

De sociale kwaliteit van Lombardijen

*Een analyse van ontwikkelingen in de bevolkings-
samenstelling en de sociale infrastructuur*

Drs. Rob Lammerts
Dr. Freek de Meere
Drs. Marieke Wentink

September 2003

Inhoud

	Samenvatting	5
1	De sociale pijler van Lombardijen	23
1.1	Dynamiek van een na-oorlogse stadswijk	23
1.2	Naar een nieuwe wijkvisie voor Lombardijen	25
1.3	Sociale analyse: feiten en beelden over Lombardijen	27
1.4	Opzet en uitvoering van het onderzoek	29
1.5	Leeswijzer	32
2	Transformatie van een arbeiderswijk	35
2.1	Inleiding	35
2.2	Lombardijen in vogelvlucht	35
2.3	De bevolking van Lombardijen	37
2.4	Vier buurten en hun bewoners	43
2.5	Het algemene beeld	55
2.6	De wijk, de deelgemeente en de stad	58
2.7	De economische positie van inwoners uit Lombardijen	64
2.8	Conclusies	66
3	De sociale infrastructuur	71
3.1	Sociale infrastructuur	71
3.2	Bewoners	72
3.3	Woon- en buurtvoorzieningen	73
3.4	Veiligheid	79
3.5	Welzijn en zorg	81
3.6	Conclusies	86
4	Beelden van Lombardijen	91
4.1	Inleiding	91
4.2	Bewoners over hun buurt	92

4.3	Buurtten vergeleken	101
4.4	Bewoners over de wijk Lombardijen	102
4.5	Visies van professioneel betrokkenen	114
4.6	Conclusies	125
5	Naar een sociale wijkvisie	131
5.1	Inleiding	131
5.2	Aandachtspunten voor de sociale wijkvisie	131
5.3	Conferentie Sociale Kwaliteit van Lombardijen	136
5.4	Terugblik en aanbevelingen	143
6	Literatuur	147
	Bijlage 1: Verantwoording interviews	149
	Bijlage 2: Deelnemers Implementatieconferentie	153
	Bijlage 3: Thema's en stellingen implementatieconferentie	155

Samenvatting

De deelgemeente IJsselmonde en woningcorporatie VL Wonen hebben het Verwey-Jonker Instituut gevraagd een sociale analyse te verrichten van de wijk Lombardijen. De primaire aanleiding om te komen tot een sociale analyse van deze wijk is de zorg die bij de deelgemeente IJsselmonde en woningbouwvereniging VL Wonen heerst over ontwikkelingen die zich op sociaal gebied voor lijken te doen. Het doel van de analyse is het verwerven van meer inzicht in deze ontwikkelingen en het aanreiken van handvatten voor verbetering. De probleemstelling luidt: Wat zijn de veranderingen in de bevolkingssamenstelling en de sociale infrastructuur in Lombardijen, welke kansen en problemen worden daarbij door betrokkenen onderkend en welke handelingsaanwijzingen kunnen op grond hiervan worden geformuleerd? Deze vraag is onderverdeeld in een aantal deelvragen die ieder in een hoofdstuk zijn behandeld.

1. Wat zijn de veranderingen in de bevolkingssamenstelling in de wijk Lombardijen over de periode 1997 – 2002 en hoe verhouden deze veranderingen zich tot de veranderingen in bevolkingssamenstelling in IJsselmonde en Rotterdam over dezelfde periode?

Een belangrijk deel van de ruim 14.000 bewoners van Lombardijen bestaat uit 50-plussers. Met een aantal van 5628 vormden zij in 2002 de verhoudingsgewijs grootste bevolkingsgroep van Lombardijen. Een groot deel van deze groep bestaat uit bewoners

van het eerste uur. Deze groep, en de groep bewoners met een verblijfsduur tussen elf en vijftien jaar, neemt in omvang geleidelijk af. Het beeld van een *massale* uittocht van gevestigde oudere bewoners als gevolg van een algehele achteruitgang van de wijk stemt echter niet overeen met de feiten. Wel ontwikkelt Lombardijen zich steeds meer tot een doorstroomwijk. De gemiddelde verblijfsduur ligt sinds 1998 rond de vijf jaar, terwijl dit gemiddelde in de jaren daarvoor nog rond de twaalf jaar lag. De meest opvallende veranderingen in de bevolkingssamenstelling van Lombardijen sinds 1996, zijn de groei van allochtone bevolkingsgroepen en een daarmee samenhangende verjonging onder de wijkbewoners. Vanaf het begin van de jaren negentig neemt de instroom van allochtonen geleidelijk toe. Inmiddels is hun aantal meer dan verdubbeld en dit omvat nu bijna eenderde van de totale bevolking. De verjonging treedt op door zowel de toename van het aantal kinderen en jeugdigen als de afname van het aantal ouderen. De verjonging is verbonden aan de instroom van nieuwe bewoners. Die bestaat voor een belangrijk deel uit gezinnen met jonge kinderen en alleenstaande jongeren. De groei van gezinnen met jonge kinderen betreft uitsluitend eenoudergezinnen. Het aantal echtparen met kinderen is over dezelfde periode gedaald.

Kenmerk voor de ontwikkeling in de buurten die de komende jaren het object van vernieuwing zijn, Homerus en het oude deel van Horatius, is *versnelde instroom*. De buurten weerspiegelen het algemene beeld van Lombardijen, maar dan in versterkte mate. Het aandeel allochtonen overstijgt inmiddels het aandeel autochtonen. Ook het aantal jonge kinderen neemt in deze buurten nog steeds sterk toe, verbonden aan een sterke stijging van het aantal alleenstaande ouders.

De buurten die de afgelopen jaren zijn vernieuwd, Zeno en een gedeelte van Horatius, wijken op drie aspecten af van het algemene beeld van Lombardijen. Ze verschillen in de leeftijdsopbouw, de gezinssamenstelling en de verhouding autochtoon-allochtoon. De ontwikkeling in de vernieuwde buurten laat zich kenmerken als *trendbreuk*. Daarmee bedoelen we dat aanvankelijk zich voordoende trends in de bevolkingsontwikkeling van deze buurten door de vernieuwing doorbroken lijken. Er is sprake van terugkeer van ouderen. Hun aantal nam in de eerste jaren na de oplevering van de vernieuwing fors toe. Tegelijkertijd is er in die

jaren sprake van een toename van het aantal kinderen, jeugdigen en jong volwassenen. Voorts is het aandeel allochtonen in de vernieuwde buurten aanmerkelijk lager dan in de andere buurten, maar ook vergeleken met heel Lombardijen. In de afgelopen jaren bleef hun aandeel in de vernieuwde buurten tamelijk stabiel (of steeg slechts in geringe mate).

Buurten die noch op de nominatie staan voor een grootscheepse vernieuwing, noch te lijden hebben onder achteruitgang in de kwaliteit van de woningen en de woonomgeving, geven een ander beeld te zien dan het beeld dat opgaat voor heel Lombardijen. Hoewel zich ook in deze buurten bewegingen voordoen, kenmerken we de ontwikkelingen daarin als *stabilisering*.

Daarmee doelen we op het gegeven dat de bewegingen naar aard een omvang een voortzetting zijn van die in de jaren vóór 1992.

Dit valt af te leiden uit de bevindingen die we opdeden in het westelijk deel van de buurt Molière¹. Wat in deze buurt opvalt is dat het aantal bewoners en de leeftijdsopbouw door de jaren heen sterk fluctueert. Het aandeel allochtone bewoners is met 16% verhoudingsgewijs beperkt. Er is sprake van lichte groei.

Fluctuaties doen zich ook voor in de gezinssamenstelling.

Vergeleken met heel IJsselmonde onderscheidt Lombardijen zich in zijn bevolkingssamenstelling alleen in de mate van afname van het aantal ouderen en in het feit dat IJsselmonde meer dan Lombardijen in trek lijkt te zijn bij de categorie 35-49-jarigen. In zowel Lombardijen als in heel IJsselmonde neemt het aandeel ouderen geleidelijk af, maar de afname in Lombardijen is verhoudingsgewijs groter.

Terwijl het aantal inwoners van Lombardijen de laatste jaren iets afneemt, groeit de bevolking van Rotterdam. Daarnaast onderscheidt Lombardijen zich van heel Rotterdam in de afname van het aantal ouderen. Over heel Rotterdam neemt alleen het aantal 65-79-jarigen af; het aantal 50-64-jarigen neemt daarentegen langzaam maar gestaag toe. Het procentuele aandeel

¹ Hier is enige nuancering op zijn plaats. Onze analyse had betrekking op het westelijk deel van Molière. Het oostelijk deel van Molière staat wel op de nominatie voor vernieuwing. Dit deel ligt echter buiten het analysegebied. Deze beperking is het gevolg van de opdeling van Molière in twee subbuurten in de COS-monitor, waarbij we slechts beschikten over de cijfers van het westelijke deel van de buurt.

allochtonen in Lombardijen nadert de laatste jaren in hoog tempo dat van de stad. In 2002 bedroeg het verschil met 40% respectievelijk 46% nog zes procentpunten, inwoners uit andere Noord-west-Europese landen meegerekend. In 1972 bedroeg dit verschil tien procentpunten.

Het gemiddelde besteedbare inkomen per huishouden valt in Lombardijen lager uit dan dat in IJsselmonde als geheel en in heel Rotterdam. De inkomenspositie van relatief veel ouderen in IJsselmonde is zorgwekkend. De afgelopen jaren is het aantal WW-uitkeringsgerechtigden afgenomen, maar het aantal uitkeringsgerechtigden SoZaWe (bijstand) toegenomen. Dit hangt samen met de nieuwe instroom van bewoners in Lombardijen, die voor een niet onbelangrijk deel uit kansarme en kwetsbare groepen bestaat.

2. Hoe ziet de sociale infrastructuur van Lombardijen er uit?

In Lombardijen bestaan verschillende vormen van op de wijk en zijn bewoners gerichte non-formele organisaties. Hun activiteiten zijn gericht op het behartigen van de belangen van bewoners, beheer van woning en woningomgeving, en het bieden van mogelijkheden tot ontmoeting en contact. De organisaties zijn nauw verbonden met organisaties uit de formele sociale infrastructuur (Stichting IJsselmonds Welzijnswerk, de stedelijke organisatie 'Opzoomer Mee' en VL Wonen). Ruim de helft van de woningvoorraad is bezit van woningbouwvereniging VL Wonen. De rest is in handen van particuliere verhuurders of van eigenaar-bewoners. Een deel van de wijk (de buurten Horatius II en Zeno) is in de jaren '80 en '90 ingrijpend vernieuwd. De woningen in Lombardijen kenmerken zich door de relatief grote voorraad aan goedkope woonruimte en de slechte kwaliteit van voornamelijk flatwoningen.

De woningen in Lombardijen kenmerken zich door de relatief grote voorraad aan goedkope woonruimte en de slechte woonkwaliteit van voornamelijk flatwoningen. De grote hoeveelheid goedkope woningen maakt de wijk aantrekkelijk voor mensen met lage inkomens. Dat heeft de afgelopen jaren geleid tot een toename van het aantal kwetsbare en kansarme bewoners, veelal afkomstig uit andere delen van de stad. Mede

om deze ontwikkeling te keren, maar ook vanwege de moeilijke verhuurbaarheid van voornamelijk flatwoningen wil VL Wonen in de komende jaren een deel van de oude woningvoorraad slopen en vervangen door nieuwbouw. De sloopplannen betreffen woningcomplexen in de buurten Homerus, Molière en Smeetsland. Een belangrijk deel van de nieuwbouw, maar met name in Homerus, is bestemd voor verkoop aan eigenaar-bewoners. De komende vernieuwingsslag dient volgens de plannen van VL Wonen te leiden tot een meer gelijkwaardige spreiding van verschillende bevolkingscategorieën en tot een versterking van het economisch draagvlak. Woningen voor senioren zijn voornamelijk te vinden in de buurten Homerus, Horatius en Zeno. Gezien de grote aantallen ouderen is het de vraag of dit voldoende is.

De wijk Lombardijen beschikt over een gevarieerd aanbod van winkels. Het is, mede dankzij de aansluiting op het bus- en tramnet van de RET en het treinstation, een goed ontsloten wijk. De bussen doen de verschillende buurten van de wijk echter niet aan.

In totaal zijn vijf basisscholen, één school voor voortgezet onderwijs, drie scholen voor speciaal onderwijs en twee scholen voor beroepsonderwijs in de wijk aanwezig. Voorts beschikt de wijk, verdeeld over zeven locaties over 137 plaatsen in de buitenschoolse opvang voor kinderen in de basisschoolleeftijd, op één locatie over 46 plaatsen in de kinderopvang voor kinderen van werkende of studerende ouders, en over 112 plaatsen in vijf peuterspeelzalen. In de Ouderkamer van de Catamaran worden voor allochtone ouders naast uitwisseling over school en opvoedingszaken taallessen en andersoortige laagdrempelige cursussen aangeboden. Doel van de Ouderkamer is ook allochtone bevolkingsgroepen meer te betrekken bij de wijk. Verdeeld over de wijk kunnen kinderen en jongeren terecht op verschillende speel- en sportvelden. Deze zijn veelal afgestemd op leeftijdsgroepen. In de buurten Homerus/Horatius en Zeno bevinden zich verhoudingsgewijs het grootste aantal multifunctionele speelplaatsen.

Tussen de daadwerkelijke onveiligheid en de ervaring van onveiligheid van bewoners van Lombardijen bestaat een discrepantie. Het bevolkingsoordeel over geweld, vandalisme en overlast is in Lombardijen negatiever dan gemiddeld, terwijl het

aantal meldingen van overlast in de wijk lager ligt dan het aantal meldingen in de stad. Ten opzichte van 1999 vinden meer wijkbewoners dat overlast van jongeren vaak voorkomt in de buurt. Volgens de Veiligheidsindex van 2002 werd Groot-IJsselmonde in vergelijking met de index van 2001 veiliger, terwijl Lombardijen minder veilig werd.

Tot eind jaren negentig beschikte Lombardijen voor een aantal functies van het welzijnswerk over wijkgebonden instellingen, zoals de Stichting Welzijn Lombardijen. In 2002 vond een organisatorische fusie plaats, waarbij 13 welzijnsinstellingen fuseerden in de Stichting IJsselmonds Welzijnswerk. De huidige welzijnsstructuur, bestaande uit de Stichting IJsselmonds Welzijnswerk (SIJW), Algemeen Maatschappelijk Werk IJsselmonde, de Stichting Ouderenwerk IJsselmonde en Sociaal Raadslieden IJsselmonde, ontstond. Deze structuur heeft een deelgemeentebrede functie, maar een deel van de uitvoering vindt op wijkniveau plaats. Elk van de genoemde stichtingen beschikt over centrale huisvesting in de deelgemeente en over dependances in de wijk Lombardijen.

De Stichting IJsselmonds Welzijnswerk biedt in haar buurthuizen en in het wijkgebouw onderdak aan diverse andere voorzieningen. Voor haar op Lombardijen gerichte voorzieningen beschikt de stichting over een wijkcentrum en twee buurthuizen (buurthuis Ricardo en buurthuis de Kameleon). Na de fusie is de formatie bij de SIJW in Lombardijen licht uitgebreid. Binnen het welzijnswerk beschikt Lombardijen, in vergelijking met andere wijken in de deelgemeente, over een groot aantal uren beroepskracht per inwoner. In totaal is er per week 1 uur beroepskracht op elke 45 inwoners beschikbaar. In de wijk Beverwaard zijn ongeveer evenveel beroepskrachten werkzaam, maar de wijken Groot-IJsselmonde en Oud-IJsselmonde zijn minder goed bedeed.

Deelnemers van activiteiten van SIJW- Lombardijen zijn voornamelijk volwassenen en kinderen uit de basisschoolleeftijd. Jongeren tussen de 13 en 24 jaar behoren minder vaak tot de bezoekers; deze leeftijdsgroep is de doelgroep van het ambulant jongerenwerk. Allochtonen weten lang niet altijd, maar steeds beter de weg naar het buurthuis te vinden.

Ouderen hebben, ondanks de afname van het aantal ouderen in de wijk, steeds meer vragen om begeleiding en ondersteuning

van de Stichting Ouderenwerk IJsselmonde. De verwachting is dat het aantal spreekuurcontacten ook in de komende jaren zal toenemen. Deze ontwikkeling vindt ook in andere wijken van de deelgemeente plaats. De allochtone ouderen zijn vooralsnog een kleine, maar sterk groeiende groep, die door het Ouderenwerk volgens eigen zeggen nog te weinig bereikt wordt. In de nabije toekomst zal de Stichting Ouderenwerk meer aandacht besteden aan het bereiken van deze groep.

3. Welke betekenissen geven betrokkenen aan (veranderingen in) de wijk en de verschillende buurten?

Zowel bewoners als professionals noemen als sterke punten van de wijk Lombardijen het groen, de ruimte, en het voorzieningspeil. Deze punten vormen een belangrijke aantrekkingskracht van de wijk.

Een groot aantal woningen voldoet echter niet meer aan de huidige eisen van goed en betaalbaar wonen. Met name is er een tekort aan betaalbare woningen voor ouderen, afgestemd op hun behoeften en mogelijkheden. De plannen van VL Wonen voor renovatie, sloop en nieuwbouw ondervinden brede instemming bij de geïnterviewde bewoners. Wel is er onduidelijkheid over eventuele terugkeervoorwaarden en betaalbaarheid van de (ver)nieuw(d)e woningen. Er zijn, met name in Molière, slechte ervaringen met de tijdelijke verhuur van woningen die op de nominatie voor sloop staan.

Onder een aantal bewoners leeft het idee dat de instroom van nieuwkomers de laatste jaren sterk is toegenomen. Bewoners geven aan grote waarde te hechten aan het spreiden van nieuwe bewoners over de diverse buurten. Volgens hen kunnen nieuwkomers door een betere spreiding gemakkelijker binnen bestaande structuren worden opgevangen. Gevestigde bewoners trekken weg, enerzijds door een tekort aan goede woningen, anderzijds volgens bewoners door instroom van nieuwkomers en veranderingen in de wijk.

Bewoners zijn over het algemeen tevreden over de betrokkenheid op elkaar en de sfeer in Lombardijen. Op straatniveau spreken mensen elkaar aan op dingen, op buurtniveau niet. Op wijkniveau zijn bewoners betrokken via de voorzieningen die op

wijkniveau te vinden zijn. Bewoners van flats zijn minder tevreden over de contacten tussen bewoners dan bewoners van eengezins- of koopwoningen. Ook zijn bewoners van buurten waar de laatste jaren veel nieuwkomers zijn komen wonen, minder positief over de betrokkenheid van bewoners dan bewoners van buurten waar minder veranderingen hebben plaatsgevonden. De afname van de sociale samenhang in bepaalde buurten heeft een uitstraling naar de wijk als geheel; sommige bewoners krijgen hierdoor het idee dat de sociale samenhang in de hele wijk verminderd is.

De professionals zijn positiever over de betrokkenheid van bewoners in Lombardijen dan de bewoners zelf. Zij noemen de betrokkenheid van bewoners bij de wijk (die blijkt uit het grote aantal bewonersinitiatieven en bewonersorganisaties) een sterk punt van Lombardijen. Bewoners en professionals hebben de indruk dat de sociale samenhang in de wijk de laatste jaren onder druk staat. Volgens een aantal bewoners raakt de samenhang verstoord door de komst van de grote hoeveelheid nieuwe bewoners en het vertrek van de gevestigde bewoners, tevens dragers van de bestaande sociale samenhang. Dit leidt af en toe tot een moeizame omgang tussen diverse groepen bewoners. Professionals merken op dat er weinig relaties tussen verschillende etnische bevolkingsgroepen bestaan. Het lukt (bewoners)organisaties niet om allochtone groepen bij hun activiteiten te betrekken. Waar het betrekken van (nieuwe) bewoners moeizaam verloopt wordt dit door zowel professionals als bewoners, ook geweten aan het feit dat de instroom van nieuwe bewoners voor een belangrijk deel bestaat uit kwetsbare en kansarme groepen.

De veranderde samenstelling van de bevolking leidt ook tot spanningen tussen jong en oud. Oudere autochtone bewoners lijken zich steeds meer achter hun eigen voorkeur terug te trekken en verliezen de aansluiting met de buurt en haar bewoners. Begrip opbrengen voor kinderen en jongeren die uit verveling op straat rondhangen is soms moeilijk. Professionals maken zich zorgen om de positie van ouderen in de wijk; zij verdienen extra aandacht.

Een ander gevolg van de verminderde sociale samenhang in de wijk is dat (bewoners)organisaties steeds meer moeite hebben met

het vinden van vrijwilligers, en met het betrekken van bewoners bij diverse activiteiten. Dit wordt versterkt door het feit dat Lombardijen volgens zowel bewoners als professionals van oudsher wordt gekenmerkt door een *eilandjescultuur*; de bewonersorganisaties in de wijk hebben een besloten karakter, tussen actieve bewoners die bij de organisaties betrokken zijn, bestaat weinig uitwisseling. Dit heeft tot gevolg dat het voor nieuwkomers moeilijk is om ergens tussen te komen. Hierin speelt wellicht ook mee dat verschillende groepen nieuwkomers meer behoefte lijken te hebben aan onderling contact dan aan contact met de autochtone bevolking.

De professionals concluderen dat betrokkenheid van bewoners bij straat en buurt niet langer een gegeven, iets wat spontaan ontstaat, is, maar tegenwoordig steeds meer georganiseerd moet worden. Bij nieuwkomers met andere gewoonten gaat het overigens niet alleen om allochtonen.

De gevoelens van onveiligheid zijn volgens de (met name autochtone oudere) bewoners toegenomen door overlast van rondhangende jongeren op bepaalde plekken in de buurten. Bewoners en professionals benadrukken in dit kader het belang van voorzieningen voor jongeren. De jongeren zelf geven aan voornamelijk behoefte te hebben aan eigen ontmoetingsruimten. Ook spelen in de gevoelens van onveiligheid gevoelens van onbehagen en onzekerheid over de veranderde samenleving mee. Bewoners voelen zich met hun klachten over onveiligheid niet serieus genomen door politie en deelgemeente. De inzet van stadswachten en toezichthouders wordt wisselend gewaardeerd. Volgens sommigen is de veiligheid in buurten waaraan deze functionarissen zijn toegewezen, verbeterd. Anderen zijn daarover kritischer, waarbij hun kritiek betrekking heeft op de beperkte aanwezigheid en bevoegdheden van de functionarissen. De inzet van buurtagenten wordt breed gewaardeerd. Helaas wordt hun feitelijke aanwezigheid in de wijk belemmerd doordat het hen ontbreekt aan een eigen ruimte als uitvalsbasis. Het ervaren ontmoedigingsbeleid bij aangiftes wordt door vele bewoners gehekeld. Volgens bewoners werkt de aanpak van de overlast van jongeren in de buurt Horatius. Met betrekking tot het verminderen van de overlast door jongeren worden het vakantieproject van VL Wonen en de inzet van de ambulant

jongerenwerker genoemd. Ook de professionals zijn er tevreden over.

Professionals zijn minder persoonlijk en emotioneel betrokken bij het veiligheidsvraagstuk; ze praten meer afstandelijk over de veiligheid en gevoelens van onveiligheid, ze nuanceren de meningen van bewoners. Ondanks het feit dat de daadwerkelijke veiligheid lager ligt dan de bewoners denken, is de veiligheid in Lombardijen, ook volgens professionals, de laatste jaren verminderd. De professionals geven aan dat een oorzaak hiervan ligt in het feit dat lange tijd teveel overtredingen door de politie en samenleving gedoogd werden. Daarnaast is de veiligheid afgenomen door de betere vervoersverbindingen tussen het centrum van Rotterdam en Lombardijen. Sinds er een directe tramverbinding is, komen volgens de geïnterviewden vaker criminelen vanuit het centrum naar Lombardijen, om daar hun slag te slaan. Met name een aantal winkeliers aan de Spinozaweg ondervindt hier de gevolgen van. Problemen op het gebied van veiligheid beperken zich tot bepaalde plekken in de wijk (Spinozaweg, NS-station, Pliniusstraat).

Over de aanwezigheid van voorzieningen zijn bewoners over het algemeen tevreden. Wel maken bewoners zich zorgen omver het verdwijnen van winkels en banken. Hierdoor kunnen winkelstrips gemakkelijk verpauperen. Bewoners en professionals geven aan dat er voor jongeren te weinig voorzieningen in Lombardijen zijn. De ambulant jongerenwerker heeft op dit terrein al veel bereikt, maar heeft volgens de inwoners te weinig formatieve capaciteit om aan de vraag te kunnen voldoen. Ook de mogelijkheden van het opbouwwerk kunnen volgens verschillende geïnterviewden vanwege capaciteitsproblemen onvoldoende benut worden. Bewonersinitiatieven komen dikwijls niet van de grond of doven weer uit wegens gebrek aan ondersteuning. Uit de gesprekken met bewoners viel op dat (met name allochtone) bewoners slechts met weinig projecten in de wijk bekend zijn. Professionals geven toe dat dit mede wordt veroorzaakt door het feit dat diverse instanties niet zijn meegegroeid met de veranderingen in de behoeften van bewoners, zoals ontstaan door de veranderingen in de bevolkingssamenstelling van de wijk. Zowel professionals als bewoners zijn ontevreden over de bereikbaarheid van voorzieningen. Sommige bewoners geven aan dat de fysieke bereikbaarheid van voorzieningen voor ouderen te

wensen overlaat. De professionals zelf zijn kritisch met betrekking tot de bereikbaarheid van instellingen die op deelgemeentelijk niveau opereren en in Lombardijen veelal over niet meer dan een wekelijks spreekuur beschikken. Hierdoor hebben professionals minder zicht op de wijk en de bewoners. Maatwerk en afstemming is echter ook afhankelijk van samenwerking en uitwisseling tussen de diverse instanties. Daar ontbrak het volgens de professionals een tijd lang aan. Momenteel wordt, naar eigen zeggen, weer hard gewerkt aan het van de grond krijgen van het hiervoor benodigde overleg.

Maatregelen voor centralisatie van welzijnsvoorzieningen op deelgemeentelijk niveau hebben ook een meer emotionele impact. Verschillende geïnterviewde bewoners ervaren door deze maatregelen een ontkenning van de eigen identiteit van Lombardijen door de deelgemeente. Nog steeds betreuren ze de toedeling van Lombardijen aan de deelgemeente IJsselmonde. Ze zien in de centralisatie van de voorzieningen naar het deelgemeentelijk niveau een bevestiging van de in hun ogen stiefmoederlijke behandeling van Lombardijen door de deelgemeente.

4. Wat zijn problemen en kansen waar in een sociale wijkvisie rekening mee gehouden kan worden?

Er zijn zeven thema's benoemd die in de sociale wijkvisie aan de orde dienen te komen. Deze thema's zijn met elkaar verbonden.

Bevolkingssamenstelling en renovatie

De instroom van nieuwe bewoners bestaat in Lombardijen voor een belangrijk deel uit alleenstaande jongeren, eenoudergezinnen en mensen uit allochtone bevolkingsgroepen. De instroom bestaat voor een groot deel uit sociaal-economisch gezien kwetsbare groepen. Renovatie heeft duidelijke effecten op de bevolkingssamenstelling. De ontwikkeling in vernieuwde buurten is te kenmerken als trendbreuk. In deze buurten is sprake van terugkeer van ouderen. Daarnaast is het aandeel allochtonen in de vernieuwde buurten aanmerkelijk lager dan in overige buurten.

De sociale wijkvisie zal in ieder geval een standpunt in moeten nemen over de vernieuwing van buurten. De plannen van VL Wonen voor renovatie, sloop en nieuwbouw ondervinden brede instemming bij de geïnterviewde bewoners, maar ook gaat de aandacht uit naar de betaalbaarheid van de nieuwe woningen voor lage inkomensgroepen. Ook voor deze groepen dient ruimte te zijn.

De periode voorafgaand aan de vernieuwing van buurten levert problemen op. De delen van buurten die op de nominatie voor sloop staan, kenmerken zich door een versnelde instroom van nieuwkomers; de leefbaarheid en sociale cohesie in deze buurten laat te wensen over. Aandacht voor de leefbaarheid van de omgeving voorafgaand aan de sloop is daarom noodzakelijk.

Ouderen en een veranderende wijk

In Lombardijen wonen relatief veel oudere bewoners, waaronder veel bewoners van het eerste uur. In de interviews kwam deze categorie bewoners regelmatig aan de orde. In sommige gevallen lijken oudere bewoners de aansluiting met de buurt te verliezen. Deze opmerking slaat op verschillende constatering. De inkomenspositie van relatief grote groepen ouderen is zorgwekkend. Er lijkt een tekort te zijn aan betaalbare woningen voor ouderen, afgestemd op hun behoeften en mogelijkheden. Als bewoners ontevreden zijn over de bereikbaarheid van voorzieningen dan wordt vaak de fysieke bereikbaarheid van voorzieningen voor ouderen genoemd.

Ouderen hebben meer kans om veranderingen in de wijk te beantwoorden met gevoelens van onbehagen, onveiligheid en onzekerheid. Dit uit zich in ervaren overlast van jongeren en in moeite hebben met de verschillende leefstijlen die jongeren, gezinnen en allochtone groepen met zich meebrengen. Nieuwe bewoners zullen de wijk hoe dan ook 'overnemen', maar de ouderen hebben ontmoetingspunten nodig en hun mobiliteit moet worden gestimuleerd. Daarnaast verdienen de inkomenspositie, de woonsituatie van ouderen en de bereikbaarheid van voorzieningen aandacht.

Jongeren en overlast

In Lombardijen vindt een verjonging van de wijk plaats. De ambulant jongerenwerker mag volgens verschillende geïnterviewden meer ruimte krijgen, evenals het opbouwwerk. Inmiddels is de formatie jongerenwerk fors toegenomen. Opmerkingen van bewoners en professionals over een groter

voorzieningenaanbod voor jongeren lijken niet (alleen) voort te komen uit het meedenken met de jongeren, maar (ook) te worden gemaakt vanuit de gedachte dat ervaren overlast daarmee te bestrijden zou zijn.

Eind 2002 is de formatie voor jongerenwerk substantieel uitgebreid. Daardoor is er in Lombardijen meer jongerenwerk dan in de andere wijken van de deelgemeente. Ook staan jongeren allerlei voorzieningen ter beschikking, met name in de openbare ruimte. De geïnterviewden, zowel bewoners als professionals, wijzen echter op het feit dat er voor jongeren te weinig intramurale voorzieningen in Lombardijen zijn. Dit gesignaleerde tekort verdient aandacht.

Allochtone en autochtone bevolkingsgroepen

In Lombardijen wonen steeds meer mensen uit allochtone bevolkingsgroepen. Bewoners geven aan grote waarde te hechten aan het spreiden van nieuwe bewoners (en hier wordt breder gesproken dan slechts over allochtonen) over de diverse buurten omdat deze dan gemakkelijker binnen bestaande structuren worden opgevangen. Allochtone bewoners maken weinig gebruik van voorzieningen van het welzijnswerk, waar ze dat wel doen leidt dit soms tot het wegblijven van autochtone bewoners. Het beperkte gebruik van de voorzieningen wordt mede veroorzaakt doordat diverse instanties niet zijn meegegroeid met de veranderingen in de bevolkingssamenstelling van de wijk.

In de sociale wijkvisie behoort het aanbod van welzijnsvoorzieningen voor mensen uit allochtone groepen onderwerp van aandacht te zijn, evenals de betrokkenheid van allochtone groepen bij de wijk. Er dient nagedacht te worden over de wijze waarop meer ontmoeting tussen bevolkingsgroepen plaats kan vinden en nieuwkomers ondersteund kunnen worden in het 'vinden van een thuis in de wijk'.

Sociale samenhang

De sociale samenhang in de wijk staat onder druk. Redenen van de afname van de onderlinge betrokkenheid zijn allereerst het vertrek van gevestigde bewoners en de komst van veel nieuwkomers. Daarnaast dragen de verschillen in levensstijlen met name tussen jongeren en ouderen en de grotere instroom van sociaal-economisch kwetsbare groepen een steentje bij. Bewo-

nersorganisaties hebben moeite met het betrekken van bewoners bij activiteiten. Bewonersinitiatieven komen dikwijls niet van de grond of doven snel weer uit, wat beter ondersteund kan worden. De sociale samenhang in straten en buurten kan behoorlijk verschillen van het beeld van de wijk als geheel, waarbij de afname van sociale samenhang in bepaalde buurten uitstraling heeft op de wijk als geheel.

Ondanks de verminderde samenhang, geven geïnterviewden aan dat bewoners van Lombardijen veel eigen initiatief nemen, en dat veel bewoners betrokken zijn bij Lombardijen en de buurten en straten binnen de wijk. Gesproken wordt van een 'Lombardijen-gevoel'. Vanuit dit gevoel hebben bewoners de indruk dat de deelgemeente IJsselmonde beperkte aandacht heeft voor Lombardijen. Dit denken ze onder meer af te lezen uit het feit dat steeds meer instellingen vanuit het deelgemeentelijk niveau georganiseerd worden, en niet meer vanuit de wijk.

Opvallend is de discrepantie tussen het 'Lombardijen-gevoel', de sterke betrokkenheid bij de wijk en de 'eilandjescultuur' die tegelijkertijd onder diverse bewonersgroepen in Lombardijen lijkt te bestaan. Tussen diverse groepen georganiseerde bewoners bestaat weinig interactie.

De sociale wijkvisie dient aandacht te besteden aan de sociale samenhang op buurtniveau. Bewonersinitiatieven verdienen, teneinde een nieuwe impuls te kunnen krijgen, meer ondersteuning. Daarbij dient rekening te worden gehouden met de diversiteit van de buurten en de diversiteit van groepen bewoners. Het vertrouwen in de deelgemeente kan hierbij niet als vanzelfsprekend worden aangenomen.

Veiligheid

In de gevoelens van onveiligheid - verwerkt in de Veiligheidsindex - spelen onbehagen en onzekerheid mee over de veranderde bevolkingssamenstelling, de mix van verschillende leefstijlen en het gevoel dat de sociale cohesie vermindert. De gevoelens van onveiligheid zijn volgens met name de autochtone oudere bewoners toegenomen door overlast van rondhangende jongeren op bepaalde plekken. De bewoners verhalen ook over hun ervaringen met vandalisme, viezigheid en overlast. Ten aanzien van het verkeer wijken de opvattingen van de bewoners af van de Veiligheidsindex. Door de geïnterviewde bewoners wordt het

verkeer regelmatig genoemd als onveilig en overlast veroorzakend. Te roekeloos rijgedrag, fietsen en brommen waar dat niet is toegestaan en parkeeroverlast zijn zaken waar veel klachten over zijn. Problemen op het gebied van veiligheid beperken zich tot bepaalde plekken in de wijk (Spinozaweg, NS-station, Pliniusstraat).

Bewoners voelen zich met hun klachten over onveiligheid niet altijd serieus genomen door politie en deelgemeente. Alle veiligheidsmaatregelen worden gewaardeerd, maar sommigen zijn van mening dat er meer moet gebeuren en sommigen vragen zich af of bijvoorbeeld het inzetten van meer stadswachten wel effectief kan zijn.

De veiligheidsbeleving verdient aandacht in de volle breedte, zowel door het terugdringen van de overlast als door mensen te leren omgaan met situaties die ze nu ervaren als onveilig. Discussie over een locatie voor de politie in Lombardijen is zinvol. Het veiligheidsgevoel kan ook worden verbeterd als de sociale samenhang en de contacten tussen bewoners, autochtoon en allochtoon, oud en jong, worden versterkt. Hiermee kunnen gevoelens van onsamenhangendheid en verpaupering in specifieke buurten worden verminderd. Bewoners geven aan zelf ook hun steentje te willen bijdragen, maar ze kunnen het niet alleen.

Instanties en voorzieningen

Zowel bewoners als professionals noemen als sterke punten van de wijk Lombardijen het groen, de ruimte en het voorzieningspeil. Deze punten vormen een belangrijke aantrekkingskracht van de wijk. Wel maken bewoners zich zorgen over het verdwijnen van winkels en banken. Behoud van winkelvoorzieningen op buurtniveau betekent namelijk ook het behoud van ontmoetingspunten in de buurt. Sommige bewoners zijn ontevreden over de fysieke bereikbaarheid van voorzieningen voor ouderen. Sommige professionals zijn kritisch over de bereikbaarheid van instellingen die in Lombardijen over niet meer dan een wekelijks spreekuur beschikken. Hierdoor hebben professionals minder zicht op de wijk en de bewoners. Professionals nemen zich voor beter samen te werken waardoor het zicht op de wijk kan verbeteren en de toegankelijkheid en het gebruik van voorzieningen verbeterd kan worden.

In de sociale wijkvisie dient de samenwerking tussen instellingen en de bereikbaarheid van voorzieningen expliciet aan de orde te komen. Daarnaast kunnen mogelijkheden worden gezocht om het aantal winkels en de kwaliteit daarvan op peil te houden, wellicht via de instroom van een groep koopkrachtigere nieuwe bewoners.

5. Welke aanbevelingen zijn op grond van het voorgaande te formuleren?

Gebruik de bewonersinitiatieven. Het gebruik van de ideeën die door bewoners naar voren worden gebracht (paragraaf 5.4) is de allereerste en belangrijkste aanbeveling die kan worden gedaan. Dit is niet alleen belangrijk vanwege de inhoud, maar ook vanwege het proces. Hierboven staan namelijk ook klachten van bewoners. De energie die door de bewoners in de verbetervoorstellen is gestopt, is ook in de toekomst te gebruiken. Bewonersorganisaties en andere vrijwilligersinitiatieven kunnen hulp gebruiken. Betrek bewoners bij het vormgeven van hun leefomgeving, zoals in verschillende projecten reeds gebeurt.

Besef wat de relatief sterke kanten zijn van de wijk en bouw deze uit. We hebben kunnen constateren dat Lombardijen vooral een woonwijk is. De wijk kenmerkt zich door rust, groen en speelplekken voor de jeugd. Het voorzieningenniveau wordt als goed beoordeeld. Daarbij is het belangrijk te beseffen dat de wijk mensen aantrekt die het, gegeven hun mogelijkheden, in Lombardijen beter hopen te krijgen dan voorheen. Deze mensen moeten verleid worden te investeren in hun nieuwe leefomgeving. Gezinnen met jonge kinderen zijn relatief goed te betrekken bij activiteiten voor straat of buurt. Verbeter het aanbod van woningen als het beleid is om minder kwetsbare groepen naar Lombardijen te halen.

Investeer in kwetsbare mensen. In de wijk wonen kwetsbare en kansarme groepen mensen. De wijk trekt ook kwetsbare groepen aan. Het lijkt er op dat deze mensen in Lombardijen lang niet altijd worden bereikt met het bestaande voorzieningenaanbod. In de categorie oudere bewoners bijvoorbeeld, verliezen mensen voor hun gevoel aansluiting met de wijk. Nieuwe bewoners

zullen de wijk hoe dan ook 'overnemen', maar de ouderen hebben ontmoetingspunten nodig en mobiliteit moet worden gestimuleerd. Speciale aandacht vergen ook mensen uit de uiteenlopende categorieën allochtonen, omdat deze moeizaam worden bereikt. Maar onder hen zijn er ook uitzonderingen, die juist betrokkenheid bij de wijk en zijn bewoners tonen. Een aantal investeert in het betrekken van andere allochtonen bij de wijk. Ondersteuning van die investeringen draagt bij aan het bereiken van moeilijk bereikbare groepen.

Bestrijd overlast(gevoelens). Niet iedereen voelt zich altijd veilig en sommigen ervaren overlast. Speciaal voor jongeren dienen activiteiten te worden georganiseerd enerzijds ter 'lering en vermaak', anderzijds ter stimulering van een groter verantwoordelijkheidsgevoel. Voor ouderen zijn activiteiten van belang om te leren omgaan met de voor hun nieuwe dynamiek in de wijk, zonder alles direct als onveilig te betitelen. In Lombardijen is de score op de Veiligheidsindex verslechterd. De veiligheidsbeleving verdient aandacht in de volle breedte, maar kan ook worden verbeterd als het gevoel van onsamenhangendheid en verpaupering in specifieke buurten kan worden verminderd. Bewoners geven aan zelf ook hun steentje te willen bijdragen, maar ze kunnen het niet alleen.

Handel vanuit de diversiteit van de buurten. Besef dat buurten en straten binnen de wijk een enorme diversiteit vertonen in bijvoorbeeld bevolkingssamenstelling, sociale cohesie en ervaren overlast. Stem daar de te nemen acties op af. In het geval van buurten met weinig contacten tussen verschillende bevolkingsgroepen en veel doorstroom, lijkt het bijvoorbeeld weinig zin te hebben uitgebreid te investeren in netwerken van bewoners. Voor de buurten waar sloop plaats gaat vinden is specifieke aandacht nodig voor hoe dat proces ingericht wordt. Het tijdelijk aanbieden van zeer goedkope huurwoningen blijkt negatieve effecten te hebben op de sociale samenhang.

Werk waar nodig en mogelijk samen. Er worden veel voorbeelden gegeven van goed lopende projecten, maar er leven bij zowel bewoners als professionals wensen voor een betere samenwerking.

1 De sociale pijler van Lombardijen

1.1 Dynamiek van een na-oorlogse stadswijk

Lombardijen is in de periode 1961 - 1967 gebouwd als een van de tuinsteden in Rotterdam-Zuid. In vergelijking met andere Rotterdamse wijken bestaat de bebouwing van Lombardijen uit veel eengezinswoningen. Er is veel groen in de wijk. Een groot deel van de woningvoorraad is aantrekkelijk voor bewoners met een laag inkomen. Meer dan de helft van de woningen is in eigendom van de woningbouwvereniging VL Wonen. Het overige deel van de woningen, ongeveer 40% van het totaal, is particulier eigendom. Van de rest van de deelgemeente gescheiden door de spoorlijn Rotterdam -Dordrecht neemt Lombardijen in de deelgemeente een heel eigen plaats in. Veel mensen voelen zich 'Lombardijenaar'.

Achter dit beeld voltrekt zich een aantal ontwikkelingen die sterk ingrijpen op het sociale domein. Wijken als Lombardijen zijn niet immuun voor de ontwikkelingen in de stad. Stedelijke ontwikkelingen vinden hun weerslag in naoorlogse wijken: stabiele, rustige wijken kunnen onverwachts snel veranderen in dynamische doorstroombuurtten. Woningcorporaties verliezen daardoor het zicht op hun huurders, terwijl scholen en sociale voorzieningen te maken krijgen met leerlingen, respectievelijk gebruikers, met andere (leer)vragen.

Een belangrijke factor in die ontwikkelingen vormen de veranderingen die zich af lijken te tekenen onder de bewoners.

De doorstroom en de instroom vanuit andere wijken nemen toe, evenals de verscheidenheid in leefstijlen. Autochtone bevolkingsgroepen die lange tijd het beeld van de wijk hebben bepaald, maken plaats voor verschillende allochtone groepen met grotere gezinnen. Er is sprake van 'verjonging' en 'verkleuring'. Vanaf 2007 zal, naar verwachting, de meerderheid van de bewoners bestaan uit inwoners van allochtone afkomst (Van Haren e.a., 2002). Voor bepaalde groepen jongeren is de stad en niet de wijk het referentiepunt; kleine groepjes zijn de hele dag 'onderweg'. In de jaren tachtig werd duidelijk dat een deel van de woningvoorraad van VL Wonen niet meer voldeed aan de toen geldende kwaliteitseisen. Een groot deel van deze woningen is inmiddels gerenoveerd of gesloopt en vervangen door nieuwbouw. Tegelijkertijd is de buitenruimte bij de woningen opgeknapt. De gerealiseerde nieuwbouw is vooral bestemd voor gezinnen en ouderen met minstens een modaal inkomen. Naast de reeds gerealiseerde vernieuwing van de woningvoorraad zijn voor de nabije toekomst verdere vernieuwingen van een aantal complexen voorzien (zie: Woonvisie Lombardijen, 2001). Toch lijkt het er op dat bewoners zich niet laten binden door dit nieuwe woongenot. Er lijkt sprake te zijn van een toenemende uitstroom en doorstroom, voor een deel veroorzaakt door de nabij gelegen Vinexlocatie. Het beeld is dat met name oorspronkelijke bewoners vertrekken naar een woning buiten de wijk, terwijl voor veel nieuwe bewoners Lombardijen in toenemende mate een tussenstation zou zijn. Op het gebied van het samenleven worden spanningen gesignaleerd tussen groepen onderling, zoals tussen ouderen en jongeren, maar ook binnen groepen van verschillende herkomst. Mede daardoor zou in de van oudsher vrij gedifferentieerde wijk met daarbinnen redelijk homogene buurten de samenhang afgenomen zijn. Al met al zijn er aanwijzingen dat er in Lombardijen sprake is van het ontstaan van nieuwe, meer dynamische verhoudingen. We gaan in dit onderzoek uitgebreid op dergelijke veronderstellingen in.

1.2 Naar een nieuwe wijkvisie voor Lombardijen

Bovengenoemde aanwijzingen van veranderingen in de bevolkingssamenstelling en de daarmee samenhangende sociale dynamiek is voor de deelgemeente IJsselmonde en de woningbouwvereniging VL Wonen de belangrijkste aanleiding geweest om samen een nieuwe wijkvisie voor Lombardijen te ontwikkelen.

De ontwikkelingen stellen de deelgemeente voor nieuwe vraagstukken en uitdagingen. De kadernotitie 'Probleemstelling Sociale Analyse Lombardijen' van 2002 maakt gewag van veranderende behoeften van bewoners ten aanzien van het gebruik van het publieke domein en de sociale infrastructuur. Die hangen voor een deel samen met een toename van achterstandsproblemen op het gebied van armoede, werkloosheid en onderwijs en verlies aan sociale samenhang. Maar ook ontwikkelingen op een bovenwijks schaalniveau spelen een rol in de te ontwikkelen wijkvisie. Het gaat onder meer om de ontwikkeling van de Spoorzone en het verleggen van de havenspoorlijn. Deze ontwikkelingen tezamen bieden zowel kansen als bedreigingen voor Lombardijen.

De behoefte aan een nieuwe wijkvisie sluit aan bij de initiatieven van woningcorporatie VL Wonen. In haar in 2001 opgestelde woonvisie geeft VL Wonen aan te streven naar een groenstedelijk, veilig en gedifferentieerd woonmilieu. Daarmee geeft VL Wonen aan niet alleen te willen investeren in kwalitatief goede woningen in aansluiting op de vraag, maar ook in woongenoeien en leefbaarheid. De woonvisie getuigt eveneens van een aantal zorgwekkende ontwikkelingen op dit gebied en stemt daarmee in grote mate overeen met de kadernotitie. Plannen voor vernieuwing van de woningvoorraad, door renovatie, sloop en nieuwbouw zijn in een vergevorderd stadium en voor een deel al tot uitvoering gebracht. In dit licht is de kadernotitie 'Probleemstelling Sociale Analyse Lombardijen' besproken met VL Wonen.

De kadernotitie vermeldt in hoofdlijnen de opzet van de beoogde wijkvisie. Deze steunt op drie pijlers: de sociale, de fysieke en de economische pijler. De sociale pijler dient in ieder geval te bestaan uit:

- een sociale analyse;
- een inventarisatie van het huidige beleid;
- een visie op de gevolgen van veranderingen in de bevolkingssamenstelling voor het samenleven in de wijk;
- een visie op de bijdrage die sociale investeringen in de wijk kunnen leveren voor het leefklimaat in de wijk.

Volgens de Contourenschets Sociale Wijkvisie van 2001 moeten wijkvisies gebaseerd zijn op nauwkeurige sociale analyses van wijken. Mückenberger en Boulin stellen dat een dergelijke sociale analyse betrekking dient te hebben op ten minste drie aspecten: veranderingen in de bevolkingssamenstelling, verandering van inzichten in het gebruik van tijd en ruimte en het gebruik van de openbare ruimte in relatie tot het ontwerp daarvan. Diversiteit is een belangrijk uitgangspunt. De meest heterogene factor vormen de bewoners. Verschillende categorieën bewoners communiceren op verschillende manieren, ze hebben verschillende belangen, ze hebben onderling goed contact of juist conflicten, hun sociale netwerken zijn verspreid enzovoort. In samenhang hiermee hechten mensen verschillende betekenis aan het belang van plekken en onderlinge contacten. Onderzoek van deze diversiteit kan bijdragen aan de kwaliteit van een wijkvisie. Het biedt uitzicht op het beeld van bewoners, ondernemers en instellingen over de huidige staat van Lombardijen en op de sterke en zwakke kanten daarvan. Een drietal kernvragen zijn daarbij van belang: Wat zijn de beelden over de gewenste situatie in Lombardijen? Wensen over de sociaal-maatschappelijke en economische ontwikkeling dienen daarbij de leidraad te zijn voor ontwikkelingen op fysiek gebied.

Hoe kan het investeringsklimaat in Lombardijen worden bevorderd? Investerings kunnen daarbij worden opgevat in de breedste zin: van de bewoner die tijd investeert om kennis te maken met nieuwe burens tot projectontwikkelaars die investeren in bouwprojecten, tot de middenstander die zijn winkel verbetert, tot en met investeringen van VL Wonen, de deelgemeente IJsselmonde, partners in de wijk en hogere overheden.

Wat is het kader voor het (in samenhang) ontwikkelen van activiteiten op sociaal, economisch en fysiek gebied (beleid, organisatie)?

Met deze kernvragen verschaft de kadernotitie tevens een belangrijk uitgangspunt voor nader onderzoek. In het bijzonder gaat de aandacht uit naar het schaalniveau – de verhouding tussen buurten en de wijk als geheel –, de relatie tussen gebiedsgebonden factoren en omgevingsfactoren (Lombardijen in relatie tot de Rotterdamse omgeving) en de sociaal-economische positie van de bevolking. Met dit oogmerk hebben de deelgemeente IJsselmonde en woningcorporatie VL Wonen het Verwey-Jonker Instituut opdracht verleend voor het verrichten van een sociale analyse van Lombardijen.

1.3 Sociale analyse: feiten en beelden over Lombardijen

De primaire aanleiding om te komen tot een sociale analyse van Lombardijen is de zorg die bij de deelgemeente en VL Wonen heerst over ontwikkelingen die zich op sociaal gebied voor lijken te doen. Het doel van de analyse is het verwerven van meer inzicht in deze ontwikkelingen en het aanreiken van handvatten voor verbetering. De probleemstelling luidt:

Wat zijn de veranderingen in de bevolkingssamenstelling en de sociale infrastructuur in Lombardijen, welke kansen en problemen worden daarbij door betrokkenen onderkend en welke handelingsaanwijzingen kunnen op grond van de geïdentificeerde kansen en problemen worden geformuleerd?

Een analyse van de veranderingen in de bevolkingssamenstelling is nodig als basis voor de discussie. Er zijn beelden ontstaan over Lombardijen als doorstroomwijk, er vindt verjonging en verkleuring plaats. De mate waarin deze veranderingen plaatsvinden en hoe dit precies te beoordelen, is echter niet duidelijk. In de onderhavige studie zetten we daarom allereerst uiteen welke veranderingen er in de bevolkingsstatistieken in Lombardijen te constateren zijn en vergelijken we de veranderingen met die op het niveau van de deelgemeente IJsselmonde en de gemeente Rotterdam als geheel. Vindt er in Lombardijen *meer* verjonging en verkleuring plaats dan elders, of is er sprake van algemene trends waar ook Lombardijen aan mee doet? Is Lombardijen echt een doorstroomwijk, of is de wijk ‘normaler’

geworden ten opzichte van een situatie waar extreem weinig doorstroom plaatsvond?

Vervolgens besteden we ruim aandacht aan de sociale infrastructuur van de wijk. Onder sociale infrastructuur verstaan wij het geheel van onderling samenhangende formele, non-formele en informele organisaties, voorzieningen, diensten en activiteiten waarmee burgers als kundige actoren in wederkerige relaties vorm geven aan hun bestaan. Daarmee reproduceren ze tevens die sociale infrastructuur. Dit betekent, dat we aan zullen geven hoe het institutionele aanbod er in Lombardijen uitziet en dat we via interviews met betrokkenen een beeld schetsen van (veranderingen in) de wederkerige relaties van burgers met dat institutionele aanbod.

De veranderingen in de bevolkingssamenstelling bevatten tezamen met de veranderingen in de sociale infrastructuur problemen en kansen voor (bewoners in) de wijk. Deze worden in dit rapport verwoord. Zij vormen in feite de conclusies van de analyse. Vervolgens is het de vraag welke handelingsaanwijzingen kunnen worden geformuleerd. Deze bestaan ten eerste uit de ideeën van betrokkenen zelf. Dit was een belangrijke extra stap in de analyse, omdat het expliciet de bedoeling is dat in de sociale wijkvisie gebruik wordt gemaakt van de betrokkenheid van bewoners. Daarnaast geven we meer algemene aanbevelingen aan de hand van het overzicht van de resultaten. Uit deze uitwerking van de probleemstelling leiden we de volgende deelvragen af.

Wat zijn de veranderingen in de bevolkingssamenstelling in de wijk Lombardijen over de periode 1997 – 2002 en hoe verhouden deze veranderingen zich tot de veranderingen in bevolkingssamenstelling in IJsselmonde en Rotterdam over dezelfde periode?

Hoe ziet de sociale infrastructuur van Lombardijen er uit?

Welke betekenissen geven betrokkenen aan (veranderingen in) de wijk en de verschillende buurten?

Wat zijn problemen en kansen waar in een sociale wijkvisie rekening mee gehouden kan worden?

Welke aanbevelingen zijn op grond van het voorgaande te formuleren?

1.4 Opzet en uitvoering van het onderzoek

Methode en reikwijdte van het onderzoek

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen hanteerden we een combinatie van onderzoeksmethoden. Deze bestonden uit een studie van relevante literatuur en documentatie, een empirische analyse aan de hand van bestaande databestanden en statistieken en een exploratief onderzoek naar de beelden van bewoners en instanties over Lombardijen. Behalve de ontwikkeling in de wijk als geheel onderzochten we tevens de ontwikkelingen in vier geselecteerde buurten.

Tegen de achtergrond van de voorstudie en de empirische analyse diende het exploratief onderzoek tevens aan te zetten tot actie en daarvoor handreikingen te bieden. Daartoe organiseerden we een wijkconferentie waar de uitkomsten van het onderzoek werden voorgelegd aan de verschillende betrokken partijen. Op die manier werd tevens een verbinding gelegd met de projectopzet voor de wijkvisie. Dit betrof in het bijzonder de vraag naar mogelijke handelingsaanwijzingen voor de wijkvisie.

Onderzoeksgebieden

De wijk Lombardijen bestaat uit verschillende buurten met ieder een eigen geschiedenis en een daaruit voortvloeiende dynamiek, vervuld van potenties en bedreigingen. Om daar meer zicht op te krijgen hebben we het onderzoek toegespitst op een selectie van vier buurten. Voor deze selectie hebben we ons laten leiden door verschillen in de fysieke en sociale kwaliteiten, zoals de verhouding tussen koop- en huurwoningen en tussen nieuwbouw en bestaande bebouwing, het bestaan van eventuele herstructureringsplannen, de aanwezigheid van voorzieningen en de inrichting van de openbare ruimte. In het licht van deze criteria hebben we in overleg met de opdrachtgevers de volgende onderzoeksgebieden bepaald:

- Homerus, vanwege de ingrijpende herstructureringsplannen voor deze buurt en de instroom van nieuwe, voornamelijk allochtone bewoners;
- Horatius, vanwege de halverwege jaren negentig gerealiseerde gedeeltelijke vernieuwing en de sociale verschillen tussen oud en nieuw;

- Molière, vanwege de ruime opzet van deze buurt met een mengeling van koop- en huurwoningen, bestaande uit appartementen en eengezinswoningen en de aanwezige spanningen tussen autochtone en allochtone bewoners;
- Zeno, vanwege de eveneens halverwege de jaren negentig gerealiseerde vernieuwing en omdat de woningvoorraad voor het grootste deel bestaat uit koopappartementen. Hierbij gaat het voor een relatief groot deel om seniorenappartementen en eengezinswoningen in particulier eigendom.

Deze buurten en hun bewoners vormden zowel het onderzoeksobject van de empirische analyse als van het exploratief onderzoek.

Literatuurstudie

Het onderzoek is begonnen met het bestuderen van relevante literatuur en andere schriftelijke bronnen, zoals beleidsnota's, jaarverslagen en cijfermatige gegevens over het gebruik van voorzieningen. Daarmee verschaften we ons een beeld van de recente geschiedenis van Lombardijen en relevante beleidsontwikkelingen, alsmede van het aanbod aan voorzieningen en activiteiten en het gebruik daarvan.

Empirische analyse

Om meer inzicht te krijgen in de sociaal-demografische en sociaal-economische ontwikkelingen in Lombardijen hebben we een grote verscheidenheid aan data en statistieken bestudeerd. Onder meer betrof dit ons ter beschikking gestelde data en statistieken van het Centrum voor Onderzoek en Statistiek (COS). Daarnaast maakten we gebruik van statistieken die we ontleenden aan 'Buurten in beeld' van het CBS en aan de 'Quickscan Werkgelegenheidsaanpak Deelgemeente IJsselmonde' (Van Haren e.a., 2002). Deze gegevens stelden ons in staat om op wijk- en buurtniveau analyses te maken van de dynamiek in de bevolkingssamenstelling van Lombardijen en daarmee samenhangende zaken als de sociaal-economische ontwikkelingen. Daarin werden we echter beperkt doordat niet alle gegevens beschikbaar waren op wijk- en buurtniveau, of niet helemaal overeenkwamen met de periode waarover de analyse zich uitstrekt. In het bijzonder betreft dit een deel van de sociaal-

economische gegevens. De buurten zijn voor zover mogelijk op hoofdlijnen vergeleken met Lombardijen als geheel. Eveneens voor zover mogelijk vergeleken we Lombardijen met de deelgemeente IJsselmonde en de stad Rotterdam. Ook hier geldt als beperking de beschikbaarheid van gegevens, maar dan op wijkniveau.

Exploratief onderzoek

Het exploratieve onderzoek vond plaats met behulp van diepte-interviews met verschillende betrokken actoren: bewoners, vrijwilligers en professionals. Daarmee wilden we de beelden achterhalen die deze actoren hanteren over Lombardijen, met als doel een zo gedifferentieerd mogelijk beeld over de wijk en de buurten te krijgen. Daarnaast wilden we aanzetten bieden tot participatie. Met dit oogmerk maakten we gebruik van de methodiek van het activerend interview (Lammerts, 2000). In dit type interview worden geïnterviewden niet alleen bevraagd naar hun beelden bij een bepaald thema of onderwerp en hun opvattingen daarover, bijvoorbeeld 'wonen in Lombardijen', maar tevens naar wat anders zou moeten, hoe dat te bereiken is en wat zij daar zelf aan bij kunnen dragen. Met behulp van het laatste soort vragen komen de geïnterviewden tot reflectie op hun eigen mogelijkheden en verantwoordelijkheden. Dit levert aanknopingspunten op voor participatie. Op die manier draagt het onderzoek bij aan de wens van de deelgemeente om de wijkvisie in nauwe samenspraak met alle betrokkenen te ontwikkelen. Met dit oogmerk interviewden we de volgende groepen respondenten:

Bewoners die woonachtig zijn in één van de vier betrokken buurten en zich buiten de gevestigde kaders bevinden, maar wel veel zicht op hun buurt hebben.

Bewonerskader: bewoners die op vrijwillige basis actief zijn in de wijk of de buurt.

Professionals: medewerkers van de deelgemeente, corporatiemanagement, buurtagenten, welzijnswerkers en huisartsen.

Implementatieconferentie

Met het oogmerk om naast de analyse ook handreikingen te verschaffen voor aanzetten tot actie en de betrokkenheid van bewoners bij de wijkvisie te bevorderen, koppelden we de

bevindingen uit de analyse terug naar de bij het onderzoek betrokken bewoners en organisaties. Daartoe werd een wijkconferentie belegd in de vorm van een zogeheten implementatieconferentie (zie onder meer: Lammerts en Brugman, 1999 en Lammerts en Swinnen, 1999). Zoals de naam aangeeft stond deze conferentie in het teken van implementatie van de bevindingen uit het onderzoek. In het licht van het streven van de deelgemeente en VL Wonen om de verschillende partijen te betrekken bij het opstellen van de wijkvisie en gelet op de betekenis van de sociale analyse in dit proces is het van groot belang dat die partijen zich herkennen in de conclusies van de onderzoekers. Overeenstemming hierover draagt bij aan het draagvlak van de analyse als basis voor het versterken van de sociale pijler en voor de mede daarop gerichte wijkvisie.

Een implementatieconferentie bestaat uit twee fasen. De eerste fase heeft betrekking op de conclusies. Deze worden in de vorm van stellingen voorgelegd aan de deelnemers. In Lombardijen gebeurde dat in werkgroepvorm waarbij de stellingen gegroepeerd in thema's werden aangeboden. Per thema werd een werkgroep samengesteld, bestaande uit een combinatie van bewoners en professionals. Aan hen werd de vraag voorgelegd om per stelling aan te geven of zij het eens of oneens zijn met de stelling en hun stem toe te lichten. Daaruit wordt duidelijk in hoeverre en in welk opzicht de conclusies worden gedeeld door de geïnterviewden.

De tweede fase van de conferentie heeft als doel het formuleren van aanbevelingen en verbetervoorstellen. Daarvoor ging iedere werkgroep aan de slag met één binnen haar thema gekozen stelling. Vervolgens werden er ideeën verzameld voor de aanpak van het onderwerp waarop de stelling betrekking heeft. Door de ideeën vervolgens te clusteren komt de groep tot aanbevelingen en verbetervoorstellen. Tezamen vormen ze de beoogde handelingsaanwijzingen.

1.5 Leeswijzer

In het hiernavolgende hoofdstuk wordt de eerste deelvraag beantwoord. Na een kenschets van de bevolkingssamenstelling en veranderingen daarin in de wijk, richten we de aandacht op de

vier onderzochte buurten. Vervolgens maken we een vergelijking met IJsselmonde en Rotterdam. In hoofdstuk drie gaan we in op de formele sociale infrastructuur van de wijk. Beschreven wordt de infrastructuur van woon- en buurtvoorzieningen, werk en inkomen, veiligheid en welzijn. Hoofdstuk vier bevat de bevindingen uit de interviews met bewoners, bewonerskader en professioneel betrokkenen. Als eerste staan we stil bij de beelden van bewoners over de buurten en de wijk als geheel. We gaan na hoe bewoners denken over sociale samenhang, wonen, veiligheid en voorzieningen. Vervolgens is het de beurt aan de professioneel betrokkenen, waarbij we dezelfde thema's hanteren. In hoofdstuk vijf zetten we de beelden uit hoofdstuk vier naast de geconstateerde feiten uit hoofdstuk twee en drie. Vervolgens richten we ons in dit laatste hoofdstuk op het formuleren van aanbevelingen.

2 Transformatie van een arbeiderswijk

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de vraag beantwoord wat de veranderingen in de bevolkingssamenstelling van de wijk Lombardijen zijn over de periode 1997 – 2002. Daarbij letten we voornamelijk op gezinssamenstelling, leeftijd en etniciteit. Vervolgens stellen we ons de vraag hoe deze veranderingen zich verhouden tot die in IJsselmonde en Rotterdam over dezelfde periode. Tot slot bekijken we apart hoe de inkomenspositie van mensen uit Lombardijen eruit ziet. We beginnen met een korte schets van de wijk.

2.2 Lombardijen in vogelvlucht²

Centraal gelegen in Rotterdam-Zuid, begrensd door de spoorlijn Rotterdam – Dordrecht in het oosten, de Smeetslandse dijk in het noorden, de Vaanweg in het westen en de havenspoorlijn in het zuiden, bevindt zich de wijk Lombardijen. De wijk is gebouwd in

² Alle in dit hoofdstuk opgenomen tabellen en grafieken zijn ontleend aan het cijfermateriaal dat ons door het COS ter beschikking werd gesteld.

de jaren '60 van de vorige eeuw, bedoeld als woonwijk voor de beter geschoolde en gesitueerde arbeiders en het middenkader uit het bedrijfsleven. Lombardijen maakt sinds 1989 deel uit van de deelgemeente IJsselmonde.

Van bovenaf gezien heeft de wijk de vorm van een wiel van negen woonbuurten. De negen woonbuurten zijn van elkaar gescheiden door straten en groenstroken die, als de spaken van het wiel, alle uitkomen bij het centraal gelegen Spinozapark en de winkelzone. Een binnen- en een buitenring verbinden de buurten onderling, zodat men zich gemakkelijk van de ene buurt naar de andere kan verplaatsen. De bijna on-Rotterdamse architectuur kenmerkt zich door veel laag- en middelhoogbouw in de vorm van eengezinswoningen, galerijflats en portiekflats met zowel omringend als tussengelegen groen. Rust, ruimte en de relatieve veiligheid typeerden de wijk gedurende vele jaren als een aantrekkelijk woonwijk. Veel bewoners, waaronder zeker de nog in relatief grote getale aanwezige bewoners van het eerste uur, voelen een sterke binding met hun wijk. Zij noemen zich geen Rotterdammer, maar Lombardijenaar.

Maar, net als overal elders staat ook in Lombardijen de tijd niet stil. Van een stabiele, rustige arbeiderswijk verandert de wijk de laatste jaren onverwacht snel in een dynamische doorstroomwijk (zie bijvoorbeeld De Jong). In dit hoofdstuk nemen we de veranderingen nader in ogenschouw. Het gaat ons om de ontwikkelingen die zich in de afgelopen jaren voordeden in de bevolkingssamenstelling. We beginnen met een overzicht van Lombardijen als geheel. Daarna zoomen we in op enkele kenmerkende buurten: Homerus, Horatius, Molière en Zeno. We sluiten dit hoofdstuk af met een vergelijking van de ontwikkelingen in Lombardijen met die welke zich voordoen in de deelgemeente en in heel Rotterdam.

2.3 De bevolking van Lombardijen

Al jarenlang schommelt het aantal inwoners van Lombardijen tussen de 14.000 en 15.000. Een uitzondering in deze reeks vormen de jaren 1995 en 1996 – in beide jaren telde Lombardijen minder dan 14.000 inwoners – toen woningcorporatie VL Wonen bezig was met een grootscheepse vernieuwing van grote delen van haar woningen. Onderstaande tabel geeft de ontwikkelingen in de omvang van de bevolking van Lombardijen naar geslacht over de afgelopen zes jaar weer.

Tabel 1: Bevolking in de periode tussen 1997-2002³

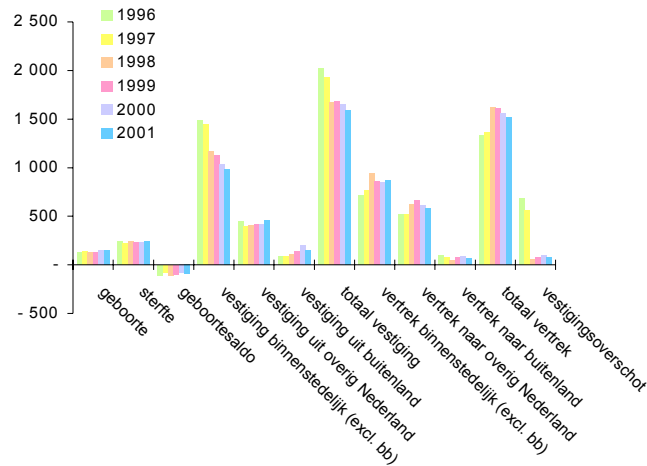
Jaar	mannen	vrouwen	totaal
1997	6454	7719	14173
1998	6697	7940	14637
1999	6675	7931	14606
2000	6707	7886	14593
2001	6750	7842	14592
2002	6758	7817	14575

Ten opzichte van 1997 is de bevolking van Lombardijen in 2002 weliswaar gegroeid met 402 personen, ofwel met 3 %, maar in feite is er sinds 1998 sprake van een lichte daling van het aantal

³ Het aantal bewoners op 1 januari van de in de linker kolom vermelde jaren.

inwoners. Opmerkelijk is dat deze daling zich uitsluitend voordoet onder vrouwen. Het aantal mannen neemt daarentegen enigszins toe. De volgende grafiek toont de achtergronden van deze ontwikkeling sinds begin 1996.

Grafiek 1: Bevolkingsontwikkeling 1996 – 2001

Opvallend zijn de grote vestigingsoverschotten in de jaren 1996 en 1997, welke blijken uit de laatste kolomgroep. Deze overschotten resulteerden in die jaren in een bevolkingstoename van iets meer dan duizend personen. Deze toename komt, zoals we nog zullen zien, bijna geheel voor rekening van de buurten Zeno en Horatius, als gevolg van het gereed komen van de woningvernieuwing in deze buurten. Voorts zien we dat de daling van het aantal bewoners zoals die zich sinds 1998 voordoet (zie tabel 1), veroorzaakt wordt doordat het geboortecijfer stelselmatig achterblijft bij het sterftcijfer en tevens omdat het sterftcijfer sinds 1998, maar met uitzondering van het jaar 2000, steeds iets hoger is dan het vestigingsoverschot. Daarnaast wordt de daling veroorzaakt door verhuizingen van bewoners naar andere delen van het land. Deze verhuisbewegingen nemen de laatste jaren echter licht af. Een in dit verband laatste noemenswaardige ontwikkeling is nog dat nieuwe bewoners voornamelijk afkomstig zijn uit de zogeheten concentratiewijken in andere Rotterdamse deelgemeenten zoals Noord, Delfshaven en Hoogvliet, zij het dat deze stroom eveneens geleidelijk afneemt.

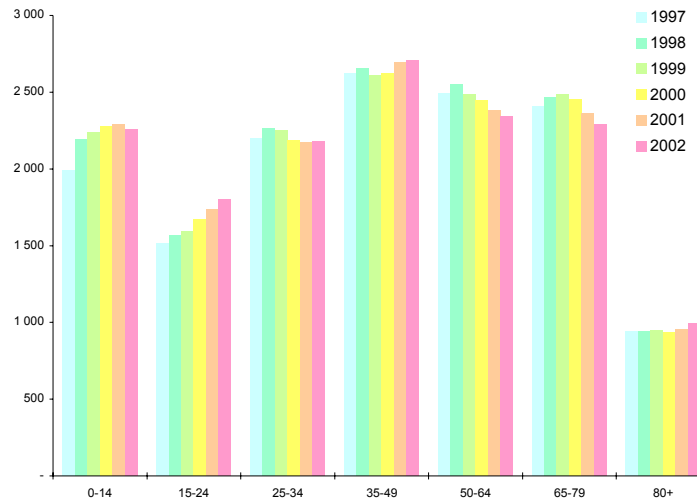
Daarentegen is er sprake van een lichte stijging van het aantal vestigingen vanuit andere delen van het land. Hoewel klein van omvang steeg tot 2001 ook het aantal vestigingen vanuit het buitenland.

Een belangrijk deel van de ruim 14.000 bewoners bestaat uit 50-plussers. Met een aantal van 5628 vormden zij in 2002 de verhoudingsgewijs grootste bevolkingsgroep van Lombardijen. Een groot deel van deze groep bestaat uit bewoners van het eerste uur. Door hun 'wijkvastheid' leek de wijk tot in de tweede helft van het vorige decennium in hoog tempo te vergrijzen. Aan het eind van dat decennium is dit proces echter tot stilstand gekomen. Hun aandeel in de bevolking nam met twee procentpunten af van 41% in 1997 naar 39% in 2002. Deze afname wordt veroorzaakt door twee aan elkaar tegengestelde bewegingen. De eerste beweging is de afname van het aantal 50-plussers in absolute zin. Dit aantal daalde tussen 1997 en 2002 van 5845 personen naar 5628; een daling van 4%. De afname van het aantal ouderen wordt volledig veroorzaakt door het vertrek van oudere bewoners naar andere delen van de stad of daarbuiten. Het aantal sterfgevallen biedt geen verklaring voor de afname. Dat zou alleen het geval zijn wanneer het aantal sterfgevallen verhoudingsgewijs evenredig was toegenomen met de afname van het aantal ouderen. Dat is niet het geval. Het aantal sterfgevallen van 225 tot 245 per jaar is al jaren redelijk stabiel te noemen. Het aantal 80-plussers is in de afgelopen vijf jaar vrijwel constant gebleven en neemt zelfs licht toe. Dit hangt samen met de aanwezigheid van ouderenhuisvesting en verzorgingshuizen in de wijk. De afname van 50-plussers kan evenmin verklaard worden door een verminderde aanwas vanuit de voorliggende leeftijdsgroep. Die neemt eveneens de laatste jaren in omvang toe, zij het in lichte mate.

Tegenover de afname van het aantal ouderen staat een toename van het aantal kinderen en jeugdigen tot 25 jaar. Dit is de tweede beweging die ten grondslag ligt aan de daling van het aandeel ouderen en is tevens van een meer ingrijpend karakter. Ten opzichte van 1997 is hun aantal tot 2002 met 16% toegenomen. Daarmee kwam hun aandeel in 2002 uit op 28% van het totale aantal inwoners, wat een groei ten opzichte van 1997 betekent van 4%. De groei van het aandeel 0- tot 25-jarigen is dus

verhoudingsgewijs twee keer zo groot als de krimp in het aandeel 50-plussers, terwijl de procentuele toename in aantal van de jongste wijkbewoners vier keer zo groot is. Voor het grootste deel vloeit deze toename voort uit instroom van kamerbewonende studenten, starters op de woningmarkt en mensen uit allochtone bevolkingsgroepen. Met name de laatste twee groepen maken deel uit van het aantal vestigingen vanuit andere wijken van Rotterdam. De volgende grafiek toont de ontwikkelingen in de leeftijdgewijze opbouw van de bevolking van Lombardijen.

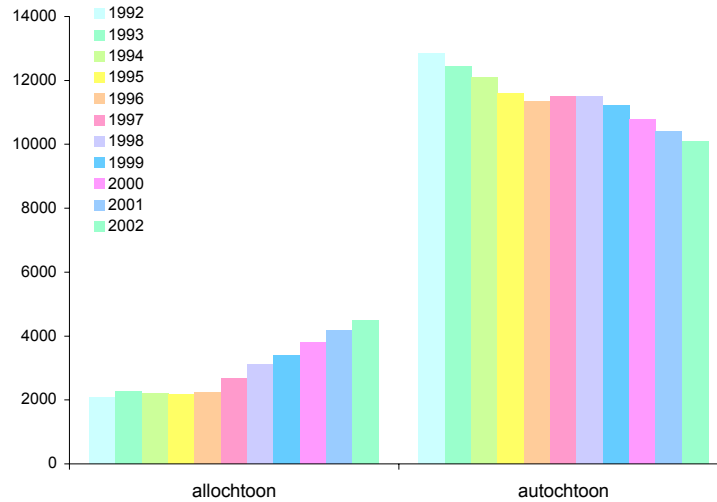
Grafiek 2: Bevolking Lombardijen naar leeftijd tussen 1997 en 2002

De laatste jaren ontwikkelt Lombardijen zich in rap tempo tot een multiculturele wijk. Het aantal in Lombardijen woonachtige allochtonen is ten opzichte van 1992 meer dan verdubbeld en omvat inmiddels 30% van de totale bevolking. In 1992 was hun aandeel nog 16% om vervolgens tot 1997 door te groeien tot 18%. Tussen 1997 en 2002 is hun aandeel in de bevolking dus met twaalf procentpunten gestegen, terwijl het verschil tussen 1992 en 1997 slechts twee procentpunten bedraagt. Deze groeiversnelling wordt enerzijds veroorzaakt door een versterkte toename van het aantal allochtonen vanaf 1996. Anderzijds neemt het aandeel

allochtonen toe door afname van de autochtone bevolking⁴. In de periode tussen 1992 en 2002 nam het aantal autochtone bewoners geleidelijk aan met bijna een kwart af. Een uitzondering hierop zijn de jaren 1995 – 1998 waarin sprake was van stabilisatie. Onderstaande grafiek toont de ontwikkelingen in de verhoudingen naar etniciteit over de periode 1992 – 2002. Daaruit blijkt duidelijk de versnelling van de instroom vanaf 1996.

Grafiek 3: Bevolking Lombardijen naar etniciteit tussen 1992 en 2002

De groep allochtone bewoners in Lombardijen kenmerkt zich door een grote verscheidenheid in etnische herkomst. De grootste groepen bestaan uit Surinamers, Antillianen, Turken en Marokkanen. Maar de naar omvang grootste categorie, de categorie 'overige', bestaat uit mensen met een grote diversiteit naar herkomst. Het gaat vooral om migranten uit Oost-Europese en derdewereldlanden. Onderstaande tabel toont in absolute

⁴ De categorie autochtone bewoners is inclusief de bewoners met een Noordwest-Europese, maar niet-Nederlandse achtergrond. Deze bijtelling is gedaan omdat de ontwikkelingen binnen deze groep in vrijwel alle opzichten overeenstemmen met die in de groep werkelijke Nederlanders. Wanneer deze groep als allochtoon geteld wordt neemt het percentage allochtonen met tien procent toe en komt daarmee uit op 40%.

aantallen de ontwikkelingen in de bevolking naar land van herkomst over de afgelopen zes jaar.

Tabel 2: Bevolking naar land van herkomst tussen 1997 en 2002

Etniciteit	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Nederland en NWE ⁵	11508	11512	11203	10795	10409	10080
Suriname	802	873	900	948	974	999
Antillen	254	304	347	461	545	622
Kaapverd. Eilanden	121	143	148	158	161	165
Turkije	298	357	388	444	539	596
Marokko	362	459	529	579	644	674
Nrd. medit. Landen	298	326	339	335	344	343
Overige	530	663	752	873	976	1096
Totaal	14.173	14.637	14.606	14.593	14.592	14.575

Naar land van herkomst gerekend is er in alle categorieën, behalve de categorie ‘Nederland’, sprake van toename, maar vooral bij de bewoners van Antilliaanse, Turkse en Marokkaanse herkomst en mensen uit niet nader genoemde landen (de categorie ‘overige’). Voor ieder van deze vier groepen geldt dat de omvang ervan zich ten opzichte van 1997 nagenoeg of meer dan verdubbeld heeft. Het aantal bewoners van Nederlandse herkomst is daarentegen sinds 1998 gedaald met iets meer dan 12%; een even groot percentage als in de periode tussen 1992 en 1998.

Zoals aan het begin van dit hoofdstuk al aangegeven, bestaat Lombardijen uit negen buurten. De vraag was in hoeverre en in welk opzicht de ontwikkelingen in de buurten overeenkomen met, dan wel verschillen van het beeld van Lombardijen als wijk. Om hier meer inzicht in te krijgen onderzochten we de ontwikkelingen in de bevolkingssamenstelling in vier buurten: Homerus, Horatius, Molière en Zeno. Daarvan hebben we Horatius opgesplitst in twee delen, te weten Horatius I en Horatius II. Deze opsplitsing vloeit voort uit de verschillen die zich aftekenen tussen de twee gedeelten. Ze houden verband met de woning-vernieuwing van Horatius II in het midden van de jaren negentig.

⁵ NWE staat voor Noord-Europese landen.

2.4 Vier buurten en hun bewoners

Homerus

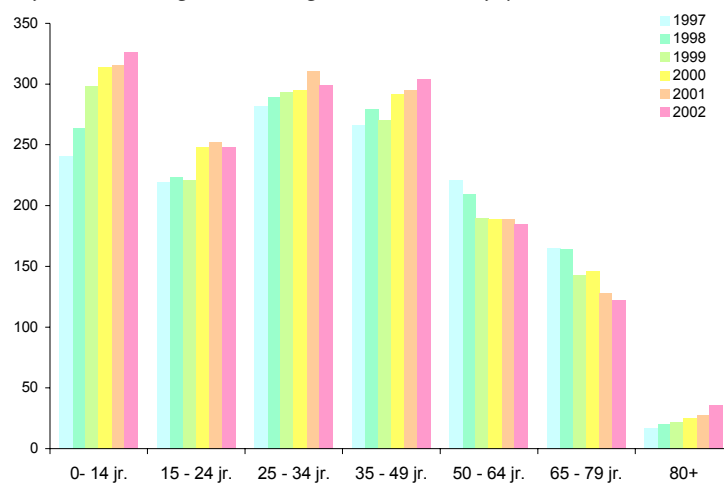

De buurt Homerus omvat het gedeelte dat gelegen is tussen Homerusstraat, Dantestraat, Tassopad en Petrarcastraat en zijstraten. Met 1520 inwoners is het de op een na grootste van de vier door ons onderzochte buurten. De buurt wordt gekenmerkt door veel

hoogbouw, bestaande uit flats met en zonder lift. Een betrekkelijk groot deel van Homerus staat op de nominatie voor sloop en nieuwbouw.

De volgende grafiek geeft de fluctuaties onder de bevolking naar leeftijd weer zoals die zich voordoen vanaf 1996.

Grafiek 4: Bevolkingsontwikkeling Homerus naar leeftijd tussen 1997 en 2002⁶

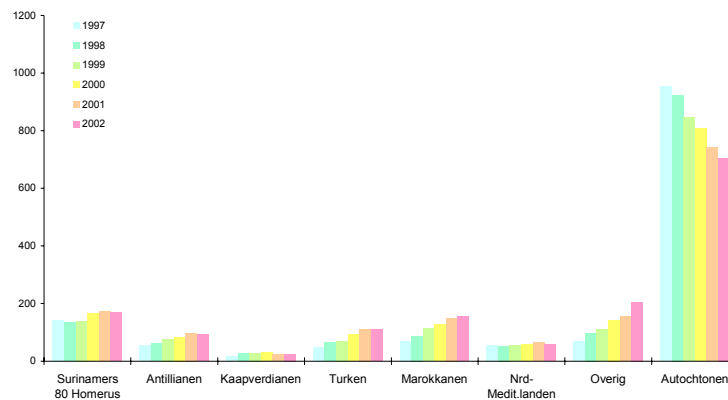

⁶ Het in deze en de volgende grafieken en tabellen vermelde nummer bij de buurtnaam betreft het buurtnummer uit de buurtmonitor van COS.

Naar leeftijd gerekend neemt in Homerus in alle categorieën tot 50 jaar en in de categorie 80-plussers het aantal bewoners toe, maar het sterkst doet zich dit voor in de categorie 0 – 14 jarigen. Daarentegen neemt het aantal bewoners tussen 50 en 80 jaar af. Deze afname wordt voor een belangrijk deel veroorzaakt door vertrek van deze bewoners naar andere delen van de stad en in mindere mate het land.

In 2000 vond in Homerus een omslag plaats in de verhouding tussen het aantal autochtonen en het aantal allochtonen. Sindsdien bestaat meer dan de helft van de bewoners van Homerus uit mensen van allochtone herkomst. Deze omslag is vooral het resultaat van de sinds 1998 scherp toegenomen instroom van allochtonen. Daarnaast is de omslag het gevolg van een gestage afname van het aantal autochtone bewoners met enkele tientallen per jaar.

Grafiek 5: Verdeling naar land van herkomst tussen 1997 en 2002

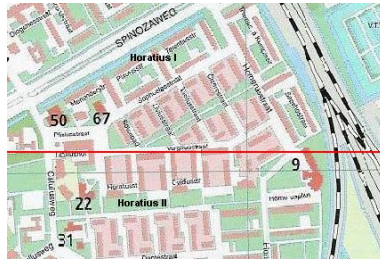

De toename van het aantal allochtonen wordt voornamelijk veroorzaakt door de komst van Turken, Marokkanen en mensen uit niet nader genoemde landen. De laatste categorie is sinds 1997 in omvang meer dan verdrievoudigd, terwijl het aantal Turken en Marokkanen zich sindsdien heeft verdubbeld.

Naar gezinssamenstelling gerekend neemt in Homerus het aandeel echtparen zonder kinderen geleidelijk af. Deze afname houdt gelijke tred met de afname van het aantal 50-plussers.

Daarentegen stijgt het aandeel echtparen met kinderen en alleenstaande ouders, evenals het aandeel alleenstaanden. Bij deze categorieën doet relatief gezien de sterkste stijging zich voor onder alleenstaande ouders. De groep alleenwonende alleenstaanden is verreweg het grootst in omvang.

Horatius

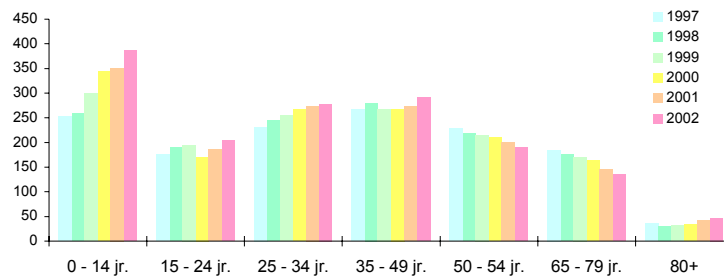

Met de Dantestraat grenzend aan Homerus en verder gelegen tussen Homerusstraat, Sophoclesstraat en Catallusstraat bevindt zich de buurt Horatius. Daarvan is het gebied tussen de Dantestraat, Ovidiusstraat, Horatiusstraat en de Catallusweg (het gebied onder de rode lijn) in

1995 en 1996 ingrijpend vernieuwd. Vanwege de ontwikkelingen die zich sindsdien in de bevolkingssamenstelling van dit gebied aftekenen, scheiden we dit gedeelte (i.v.v. Horatius II) van het gedeelte dat is gelegen tussen de Homerusstraat, Ovidiusstraat, Horatiusstraat en Sophoclesstraat (i.v.v. Horatius I) en nemen we beide gedeeltes apart van elkaar onder de loep. In totaal telt de buurt 2305 bewoners waarvan er 1531 in Horatius I en 774 in Horatius II woonachtig zijn.

Zoals de volgende grafieken laten zien vertoont Horatius I in de samenstelling van zijn bevolking grote overeenkomsten met Homerus, maar verschilt daarmee tevens wezenlijk van Horatius II. Als eerste kijken we naar de leeftijdsopbouw van de beide subbuurten.

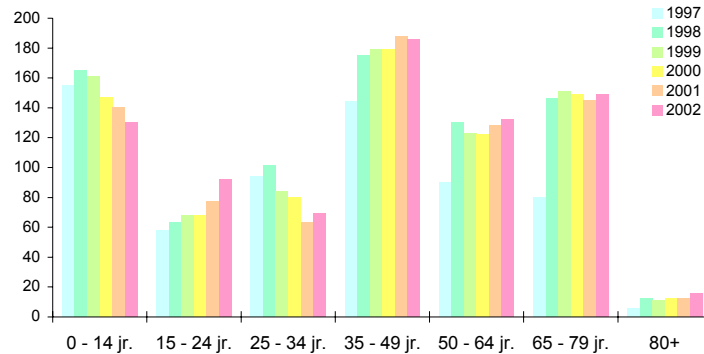
Grafiek 6: Bevolkingsontwikkeling Horatius I naar leeftijd tussen 1997 en 2002

Evenals in Homerus is er ook in Horatius I sprake van groei in de leeftijdscategorieën tot 50 jaar en van het aantal 80-plussers, maar met name in de categorieën 0 – 14 jaar en 25 – 34 jaar, tegenover daling van het aantal 50 - 80-jarigen. De oorzaak hiervan is eveneens gelijk aan die van de daling in Homerus. Het aantal 0 – 14-jarigen omvat een kwart van de totale bevolking, waarmee Horatius I tevens de kinderrijkste buurt is van de onderzochte buurten.

Horatius II laat op dit kenmerk een volstrekt ander beeld zien. Onderstaande grafiek toont ons de ontwikkelingen naar leeftijd in dit gedeelte.

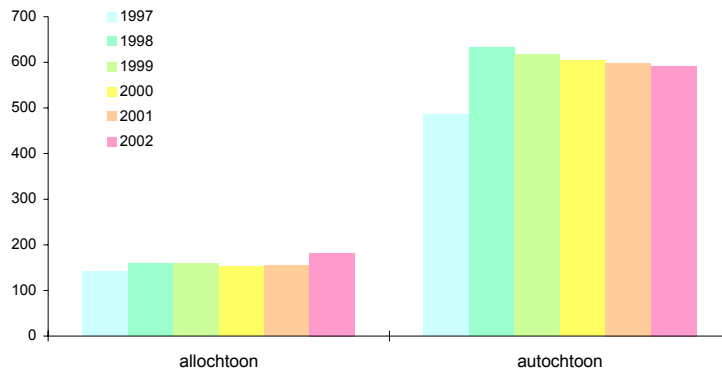
Grafiek 7: Bevolkingsontwikkeling Horatius II naar leeftijd tussen 1997 en 2002

Opvallend in dit deel van de buurt is de afname in aantallen naar leeftijd in de jongste leeftijdsgroep en in de categorie 25 - 34-jarigen. Tegenover deze afname staat de toename in aantallen in de overige categorieën waarvan als sterkste stijger de categorie 15 – 24-jarigen naar voren komt. Verder valt op dat de stijging van het aantal 50 – 79-jarigen zowel in absolute aantallen als verhoudingsgewijs het grootst was in 1997, om zich daarna te stabiliseren. Uit deze ontwikkeling rijst het beeld dat na de vernieuwingsslag Horatius II voor ouderen weer een aantrekkelijke buurt is geworden. In samenhang hiermee is in de loop 1997 het aantal autochtone bewoners eveneens fors toegenomen om daarna in lichte mate weer af te nemen.

Al voor de vernieuwing van Homerus II was er sprake van een geleidelijke afname van het aantal allochtonen.

Grafiek 8: Verdeling naar etniciteit Horatius II tussen 1997 en 2002

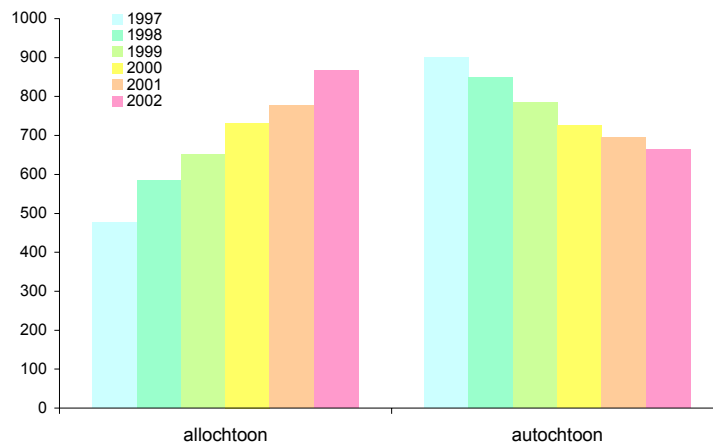

Gerekend naar het land van herkomst zien we dat deze afname zich het sterkst heeft voorgedaan onder de bewoners van Surinaamse, Antilliaanse en Marokkaanse origine en onder bewoners uit niet met name genoemde landen. Het aantal bewoners met een Turkse of een Noord-Mediterrane achtergrond is daarentegen in vergelijking met tien jaar geleden gegroeid. De laatste groep is sinds 1997 in aantal zelfs verdrievoudigd. Dit is overigens vooral het resultaat van een buitenproportionele toename in de loop van 2001, waarin hun aantal toenam van 15 naar 26 personen. Deze toename bestaat geheel uit nieuwe bewoners in de leeftijdscategorie 20 – 34 jaar. Ook is er in 2001 sprake van een verhoudingsgewijs grotere instroom van Antillianen, namelijk van één naar zes.⁷ De grootste groep allochtonen bestaat uit Surinamers.

Naar herkomst van de bewoners vertoont Horatius I opnieuw hetzelfde beeld als Homerus; een doorgaande stijging van het aantal allochtonen, tegenover een afname van het aantal autochtonen. Ook in deze buurt overtreft het aantal allochtonen inmiddels het aantal autochtonen. Deze omslag deed zich echter al voor in de loop van 1999, dus een jaar eerder dan in Homerus.

⁷ Daarvan zijn er twee jonger dan 4 jaar en eveneens twee tussen de 5 en 10 jaar.

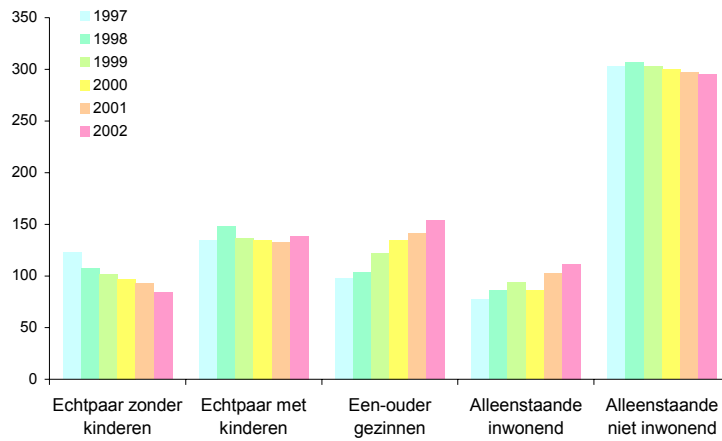
Grafiek 9: Verdeling naar etniciteit Horatius I tussen 1997 en 2002

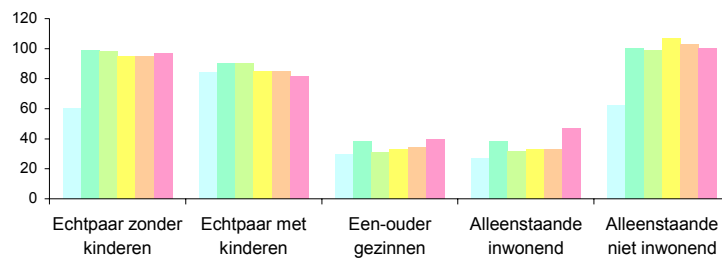
De toename van het aantal allochtone bewoners in Horatius I wordt evenals in Homerus voornamelijk veroorzaakt door de komst van Turken, Marokkanen en overigen, maar tevens door de komst van Antillianen.

Analoog aan deze beelden en de verschillen daarin zijn ook de samenstellingen naar gezinsvorm. In Horatius I vormt de groep al of niet alleenwonende alleenstaanden niet alleen in absolute aantallen, maar ook verhoudingsgewijs de grootste groep. In Horatius II wordt deze positie ingenomen door de categorie echtparen. Daarvan is de categorie echtparen zonder kinderen weer het grootst. Voorts zien we dat het aandeel eenoudergezinnen in Horatius I iets groter is dan het aandeel echtparen met kinderen, maar tevens dat hun aandeel vanaf 1998 sterk stijgt. In Horatius II omvat het aandeel eenoudergezinnen iets minder dan de helft van het aandeel echtparen met kinderen, maar neemt eveneens toe, terwijl het aandeel echtparen met kinderen licht afneemt. De volgende twee grafieken tonen de ontwikkelingen in achtereenvolgens Horatius I en Horatius II.

Grafiek 10a: Gezinsvormen in Horatius I tussen 1997 en 2002

Grafiek 10b: Gezinsvormen in Horatius II tussen 1997 en 2002

Molière

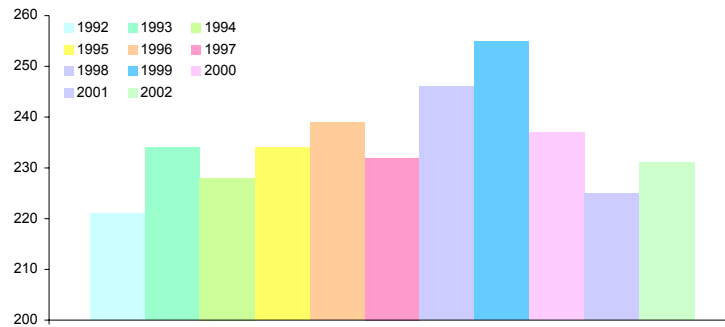

De in ons onderzoek betrokken buurt Molière is gelegen ten zuiden van de Spinozaweg en strekt zich van oost naar west uit langs de Molièreweg. Voor de analyse hebben we ons gericht op de westelijke helft van de Molièreweg en zijstraten⁸. Het is met 231 bewoners tevens de naar bevolkingsomvang gerekend

⁸ Het gaat hier om buurt 50 uit de COS-monitor.

kleinste buurt in ons onderzoek. Het aantal bewoners vertoont door de jaren heen echter weinig stabiliteit. Dit blijkt uit de volgende grafiek.

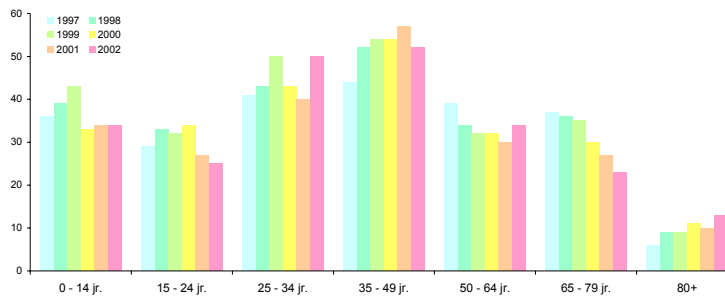
Grafiek 11: Bevolkingsomvang Molière tussen 1992 en 2002

Blijkens bovenstaande grafiek bereikte dit deel van Molière gedurende het tijdvak 1992 – 2002 in 1999 met een aantal van 255 het grootste aantal bewoners om daarna weer af te nemen tot het huidige aantal van 231.

De naar leeftijd grootste groep bewoners bestaat uit 35 - 49-jarigen, op de voet gevolgd door de groep 25 - 34-jarigen. Met uitzondering van de oudste categorieën fluctueren de leeftijds-groepen bijna jaarlijks naar omvang. Toename speelt in elk van deze categorieën haasje over met afname. Maar met name doet dit verschijnsel zich voor in de categorieën 0 -14-jarigen, 25 - 34-jarigen en 50 - 64-jarigen.

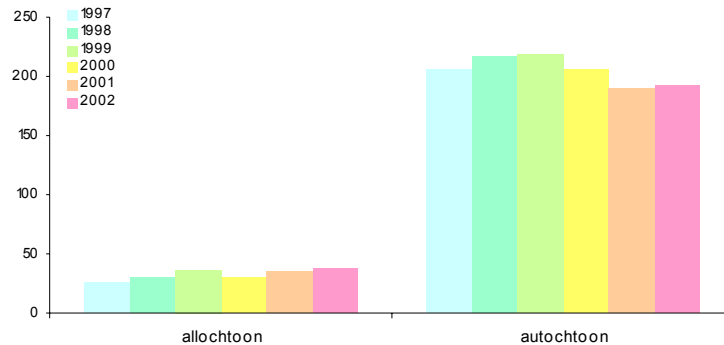
Grafiek 12: Bevolkingsontwikkeling Molière naar leeftijd tussen 1997 en 2002

Bovenstaande grafiek laat voorts zien dat het aantal bewoners in de leeftijd tussen 65 en 80 jaar gestaag afneemt, terwijl het aantal 80-plussers bijna even gestaag toeneemt.

Met een percentage van 16% in 2002 is het aandeel allochtonen betrekkelijk laag te noemen, maar het neemt wel geleidelijk toe. In 1997 was dit nog 11%. De toename van 5% betreft absoluut gezien twaalf personen. Hiertegenover staat een afname onder de autochtonen van dertien personen. Opmerkelijk is dat de toe-, respectievelijk afname geen doorgaande lijn vertoont. Dat blijkt uit de volgende grafiek.

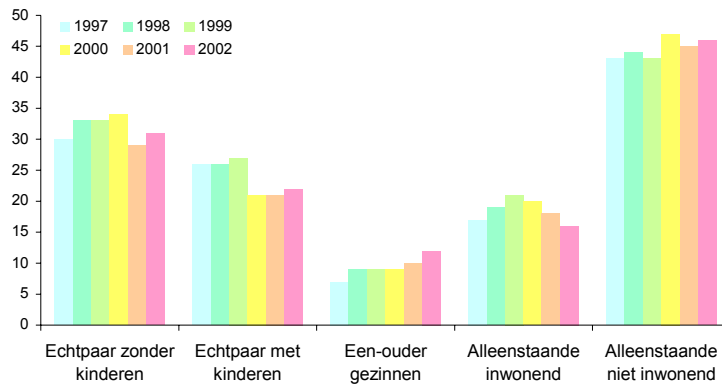
Grafiek 13: Verdeling naar etniciteit Molière tussen 1997 en 2002

De relatief grootste groep bestaat uit bewoners van Surinaamse origine, gevolgd door Turken en mensen uit niet nader genoemde landen.

Met de wisselingen in omvang van de bevolking en een daarmee samenhangende bijna jaarlijks wisselende toe- of afname in de verschillende leeftijdscategorieën is ook het type gezinsvorm aan schommelingen onderhevig. Van een geleidelijke maar duidelijke toename is sprake bij het aantal eenoudergezinnen en, zij het iets minder duidelijk, het aantal alleenwonende alleenstaanden. Daarbij is er na aanvankelijke toename sinds enige jaren sprake van daling van het aantal inwonende alleenstaanden.

Grafiek 14: Gezinsvormen in Molière tussen 1997 en 2002

Zeno

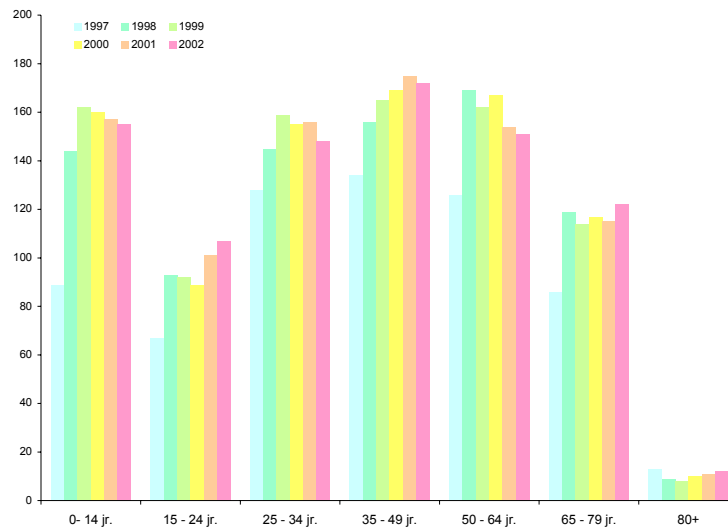

De vierde en tevens laatste buurt is Zeno. Het gaat om het gedeelte gelegen tussen de Platostraat, de Socratesstraat en de Zenostraat.

Deze buurt wijkt af van de voorgaande in zoverre dat de woningvoorraad voor het grootste deel bestaat uit particulier bezit dat naast koopappartementen voornamelijk eengezinswoningen

betreft. De buurt is in het midden van de jaren negentig ingrijpend vernieuwd en telde in 2002 in totaal 867 bewoners. Uit de verdeling naar leeftijd komt hierover het volgende beeld naar voren.

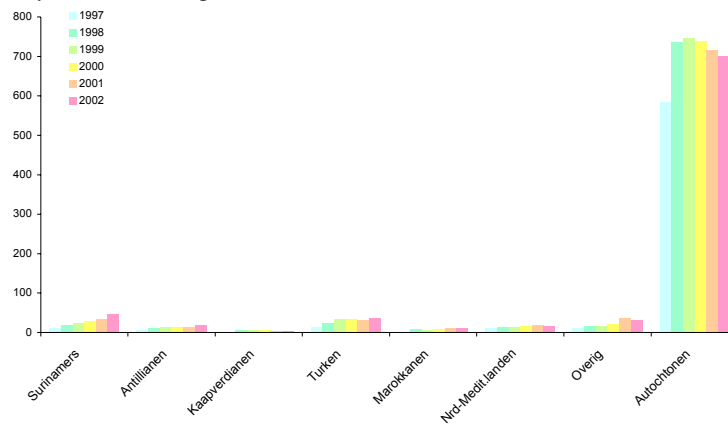
Grafiek 15: Bevolkingsontwikkeling Zeno naar leeftijd tussen 1997 en 2002

Vanwege het gereedkomen van nieuwe woningen na de vernieuwingsoperatie neemt in de loop van 1997 in alle leeftijds-categorieën het aantal bewoners toe, met uitzondering van de oudste categorie. Hier is eerst nog sprake van daling, om vanaf 1999 eveneens aan te trekken. De groei in 1997 zet zich in de daaropvolgende jaren bij de meeste categorieën verder door, zij het in een lager tempo. Daarna neemt in enkele categorieën het aantal weer af, maar soms afgewisseld met een jaar van toename.

Evenals dat in Horatius II en Molière (buurt 50 COS monitor) het geval is blijft ook in Zeno het aandeel allochtonen met 20% in 2002 ruim beneden het gemiddelde van heel Lombardijen. Wel neemt ook hier hun aantal weer geleidelijk toe, tegenover een even geleidelijke afname van het aantal autochtonen. In 1997 bestond de bevolking van Zeno voor 11% uit allochtonen. De volgende grafiek geeft de verdeling naar land van herkomst weer.

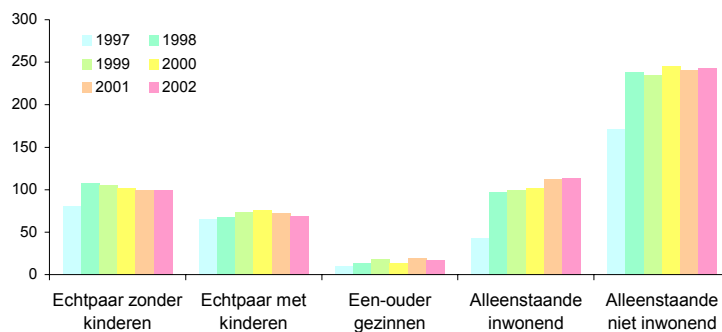
Grafiek 16: Verdeling naar land van herkomst tussen 1997 en 2002

Zoals de grafiek laat zien doet de toename zich voornamelijk voor bij bewoners van Surinaamse en Turkse origine. Andere, maar in iets minder duidelijke mate, groeiende groepen zijn Antillianen, Noord-Mediterranen en de categorie overige landen.

De ontwikkelingen in gezinsvormen vertonen met uitzondering van 1997 een tamelijk rustig verloop. Ook in Zeno is de categorie al of niet alleenwonende alleenstaanden het grootst, gevolgd door de categorie echtparen zonder kinderen. Relatief klein te noemen is het aandeel eenoudergezinnen.

Grafiek 17: Gezinsvormen in Zeno tussen 1997 en 2002

Tot zover de buurten Homerus, Horatius, Molière en Zeno. In de volgende paragraaf keren we terug naar de wijk als geheel. We staan stil bij de invloed van de bevolkingsontwikkeling in

buurten als Homerus en Horatius I op het totale beeld van de wijk. Daarna besteden we aandacht aan de ontwikkeling van Lombardijen als doorstroomwijk. Ontwikkelt Lombardijen zich daadwerkelijk tot een doorstroomwijk?

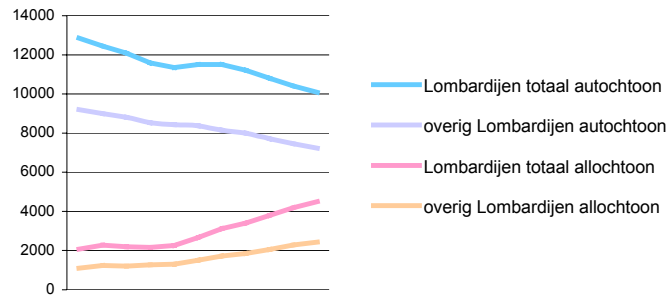
2.5 Het algemene beeld

In de vorige paragrafen beschreven we de veranderingen in de bevolkingssamenstelling in Lombardijen en de vier door ons onderzochte buurten. In het oog springen de groei van allochtone bevolkingsgroepen en een daarmee samenhangende verjonging onder de wijkbewoners, zoals die zich sinds 1996 voordoen. De verjonging treedt vooral op door de toename van het aantal kinderen en jeugdigen, tesamen met een afname van het aantal ouderen.

Hoewel dit beeld opgaat voor heel Lombardijen is dat zeker niet het geval voor alle buurten. Van de onderzochte buurten vertonen het vernieuwde deel van Horatius en Zeno een tegenovergesteld beeld. Een beeld dat bovendien ontstaat na de vernieuwing van deze buurten en als zodanig ook een breuk betreft in de ontwikkelingen zoals die zich in de jaren daarvoor aftekenden. Hoewel dat niet uit de cijfers valt af te leiden, is de breuk vermoedelijk mede tot stand gekomen door terugkeer van eerder uit de buurt vertrokken bewoners. In de buurten Homerus en Horatius I zijn de ontwikkelingen over heel Lombardijen juist in versterkte mate waarneembaar en daarmee ook sterk beeldbepalend voor Lombardijen. Deze conclusie wordt ondersteund door een vergelijking van de overige, niet nader onderzochte, buurten met het totale beeld van Lombardijen. In het bijzonder betreft dit de bevolkingssamenstelling naar etniciteit. Daarin vertoont de ontwikkeling in de overige buurten gezamenlijk een rustiger verloop dan die in heel Lombardijen⁹.

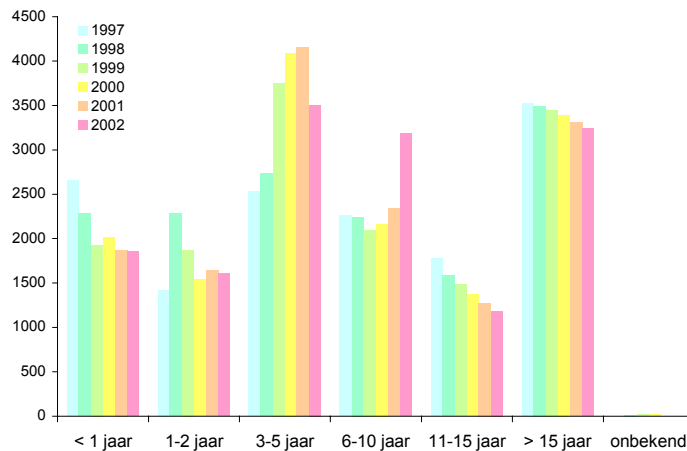
⁹ Waarbij rekening gehouden moet worden met het gegeven dat ook delen van sommige van deze buurten op de nominatie staan voor vernieuwing en mogelijk een zelfde ontwikkelingspatroon kennen als Homerus en Horatius I.

Grafiek 18: Vergelijking van Lombardijen totaal met overige buurten over de periode januari 1992 – januari 2002 naar etniciteit

In zijn essay over de zuidelijke tuinsteden stelt De Jong dat wijken als Lombardijen zich steeds meer ontwikkelen als doorstroomwijken: wijken waar bewoners een relatief korte tijd doorbrengen om daarna weer te vertrekken naar elders. Wat zijn de feiten in Lombardijen op dit gebied? De volgende grafiek biedt hierin meer inzicht over de laatste zes jaar.

Grafiek 19: Ontwikkelingen in verblijfsduur tussen 1997 en 2002

De grafiek maakt allereerst duidelijk dat er een constante afname is van het aantal bewoners met een verblijfsduur van langer dan

tien jaar. Dit spoort met de geconstateerde afname van het aantal oudere bewoners, die veelal ook tot de gevestigde bewoners – dat wil zeggen: bewoners met een aanmerkelijke verblijfsduur – behoren. Verder zien we dat vanaf 1999 de grootste groep bestaat uit bewoners met een verblijfsduur van drie tot vijf jaar. Bovendien neemt deze groep in de loop van 1998 snel in omvang toe. Een derde opmerkelijk gegeven is dat in 1997 de één na grootste groep bestond uit bewoners met op dat moment een verblijfsduur van korter dan één jaar. Een deel van deze bewoners is binnen één jaar ook weer vertrokken, maar het grootste deel bleef vooralsnog langer in de wijk woonachtig. Dit blijkt uit de groei van de daaropvolgende categorie in 1998 en vervolgens de groei in 1999 in de categorie met een verblijfsduur van 3 tot 5 jaar. Na 1997 neemt het aantal bewoners dat het binnen een jaar voor gezien houdt toe, evenals het aantal bewoners dat dit vanaf 1998 doet na twee jaar wonen.

Uit de grafiek leiden we verder af dat betrekkelijk veel bewoners na een verblijf van drie tot vijf jaar wegtrekken. De jaarlijkse groei van deze categorie zet zich door de jaren heen niet door in een groei in het daaropvolgende jaar van de volgende categorie. Met deze ontwikkeling manifesteert Lombardijen zich inderdaad meer als een doorstroomwijk. Echter, in deze trend lijkt zich in 2001 een breuk voor te doen. We zien dat van de bewoners met een verblijfsduur van vijf jaar er in dat jaar verhoudingsgewijs aanmerkelijk minder vertrokken zijn dan in de jaren daaraan voorafgaand. Dat blijkt uit de plotselinge toename van de categorie bewoners met een verblijfsduur van zes tot tien jaar die uit de meting van 2002 naar voren komt. Opmerkelijk is ook dat deze groei zich met uitzondering van het westelijk deel van Molière, in ieder van de onderzochte buurten voordoet, maar het sterkst in de vernieuwde buurten Zeno en Horatius II. In de laatste is de stijging zelfs explosief te noemen. Of dit inderdaad op een trendbreuk wijst, is nog ongewis.

De cijfers laten zien dat er over het algemeen sprake is van een daling van het aantal verhuisbewegingen binnen de wijk. Terwijl er in 1995 nog 489 verhuizingen binnen de wijk plaatsvonden, bleef het aantal van deze verhuisbewegingen in 2001 steken op 344. Een uitzondering op deze regel is het jaar 1996 met 748 binnenwijkse verhuizingen, om het jaar daarop terug te vallen naar 411 verhuizingen. Het surplus aan verhuizingen in 1996

wordt voor een belangrijk deel verklaard door het gereedkomen van de woningvernieuwing van Zeno en Horatius I. Het gaat om bewoners die gedurende de periode van de vernieuwing tijdelijk een woning elders in Lombardijen hebben bewoond om daarna weer terug te keren naar hun oude buurt.

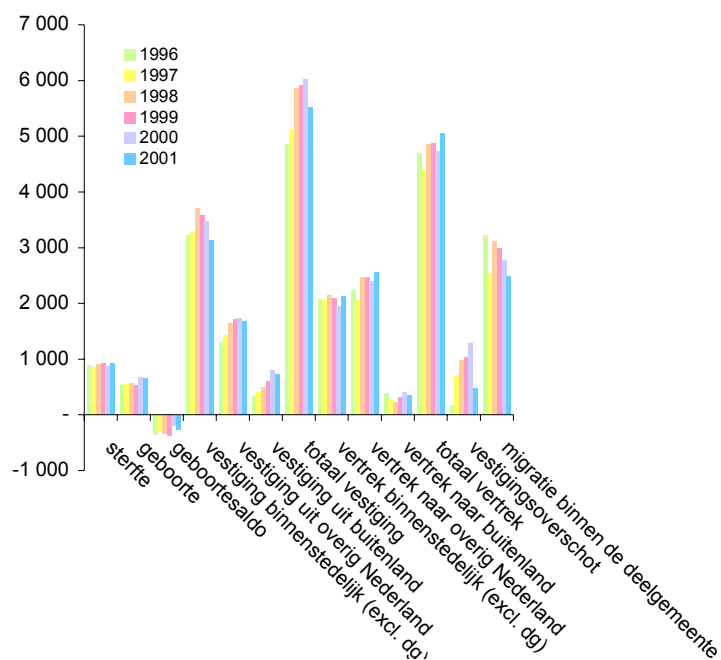
Tot zover de ontwikkelingen in de bevolkingssamenstelling in Lombardijen. Om het belang hiervan nader te kunnen duiden zijn we ook nagegaan hoe deze ontwikkelingen zich verhouden tot die in de deelgemeente IJsselmonde en in heel Rotterdam. Daarover gaat de volgende paragraaf.

2.6 De wijk, de deelgemeente en de stad

IJsselmonde

Anders dan in Lombardijen de laatste jaren het geval is, neemt de bevolking van IJsselmonde toe. Onderstaande grafiek laat zien dat deze toename geheel voor rekening komt van het vestigingsoverschot van buiten de deelgemeente afkomstige bewoners. Ook in de deelgemeente is sprake van een achterblijvend aantal geboorten ten opzichte van het aantal sterfgevallen.

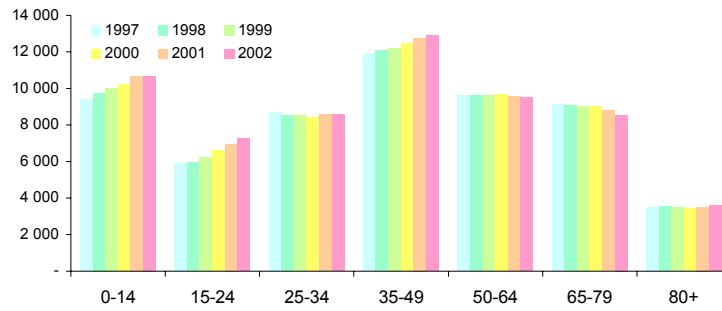
Grafiek 20: Bevolkingsontwikkeling IJsselmonde 1996 – 2001

IJsselmonde is, evenals Lombardijen in trek bij woningzoekenden van buiten de deelgemeente. Ook overeenstemmend met Lombardijen is dat nieuwe bewoners met name afkomstig zijn uit andere delen van de stad, gevolgd door bewoners uit andere gemeenten. Daarbij nemen de aantallen vestigers uit de stad in beide gevallen jaarlijks af.

Zoals onderstaande grafiek laat zien verschilt de bevolkingssamenstelling in Lombardijen naar leeftijd weinig met die van heel IJsselmonde (vgl. grafiek 2).

Grafiek 21: Bevolkingssamenstelling IJsselmonde naar leeftijd tussen 1997 en 2002

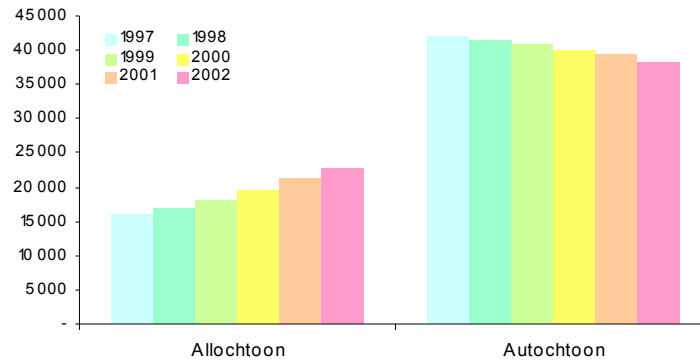

Net als in Lombardijen is er in de deelgemeente sprake van verjonging door toename van het aantal kinderen, jeugdigen en jong-volwassenen. Wel is de afname van het aantal ouderen verhoudingsgewijs zichtbaar minder dan in Lombardijen. Bovendien doet deze afname zich in de hele deelgemeente uitsluitend voor in de categorie 65 - 79-jarigen. Afwijkend van Lombardijen is ook de toename van het aantal 35 - 49-jarigen in de deelgemeente.

Kijken we naar de verdeling naar etniciteit, dan zien we eveneens een overwegend eensluidend beeld met Lombardijen. Dat wil zeggen: een geleidelijke toename van het aantal allochtonen tegenover een even geleidelijke afname van het aantal autochtone bewoners. Wel zijn beide bewegingen verhoudingsgewijs kleiner van omvang dan die in Lombardijen¹⁰.

¹⁰ Daarbij dient wel rekening gehouden te worden met mogelijk enige vertekening aangezien in de IJsselmondse gegevens de categorie autochtonen exclusief bestaat uit bewoners van Nederlandse herkomst (zie ook noot 3).

Grafiek 22: Bevolkingssamenstelling IJsselmonde naar etniciteit tussen 1997 en 2002

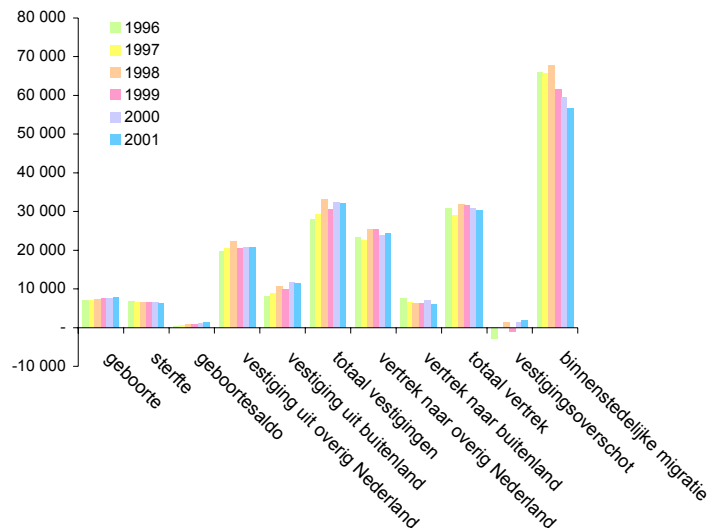

In januari 2002 bestond 37% van de bevolking van IJsselmonde uit niet-Nederlanders. Dit percentage is inclusief bewoners die afkomstig zijn uit andere landen in Noordwest-Europa. In 1997 betrof dit nog 27%. Naar land van herkomst betreft de toename vooral Surinamers, Antillianen, Turken, Marokkanen en in mindere mate bewoners uit niet nader genoemde landen. Dat zijn met uitzondering van de groep Surinamers dezelfde groepen als in Lombardijen.

Rotterdam

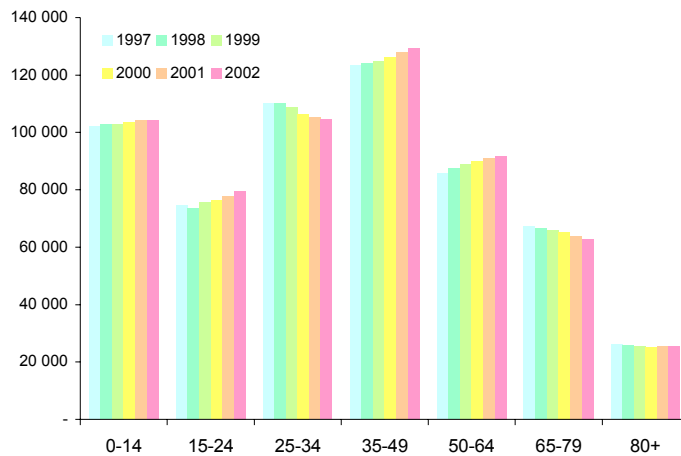
De bevolking van Rotterdam is sinds 1997 met iets meer dan 1% toegenomen, wat aanvang 2002 resulteerde in 598.467 inwoners. Deze toename is zowel het gevolg van het aantal geboorten als van een vestigingsoverschot. Anders dan in IJsselmonde en Lombardijen het geval is, kent Rotterdam wel een geboorteoverschot.

Grafiek 23: Bevolkingsontwikkeling Rotterdam 1996 – 2001

De toename van het aantal geboorten en het aantal vestigingen hebben een weerslag op de leeftijdsopbouw van de bevolking. Onderstaande grafiek laat de leeftijdsopbouw in de bevolkingssamenstelling over de periode 1997 – 2002 zien.

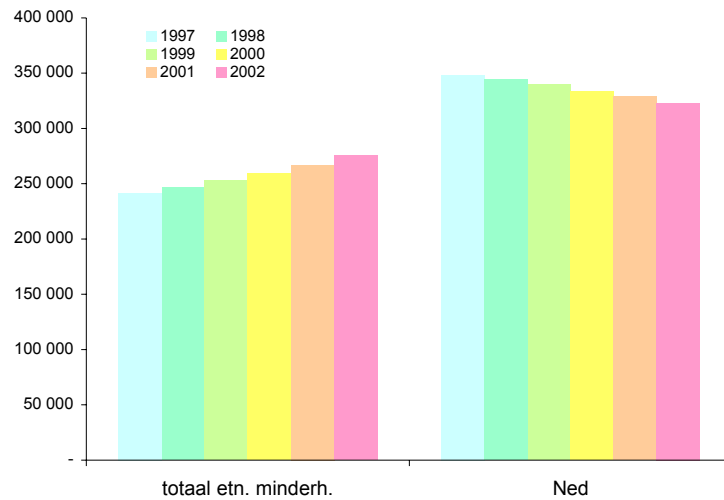
Grafiek 24: Bevolkingssamenstelling Rotterdam naar leeftijd tussen 1997 en 2002

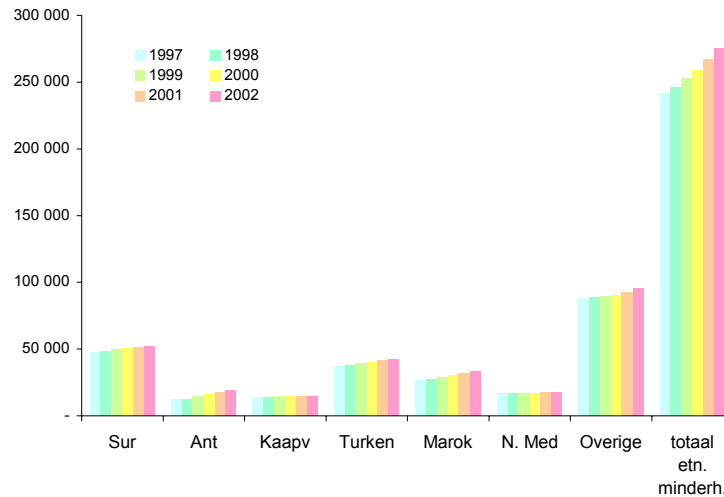
Evenals in IJsselmonde en Lombardijen het geval is, is er ook in Rotterdam sprake van verjonging van de bevolking. Wel doet zich deze ontwikkeling voor heel Rotterdam iets minder geprononceerd voor. Het aantal 0 – 24-jarigen is sinds aanvang 1997 met 4% gegroeid. Opmerkelijk zijn de aan elkaar tegengestelde bewegingen van de categorieën 50 – 64-jarigen en 65 – 79-jarigen. Door deze bewegingen heeft zich over de laatste jaren gerekend ook het totale aantal 50-plussers gestabiliseerd.

Als het gaat om de ontwikkelingen in de bevolking naar land van herkomst zien we voor heel Rotterdam hetzelfde beeld als voor de beide andere onderzochte gebieden: toename van het aantal allochtonen tegenover afname van het aantal autochtonen. Daardoor neemt ook het aandeel allochtonen in de bevolking gestaag toe. Begin 2002 bestond 46% van de Rotterdamse bevolking uit inwoners met een niet-Nederlandse achtergrond. In 1997 was hun aandeel nog 40%. Wel neemt het aandeel allochtonen in Rotterdam langzamer toe dan in Lombardijen het geval is.

Grafiek 25: Bevolkingssamenstelling Rotterdam naar etniciteit tussen 1997 en 2002

Grafiek 26: Bevolkingssamenstelling Rotterdam naar herkomst tussen 1997 en 2002

De toename van het aantal allochtonen is vooral gelegen in de toename van het aantal Antillianen, Turken, Marokkanen en mensen uit niet nader genoemde landen¹¹. Dit betreft dus dezelfde groepen als in Lombardijen.

Terwijl het aantal inwoners van Lombardijen de laatste jaren iets afneemt groeit de bevolking van Rotterdam. Daarnaast onderscheidt Lombardijen zich door de afname van het aantal ouderen. Over heel Rotterdam neemt alleen het aantal 65 – 79-jarigen af; het aantal 50 – 64-jarigen neemt daarentegen langzaam maar gestaag toe. Het procentuele aandeel allochtonen in Lombardijen nadert de laatste jaren in hoog tempo dat van de stad. In 2002 bedroeg het verschil nog zes procentpunten, inwoners uit andere Noordwest-Europese landen meegerekend.

2.7 De economische positie van inwoners uit Lombardijen

Het gemiddelde besteedbare inkomen per huishouden in Lombardijen is lager dan in IJsselmonde als geheel, evenals in

¹¹ Inclusief inwoners uit andere Noordwest-Europese landen.

heel Rotterdam. Voor elk schaalniveau geldt dat tot en met 1999 sprake is van een inkomensdaling¹². Concreet bedroeg in 1999 het besteedbaar inkomen per huishouden in Lombardijen fl. 40.900 en was daarmee bijna fl. 3.000 lager dan het besteedbaar inkomen in 1998 en gelijk aan het niveau van 1996. Deze daling hangt sterk samen met de toename van het aantal eenpersoonshuishoudens (bestaande uit studenten en werkenden met een lager besteedbaar inkomen dan gemiddeld) en van het aantal uitkeringsafhankelijke eenoudergezinnen. Daarnaast wordt de daling veroorzaakt door de instroom van bijstandsgerechtigden vanuit andere wijken van Rotterdam (Haren e.a., 2002). In de periode tot 1999 nam het aantal bijstandsgerechtigden als gevolg van deze instroom flink toe, om daarna weer te dalen tot het huidige aantal. De beroepsbevolking van Lombardijen bestond in april 2002 blijkens de 'Quick-scan Werkgelegenheidsaanpak' uit 8.989 personen. Daarvan stonden er op dat moment 959, ofwel 10,7% bij het CWI ingeschreven als niet-werkende werkzoekenden. Vergeleken met 2000 betekent dit een lichte stijging van 0,5 %. Daarmee is tevens een voorlopig einde gekomen aan een daling van het aantal werkzoekenden in de jaren daaraan voorafgaand. Van de 959 werkzoekenden heeft 16% geen inkomensvervangende uitkering; ontvangt 27,5% een UWV-uitkering en is 54,1% afhankelijk van een bijstandsuitkering. Het laatste percentage betreft echter maar een deel van het totale aantal bijstandsonvangers in Lombardijen. Dit aantal bestond in 2002 uit 981 personen, ofwel 10,9% van de totale beroepsbevolking. Daarvan zijn er ten minste 212 aangemerkt als nog niet bemiddelbaar. Zij komen in beginsel in aanmerking voor deelname aan OK-activiteiten of zorgtrajecten. Kijken we naar verschuivingen tussen 1998 en april 2002, dan zien we dat vanaf 1999 in de deelgemeente IJsselmonde het aantal WW uitkeringsgerechtigden weliswaar is afgenomen, maar dat er in deze periode een sterke toename is van het aantal uitkeringsgerechtigden SoZaWe (bijstand). Volgens de Quick-scan duidt dit op een sterke toename aan 'import' van bestaande uitkeringsgerechtigden uit andere delen van de stad.

¹² Recentere cijfers over het inkomen zijn niet beschikbaar.

De deelgemeente IJsselmonde voert een actief werkgelegenheidsbeleid waarbij ze stevig gebruik maakt van de daartoe beschikbare regelingen en middelen. In het kader van het Masterplan Werkgelegenheid en het jaarlijkse Actieplan Werk werden in de afgelopen jaren tal van I/D- en WIW-banen gecreëerd. In totaal gaat het in de hele deelgemeente om 929 banen, waarvan 619 I/D-banen en 313 WIW banen (Quickscan Werkgelegenheid). Daarmee is op verschillende terreinen de dienstverlening verbeterd en is er geïnvesteerd in het verbeteren van de veiligheid in de vorm van banen op het gebied van beheer en toezicht. IJsselmonde heeft ook het hoogste percentage gemiddelde uitstroom naar werk bereikt in het programma Onbenutte Kwaliteiten. Dit heeft onmiskenbaar bijgedragen aan de daling van het aantal langdurig werkzoekenden in de periode tussen 1998 en 2002. Volgens de Quick-scan Werkgelegenheidsaanpak ging het medio 2002 in de hele deelgemeente om 273 personen die geplaatst zijn in een WIW-dienstbetrekking, waarvan er 77 werkzaam zijn in de deelgemeente zelf. De rest heeft elders in Rotterdam emplooi gevonden. Daarnaast hadden 617 IJsselmonders een I/D-baan. De Quick-scan biedt op het onderwerp gesubsidieerd werk geen cijfers over Lombardijen. De deelgemeentelijke Ouderennota van 2002 wijst op de zorgwekkende inkomenspositie van relatief veel ouderen in IJsselmonde. Het gaat om ouderen met uitsluitend AOW of van wie de AOW aangevuld wordt met een klein pensioentje. De deelgemeente verwacht dat in de nabije toekomst met name deze ouderen in de problemen kunnen komen door toename van het aantal eigen bijdragen.

2.8 Conclusies

Een belangrijk deel van de ruim 14.000 bewoners van Lombardijen bestaat uit 50-plussers. Met een aantal van 5628 vormden zij in 2002 de verhoudingsgewijs grootste bevolkingsgroep van Lombardijen. Een groot deel van deze groep bestaat uit bewoners van het eerste uur. Deze groep, en de groep bewoners met een verblijfsduur tussen elf en vijftien jaar, neemt in omvang geleidelijk af. Het beeld van een *massale* uittocht van gevestigde oudere bewoners als gevolg van een algehele achteruitgang van

de wijk stemt echter niet overeen met de feiten. Wel ontwikkelt Lombardijen zich steeds meer tot een doorstroomwijk. De gemiddelde verblijfsduur ligt sinds 1998 rond de vijf jaar, terwijl dit gemiddelde in de jaren daarvoor nog rond de twaalf jaar lag.

De meest opvallende veranderingen in de bevolkingssamenstelling van Lombardijen sinds 1996, zijn de groei van allochtone bevolkingsgroepen en een daarmee samenhangende verjonging onder de wijkbewoners. Vanaf het begin van de jaren negentig neemt de instroom van allochtonen geleidelijk toe. Inmiddels is hun aantal meer dan verdubbeld en dit omvat nu bijna eenderde van de totale bevolking. De verjonging treedt op door zowel de toename van het aantal kinderen en jeugdigen als de afname van het aantal ouderen. De verjonging is verbonden aan de instroom van nieuwe bewoners. Die bestaat voor een belangrijk deel uit gezinnen met jonge kinderen en alleenstaande jongeren. De groei van gezinnen met jonge kinderen betreft uitsluitend uit eenoudergezinnen. Het aantal echtparen met kinderen is over dezelfde periode gedaald.

Kenmerk voor de ontwikkeling in de buurten die de komende jaren het object van vernieuwing zijn, Homerus en het oude deel van Horatius, is *versnelde instroom*. De buurten weerspiegelen het algemene beeld van Lombardijen, maar dan in versterkte mate. Het aandeel allochtonen overstijgt inmiddels het aandeel autochtonen. Ook het aantal jonge kinderen neemt in deze buurten nog steeds sterk toe, verbonden aan een sterke stijging van het aantal alleenstaande ouders.

De buurten die de afgelopen jaren zijn vernieuwd, Zeno en een gedeelte van Horatius, wijken op drie aspecten af van het algemene beeld van Lombardijen. Ze verschillen in de leeftijdsopbouw, de gezinssamenstelling en de verhouding autochtoon-allochtoon. De ontwikkeling in de vernieuwde buurten laat zich kenmerken als *trendbreuk*. Daarmee bedoelen we dat aanvankelijk zich voordoende trends in de bevolkingsontwikkeling van deze buurten door de vernieuwing doorbroken lijken. Er is sprake van terugkeer van ouderen. Hun aantal nam in de eerste jaren na de oplevering van de vernieuwing fors toe. Tegelijkertijd is er in die jaren sprake van een toename van het aantal kinderen, jeugdigen

en jong volwassenen. Voorts is het aandeel allochtonen in de vernieuwde buurten aanmerkelijk lager dan in de andere buurten, maar ook vergeleken met heel Lombardijen. In de afgelopen jaren bleef hun aandeel in de vernieuwde buurten tamelijk stabiel (of steeg slechts in geringe mate).

Buurten die noch op de nominatie staan voor een grootscheepse vernieuwing, noch te lijden hebben onder achteruitgang in de kwaliteit van de woningen en de woonomgeving, geven een ander beeld te zien dan het beeld dat opgaat voor heel Lombardijen. Hoewel zich ook in deze buurten bewegingen voordoen, kenmerken we de ontwikkelingen daarin als *stabilisering*.

Daarmee doelen we op het gegeven dat de bewegingen naar aard en omvang een voortzetting zijn van die in de jaren vóór 1992. Dit valt af te leiden uit de bevindingen die we opdeden in het westelijk deel van de buurt Molière¹³. Wat in deze buurt opvalt is dat het aantal bewoners en de leeftijdsopbouw door de jaren heen sterk fluctueert. Het aandeel allochtone bewoners is met 16% verhoudingsgewijs beperkt. Er is sprake van lichte groei. Fluctuaties doen zich ook voor in de gezinssamenstelling.

Lombardijen onderscheidt zich in zijn bevolkingssamenstelling alleen van heel IJsselmonde in de mate van afname van het aantal ouderen en in het feit dat IJsselmonde meer dan Lombardijen in trek lijkt te zijn bij de categorie 35 - 49-jarigen. Terwijl het aantal inwoners van Lombardijen de laatste jaren iets afneemt groeit de bevolking van Rotterdam. Daarnaast onderscheidt Lombardijen zich door de afname van het aantal ouderen. Over heel Rotterdam neemt alleen het aantal 65 - 79-jarigen af; het aantal 50 - 64-jarigen neemt daarentegen langzaam maar gestaag toe. Het procentuele aandeel allochtonen in Lombardijen nadert de laatste jaren in hoog tempo dat van de stad. In 2002 bedroeg het verschil

¹³ Enige voorzichtigheid met het interpreteren van deze bevindingen is gepast aangezien de buurt Molière groter is dan het gebied waar onze analyse betrekking op had. Bovendien staat een klein deel (het oostelijk deel) van Molière op de nominatie voor vernieuwing. Dit deel ligt buiten het analysegebied. Deze beperking is het gevolg van de opdeling van Molière in twee subbuurten in de COS-monitor, waarbij we slechts beschikten over de cijfers van één van deze twee.

nog zes procentpunten, inwoners uit andere Noordwest-Europese landen meegerekend.

Het gemiddelde besteedbare inkomen per huishouden in Lombardijen is lager dan in IJsselmonde als geheel, evenals in heel Rotterdam. De inkomenspositie van relatief veel ouderen in IJsselmonde is zorgwekkend. De afgelopen jaren is het aantal WW-uitkeringsgerechtigden afgenomen, maar het aantal uitkeringsgerechtigden SoZaWe (bijstand) is toegenomen. Dit hangt samen met de nieuwe instroom van bewoners in Lombardijen, die voor een niet onbelangrijk deel uit kansarme en kwetsbare groepen bestaat.

De sociale infrastructuur van Lombardijen in kaart

Legenda:

7 Jan Meertenshuis	25 Buurthuis Ricardo	54 Kinderboerderij De Kooi
8 Koningshof	31 Bibliotheek Lombardijen	60 Verpleeghuis De ElfRanken
9 Lichtpunt	37 JC Baroeg	61 Verpleeghuis De Twee Bruggen
11 Oranjehof	41 Kerk De Goede Herder/HH Engelenbewaarders	67 Wijkgebouw Lombardijen
16 Zonnelicht	44 Johanneskerk	69 Wijkwinkel Lombardijen
17 Zonnetrap/ VL Wonen	46 Nebokerk	76 Winkelcentrum Lombardijen
18 Brandweer	50 Petrakerk	79 Woonwagencentrum Lombardijen
22 Buurthuis de Kameleon	53 Vrije Evangelische Gemeenschap	
24 Rekrade		

3 De sociale infrastructuur

3.1 Sociale infrastructuur

Straten, buurten en, in een iets wijder verband, wijken vormen buiten de woning de primaire ruimten waarin mensen bewegen en handelen. Een deel van die handelingen zullen ook verbonden zijn met de buurt of wijk waarin men woont en leeft, waarbij de wijk fungeert hetzij als doel van dat handelen, dan wel als hulpbron voor het handelen. Beide oefenen invloed uit op de leefbaarheid en de vitaliteit van de buurt en de wijk. Een belangrijke rol daarin speelt de zogeheten sociale infrastructuur. Voor de te ontwikkelen wijkvisie is het daarom noodzakelijk zicht te krijgen op de sociale infrastructuur van Lombardijen. In 'Wijkvisie Beverwaard' omschrijft Raspe (1998) sociale infrastructuur als "de formele en informele relaties die zich tussen bewoners voordoen". Zoals reeds aangegeven in hoofdstuk 1 verstaan wij onder sociale infrastructuur het geheel van onderling samenhangende formele, non-formele en informele organisaties, voorzieningen, diensten en activiteiten waarmee burgers als kundige actoren in wederkerige relaties vorm geven aan hun bestaan. Daarmee reproduceren ze tevens die sociale infrastructuur. Het doel van sociale infrastructuur is aldus gelegen in de betekenis ervan voor het bestaan van burgers, zowel als individu als in collectief verband. Ter toelichting: de term 'formele' heeft in onze definitie betrekking op institutionele organisaties, zoals professionele organisaties en overheden. Met 'non-formele'

doelen we op de niet-professionele georganiseerde en geregle-
menteerde verbanden zoals sport- en hobbyverenigingen en
bewoners- en vrijwilligersorganisaties, terwijl de term ‘informele’
samenvalt met de relaties die zich tussen bewoners voordoen. In
dit licht nemen we hieronder de sociale infrastructuur van
Lombardijen in beschouwing. We richten onze aandacht met
name op de formele verbanden op het gebied van woon- en
buurtvoorzieningen, werk en inkomen, veiligheid en welzijn.

3.2 Bewoners

In dit hoofdstuk staat met name de formele sociale infrastructuur
centraal, we starten echter met de belangrijke informele en non-
formele relaties. Het gaat om door bewoners zelf georganiseerde
en op elkaar gerichte diensten en activiteiten, die plaatsvinden in
de straat, de buurt of de wijk als geheel. Deze diensten en
activiteiten zijn te onderscheiden in informele en non-formele
relaties en contacten. De uitingen van informele relaties zijn soms
zichtbaar, zoals een gezamenlijk georganiseerd buurtfeest of
buurtvoetbal; andere niet of nauwelijks. Tot de laatste behoren
onder meer activiteiten in de sfeer van burenhulp, maar ook
alledaagse ontmoetingen en contacten. Zoals in het volgende
hoofdstuk zal blijken komen dergelijke vormen nog steeds voor,
maar hun precieze aard en omvang was binnen het kader van ons
onderzoek niet te achterhalen. Een belangrijke indicator voor de
kwaliteit van informele relaties is het vóórkomen van eenzaam-
heid en isolement in de wijk, evenals van eventuele conflicten die
verband houden met verschillen in leefstijlen. Daarover
ontbreken echter eveneens nadere gegevens.

In Lombardijen zijn verschillende vormen van op de wijk en zijn
bewoners gerichte non-formele organisaties actief: Buurtbemid-
deling, Opzoomeractiviteiten, de Wijkwinkel, het Huurdersplat-
form en de aangesloten bewonerscommissies, stichting De
Ontplooiers, In de loop (een gezamenlijke inloopactiviteit van de
Gereformeerde Kerk en de Katholieke Kerk in Lombardijen),
Sociaal Cultureel Werk voor Ouderen (SKWO) en het PION-

project¹⁴. Het gaat om organisaties die, al of niet met professionele ondersteuning, door bewoners van Lombardijen op vrijwillige basis in het leven geroepen zijn. Hun activiteiten zijn gericht op belangenbehartiging, het beheer van de woning en de woonomgeving, dan wel op persoonlijke en maatschappelijke ontwikkeling of het bieden van mogelijkheden tot ontmoeting en contact. Sommige zijn nauw verbonden met organisaties uit de formele sociale infrastructuur. Dit betreft Buurtbemiddeling, SKWO en de Wijkwinkel. De laatste twee zijn door fusie in 2002 opgegaan in de Stichting IJsselmonds Welzijnswerk. Opzoomeraars beschikken over een eigen stedelijke organisatie: 'Opzoemer mee'. Eveneens verbonden aan de formele sociale infrastructuur is ook het Huurdersplatform, dat fungeert als overlegorgaan van bewoners met de woningcorporatie VL Wonen. Het Huurdersplatform behartigt de belangen van huurders van VL Wonen.

3.3 Woon- en buurtvoorzieningen

Wonen

Ruim de helft van de woningvoorraad is in het bezit van woningbouwvereniging VL Wonen. In totaal gaat het om 4234 woningen, waarvan 27% eengezinswoningen, 46% flatwoningen zonder lift, 16% flatwoningen met lift en 11% seniorwoningen. De rest van de woningvoorraad is in eigendom van particuliere verhuurders of van eigenaar-bewoners. Bij de laatste gaat het onder meer om vrijwel alle niet door VL Wonen verhuurde eengezinswoningen. Ondanks het betrekkelijk recente bestaan van de wijk is een deel van de wijk in de jaren '80 en '90 ingrijpend vernieuwd. De reden was dat tal van woningen niet

¹⁴ PION staat voor Project Informatie en Ondersteuning van Nieuwkomers. Vrijwilligers van dit project benaderen nieuwe bewoners en brengen hen tijdens daartoe belegde bijeenkomsten op de hoogte van wetenswaardigheden over de wijk. Het project vormt een onderdeel van het in Schiedam gevestigde Bureau Samenlevingsopbouw de Vijf. Per 1 januari 2003 is het PION-project in Lombardijen onder meer wegens uitblijven van voldoende resultaten opgeheven. Het Huurdersplatform Lombardijen en VL Wonen bezinnen zich gezamenlijk op mogelijkheden voor voortzetting.

meer voldeden aan de gewenste woonkwaliteit (wat betreft de indeling, grootte en het type woningen). Een deel van deze woningen werd gesloopt. Vervangende nieuwbouw was voornamelijk bedoeld voor gezinnen en oudere mensen met een modaal inkomen of daarboven. Dit resulteerde in gedifferentieerde verdeling naar leeftijd en inkomen.

De relatief grote voorraad aan goedkope woonruimte maakt Lombardijen aantrekkelijk voor mensen met lage inkomens. Dat heeft de afgelopen jaren geleid tot een toename van het aantal kwetsbare en kansarme bewoners, veelal afkomstig uit andere delen van de stad. VL Wonen ziet deze versterkte instroom als een zorgelijke ontwikkeling. Daarmee loopt de wijk het risico in een neerwaartse spiraal terecht te komen (Woonvisie Lombardijen, 2001). Mede om deze ontwikkeling te keren, maar ook vanwege de moeilijke verhuurbaarheid van voornamelijk flatwoningen, veroorzaakt door de slechte woonkwaliteit ervan, wil VL Wonen in de komende jaren een deel van de oude woningvoorraad slopen en vervangen door nieuwbouw. Netto zal deze operatie resulteren in een kleiner aantal woningen, veroorzaakt door de bouw van eengezinswoningen op plekken waar nu flats staan en door een ruimere opzet van de woning en de woonomgeving. De sloopplannen betreffen woningcomplexen in de buurten Homerus, Molière en Smeetsland. In totaal gaat het om een sloopnominatie van ongeveer 1300 woningen welke vervangen zullen worden door 700 tot 900 nieuwe woningen. Een belangrijk deel van de nieuwbouw, maar met name in Homerus, is bovendien bestemd voor verkoop aan eigenaar-bewoners (zie Woonvisie Lombardijen, 2001).

Met deze plannen beoogt VL Wonen niet alleen een versterking van de fysieke kwaliteit van Lombardijen te realiseren, maar ook van de sociale en economische kwaliteit. Analoog aan de effecten van de vernieuwing van Horatius II en Zeno dient de komende vernieuwingsslag te leiden tot een meer gelijkwaardige spreiding van de verschillende bevolkingscategorieën naar leeftijd en gezinssamenstelling en tot een versterking van het economisch draagvlak. De wijk dient weer aantrekkelijk te worden voor mensen met een modaal en bovenmodaal inkomen.

Woningen voor senioren bevinden zich voornamelijk in de buurten Homerus/Horatius en Zeno. Van de overige buurten beschikt alleen Molière over enkele tientallen seniorwoningen.

Een groot deel van deze seniorwoningen betreft appartement-complexen, zoals Zonnetrap en Zonnelicht in Zeno en Lichtpunt in Homerus. In de buurt Molière bevinden zich twee woongroepen voor ouderen. Voor meer zorgbehoevende ouderen beschikt Lombardijen over een verzorgingshuis (verzorgingshuis De Koningshof, gelegen aan de rand van Molière) en een zogeheten zorghuis (Zorghuis Jan Meertenshuis aan de Spinozaweg). De laatste is een tussenvorm tussen een verzorgingshuis en zelfstandig wonen voor ouderen. Het zorghuis Jan Meertenshuis en verpleeghuis De Twee Bruggen bieden tevens dag/avondverzorging aan ouderen die tijdelijke opvang overdag en/of 's-avonds behoeven.

Winkelvoorzieningen

In het hart van Lombardijen langs de Spinozaweg bevindt zich het winkelcentrum met een gevarieerd aanbod aan winkels. Naast de dagelijkse levensbehoeften kan men hier ook terecht voor duurzame artikelen. Kleinere winkelcentra en afzonderlijke winkels zijn te vinden in de Homerusbuurt – met onder meer de grootste supermarkt van Lombardijen –, de Karl Marxbuurt, de Molièrebuurt, de Smeetslandbuurt en Zenobuurt. Door onvoldoende omzet hebben enkele buurtsupermarkten in het recente verleden hun deuren gesloten.

Vervoersvoorzieningen

Op het gebied van vervoersvoorzieningen is de wijk aangesloten op het bus- en tramnet van de RET en met het station Lombardijen op het spoorwegnet. Daarmee is Lombardijen te kwalificeren als een goed ontsloten wijk, zowel ten opzichte van het overige deel van de deelgemeente, als van heel Rotterdam. De routes van bussen en tram door de wijk beperken zich in hoofdzaak tot de as die gevormd wordt door de Spinozaweg en haaks daarop de Molenvliet. Buurten worden niet of nauwelijks aangedaan, wat voor een tamelijk grote loopafstand voor bewoners in de wat verder van het centrum afgelegen buurten zorgt. Naast deze vormen van openbaar vervoer kunnen gehandicapten en ouderen een beroep doen op gehandicaptenvervoer van de RET, de Wijkbus en Vervoer op maat.

Gelegen aan de zuidelijke rand van Rotterdam is Lombardijen voorts via de Vaanweg aangesloten op het landelijke netwerk van

autosnelwegen. Tezamen met de ringwegen zijn Lombardijen en de daarin gelegen buurten daardoor eveneens goed per auto bereikbaar. De buurten zelf zijn meestal verkeersluw gehouden door het doorgaand autoverkeer zoveel mogelijk te beperken.

Onderwijs en opvoeding

Op het gebied van kinderopvang, peuterspeelzalen en buitenschoolse opvang zijn in Lombardijen verschillende voorzieningen aanwezig. Zo biedt Kiekeboe als enige dagopvang 46 plaatsen voor kinderen in de leeftijd tot 4 jaar. Deze plaatsen zijn primair bestemd voor kinderen van werkende of studerende ouders. Daarnaast beschikt Lombardijen over vijf peuterspeelzalen met gezamenlijk 112 kindplaatsen gedurende twee of meer dagdelen per week.

Voor de ruim veertienhonderd kinderen in de basisschoolleeftijden staan in totaal vijf basisscholen ter beschikking. Naar signatuur gaat het om twee openbare scholen, één protestant-christelijke school, één rooms-katholieke school en één basisschool voor neutraal onderwijs. Voor kinderen met leerproblemen of die om andere reden geen gewoon basisonderwijs kunnen volgen beschikt de wijk bovendien over drie scholen voor speciaal onderwijs. Verder beschikt Lombardijen over een school van protestant-christelijke signatuur voor VMBO, HAVO en VWO en twee scholen voor beroepsonderwijs. Van de laatste biedt er één, de praktijkschool Rotterdam-Zuid, onderwijs aan moeilijk lerende jongeren. De tweede is een dependance van het ROC Albada-college voor middelbaar beroepsonderwijs.

Op zeven plaatsen wordt buitenschoolse opvang geboden, met in totaal plaats voor 137 kinderen en bedoeld voor kinderen in de basisschoolleeftijd. Kinderen kunnen na schooltijd deelnemen aan groepsactiviteiten maar ook voor zichzelf bezig zijn. Opvang is er ook gedurende de vakantieperiodes, onder meer in de vorm van uitstapjes.

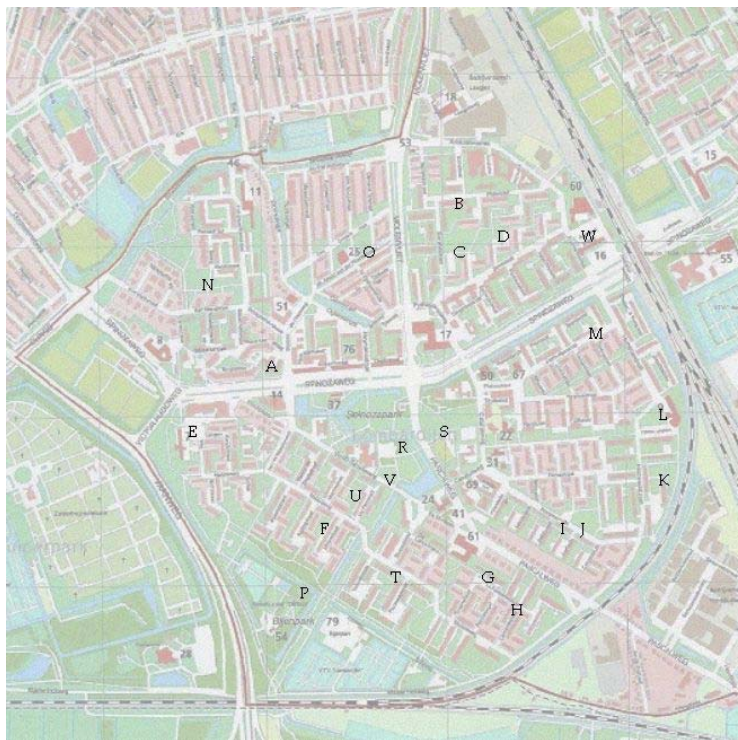
Verbonden aan de Catamaran, één van de twee openbare basisscholen in de wijk, is het project de Ouderkamer. De Ouderkamer ziet zichzelf als een tussenpersoon tussen de school en de wijk en is gericht op het versterken van de betrokkenheid van in het bijzonder allochtone ouders bij de school. Daarmee beoogt het project een bijdrage te leveren aan de integratie van nieuwe bewoners in de wijk. Aan de Ouderkamer nemen

voornamelijk moeders van allochtone leerlingen deel. Dat is niet alleen zo omdat een groot deel van de leerlingen afkomstig is uit allochtone bevolkingsgroepen, maar ook omdat in de activiteiten een zwaar accent ligt op het leren van de Nederlandse taal. Naast uitwisseling over school en opvoedingszaken biedt de Ouderkamer ook verschillende laagdrempelige cursussen aan, waaronder taallessen. Dit project ontvangt een ondersteuningssubsidie van VL Wonen.

Speel- en sportvoorzieningen

Verspreid over de wijk beschikt Lombardijen over verschillende speel- en sportvoorziening voor kinderen en jongeren. Onderling variëren ze van aard (categorie) en doelgroep. Naar categorie onderscheiden we voorzieningen voor basisschooljeugd, multifunctionele speelplek, sportlocatie en skatevoorzieningen (Speelruimte- en buurtgroenonderzoek IJsselmonde, Dienst Recreatie Rotterdam 1999). Onderstaand kaartje toont de locaties van deze voorzieningen naar categorie en doelgroep.¹⁵

¹⁵ Vermeld staan die voorzieningen waarvan de onderzoekers van het Speelruimte- en buurtgroenonderzoek uit 1999 adviseerden ze te handhaven.

Bron: Speelruimte- en buurtgroenonderzoek IJsselmonde, Dienst Recreatie Rotterdam, 1999.

Multifunctionele speelplaatsen

A 0 – 12 jaar	E 7 – 12 jaar	I 0 – 12 jaar	M 0 – 12 jaar
B 0 – 18 jaar	F 7 – 12 jaar	J 0 – 12 jaar	
C 7 – 18 jaar	G 0 – 18 jaar	K 0 – 12 jaar	
D 0 – 18 jaar	H 7 – 18 jaar	L 0 – 12 jaar	

Sportlocaties

N t/m S 7 – 18 jaar (S = skatelocatie)

Speelplaatsen basisschooljeugd

T t/M W 7 – 12 jaar

De in het noordoostelijke quadrant van de wijk gelegen en aan elkaar grenzende buurten Karl Marx en Smeetsland tezamen zijn met slechts één multifunctionele speelplaats (A) en twee sportplekken (N en O) het minst bedeed. Van een concentratie van multifunctionele speelvoorzieningen is sprake in de buurten Homerus-Horatius en Zeno. Sportvoorzieningen bevinden zich

overwegend aan de rand van de wijk en in het Spinozapark in het centrum. De sportvoorziening op locatie S is voorzien van een skatebaan.

3.4 Veiligheid

De sociale infrastructuur voor veiligheid is moeilijk te duiden want complex. In de eerste plaats is ze geënt op een stelsel dat behoort tot een andersoortige (infra)structuur, namelijk de juridische, welke bestaat uit de rechterlijke macht en het openbaar ministerie – ingedeeld in arrondissementen –, advocatuur en politie. De laatste is in Rotterdam-Rijmond opgedeeld in districten. Bovendien is de invloed van de deelgemeente hierop beperkt. Als tweede heeft de sociale infrastructuur van veiligheid te maken met de inrichting en vooral het gebruik van de openbare ruimte. Anders gezegd, veiligheid heeft ook te maken met een aantal fysieke aspecten. Een voorbeeld is de aanwezigheid van ‘enge plekken’ in buurten en wijken. Het gaat dan om slecht verlichte plekken, omgeven door bomen en struikgewas of andere het zicht belemmerende obstakels, die (mede daardoor) door weinig mensen bezocht worden. Op dit gebied zijn de mogelijkheden van de deelgemeente aanmerkelijk groter, bijvoorbeeld als het gaat om de herinrichting van de openbare ruimte, maar ook in het alledaagse onderhoud en beheer ervan. In de derde plaats heeft veiligheid betrekking op onderlinge relaties en daaraan verbonden sociale controle. Terwijl de gerichtheid van het veiligheidsbeleid op correctie voornamelijk verband houdt met de juridische infrastructuur, met de politie als verbindende schakel tussen het beleid en deze structuur, bieden de onderlinge relaties van bewoners en organisaties in de wijk een belangrijke invalshoek voor de preventiedoelstellingen.

In Lombardijen wordt vanuit ten minste drie invalshoeken gewerkt aan veiligheid: politie, toezichthouders en buurtorganisatie. Tot de laatste rekenen we activiteiten als buurtbemiddeling en Opzoomeren, evenals de activiteiten van het ambulant jongerenwerk. Op het gebied van politietoezicht beschikt Lombardijen sinds 2002 over vier buurtagenten. Tezamen met andere politiemedewerkers, zoals wijkteamchef, politieagenten en surveillanten, geven ze uitvoering aan het stedelijk en deelge-

meentelijk veiligheidsbeleid. Daartoe participeren de buurtagenten onder meer in het uitvoerend wijkoverleg en het wijkoverleg beheer. In deze vormen werkt de politie samen met respectievelijk de deelgemeente, de wijkwinkel, de opbouwwerker, de jongerenwerker en met VL Wonen.

Het veiligheidsbeleid moet vanzelfsprekend resulteren in een afname van de feitelijke criminaliteit, maar tevens bijdragen aan het gevoel van veiligheid: het gevoel je vrij te kunnen bewegen in het publieke domein en greep te hebben op de variatie die zich voordoet. Hier beperken we ons tot de gemeten veiligheid zoals deze naar voren komt uit de 'Veiligheidsindex IJsselmonde 2002' en 'Wijkanalyse deelgemeente IJsselmonde 2002'¹⁶. Op een schaal van nul tot vijf scoort in 2001 Lombardijen 2,96. Daarmee scoort de wijk al enkele jaren redelijk stabiel. In 1999 bedroeg de score voor Lombardijen 2,92. Deze score, waarmee Lombardijen gekwalificeerd wordt als aandachtsgebied, is opgebouwd uit een analyse van de cijfermatige ontwikkelingen op een aantal terreinen¹⁷. Het gaat om diefstal, inbraken, drugsoverlast, geweld, vandalisme, overlast, schoon en heel en verkeer. Op de diverse aspecten van veiligheid scoort Lombardijen in de meeste gevallen gelijk aan de algehele kwalificatie. Het verkeer wordt als enige als veilig gezien, terwijl op de aspecten 'schoon en heel' en 'vandalisme' Lombardijen daarentegen als een bedreigde wijk, respectievelijk een probleemwijk wordt gekwalificeerd. Uit de bewonersenquête waarop de wijkanalyse is gebaseerd komen overlast van jongeren (10%), rommel op straat (9%) en woninginbraken (6%) naar voren als grootste als zodanig door bewoners ervaren problemen.

Het bevolkingsoordeel in Lombardijen over geweld, vandalisme en overlast scoort negatiever dan gemiddeld. Zoals beschreven in de Wijkanalyses Deelgemeente IJsselmonde (oktober 2002), kan

¹⁶ De wijkanalyse is samengesteld uit twee componenten. De eerste component bestaat uit objectieve gegevens zoals de registratie van aangiften en meldingen bij de politie en sociaal-geografische gegevens afkomstig van COS. De tweede component betreft de bevolkingsenquêtes van 2000, 2001 en 2002.

¹⁷ Andere mogelijke en in mate van ernst oplopende kwalificaties zijn 'veilig', 'bedreigd', 'probleem' en 'onveilig'. De kwalificatie 'aandachtsgebied' valt tussen 'veilig' en 'bedreigd' in.

dit te maken hebben met het normbesef bij de veelal oudere bewoners. Het aantal meldingen van overlast in de wijk is lager dan het gemiddelde aantal meldingen in de stad. Tussen 1999 en 2001 is het aantal meldingen van overlast (met name het aantal meldingen van overlast door burens) gestegen. De overlast van jongeren wordt door tien procent van de bewoners als grootste buurtprobleem ervaren. Ten opzichte van 1999 vinden meer mensen dat overlast van jongeren vaak voorkomt in de buurt. Het percentage wijkbewoners dat vindt dat overlast van omwonenden vaak voorkomt, is met 13% iets hoger dan het stedelijk gemiddelde.

Wordt de Veiligheidsindex 2001 vergeleken met de net nieuw verschenen index over 2002, dan zien we dat het in Groot-IJsselmonde in 2002 veiliger werd, terwijl het in Lombardijen juist minder veilig werd. Het etiket 'aandachtswijk' werd daardoor 'bedreigde wijk'.

3.5 Welzijn en zorg

De uitvoering van het deelgemeentelijk welzijnsbeleid is opgedragen aan een scala van instellingen en organisaties. Tezamen vormen ze de sociale infrastructuur op het brede terrein van zorg en welzijn. Tot in de jaren negentig beschikte Lombardijen voor een aantal functies van het welzijnswerk over wijkgebonden instellingen, bijvoorbeeld de Stichting Welzijn Lombardijen en het Algemeen Maatschappelijk Werk Lombardijen. In 2002 vond een organisatorische fusie plaats, waarbij 13 welzijnsinstellingen opgingen in de Stichting IJsselmonds Welzijnswerk. Daaruit ontstond de huidige welzijnsstructuur, bestaat momenteel uit de Stichting IJsselmonds Welzijnswerk (SIJW), Algemeen Maatschappelijk Werk IJsselmonde, de Stichting Ouderenwerk IJsselmonde en Sociaal Raadslieden IJsselmonde. Deze structuur heeft een deelgemeentebrede functie, maar tenminste een deel van de uitvoering vindt op wijkniveau plaats, hetzij permanent, dan wel in de vorm van spreekuren. Elk van deze stichtingen beschikt over centrale huisvesting in de deelgemeente en over dependances in de wijk Lombardijen. In deze constellatie neemt de SIJW een spilfunctie in, zowel als het gaat om haar eigen activiteiten, als om het bieden van

onderdak aan andere voorzieningen. Maar ook omdat de activiteiten voor een belangrijk deel uitgevoerd worden door vrijwilligers en zo direct verbonden zijn met de informele en non-formele netwerken van bewoners. Onder meer betreft dit de activiteiten van SKWO. In het voorjaar van 2002 is SKWO, tot dat moment een zelfstandige stichting, opgegaan in de SIJW en deze fungeert sindsdien als activiteitencommissie. SKWO organiseert activiteiten voor ouderen in de sfeer van ontmoeting, recreatie en educatie. Deze activiteiten vinden plaats in het wijkcentrum. De Stichting IJsselmonds Welzijnswerk is actief op het gebied van sociaal-cultureel werk, jongerenwerk en samenlevingsopbouw. Voor haar op Lombardijen gerichte activiteiten beschikt de stichting in Lombardijen over een wijkcentrum en twee buurthuizen. Dat zijn buurthuis Ricardo en buurthuis De Kameleon, beide met een breed aanbod aan activiteiten op het gebied van kinderwerk en volwassenenwerk. In de beide buurthuizen zijn verder twee van de drie peuterspeelzalen gevestigd ten behoeve van werkzaamheden op het gebied van kinderopvang. Met haar activiteiten beoogt de SIJW een bijdrage te leveren aan de drie doelen van het welzijnsbeleid. Kenmerkend is dat deze doelen op een integrale wijze verweven zijn met de doelen van vrijwel iedere activiteit afzonderlijk. Het aantal hierbij betrokken beroepskrachten bestaat uit 18 vaste personen, met een totale formatie van 9,8 fte. (ontleend aan: Beleids- en werkplan 2003/2004. De Stichting IJsselmonds Welzijnswerk, januari 2003).

In onderstaande tabel zetten we de huidige formatie in uren per week/per functie af tegen de formatie op het moment van de fusie.

Tabel 3: Formatie SIJW-Lombardijen 2002 en 2003

Functie	Uren 2002	Uren 2003
Wijkmanager	32	32
Opbouwwerk/wijkwinkel	30	30
Jongerenwerk	25	58
Vormingswerk		26
Peuterspeelzalen	60	72
Coördinatie Locatie/SKWO	68	65
Financiële administratie	47	47
Adm. Ondersteuning wijkwinkel		23

Secretariaat	23	
Beheer/huishouding	42	
Totaal	327	353

Bron: Stichting Novum: Overzicht huidige en toekomstige situatie fusie IJsselmonde (Oktober. 2001) en Beleids- en werkplan St. IJsselmonds Welzijnswerk 2003/2004.

De tabel laat zien dat er sprake is van een lichte uitbreiding van de formatie. Deze uitbreiding komt vrijwel geheel ten goede aan het jongerenwerk en het peuterspeelzaalwerk. Het totale aantal uren aan vaste beroepskrachten voor 2003 houdt voorts in dat er per 45 inwoners één uur beroepskracht per week beschikbaar is. In vergelijking met de andere wijken van de deelgemeente beschikt Lombardijen daarmee over het hoogste aantal uren beroepskrachten per inwoner.

Tabel 4: Formatie SIJW Lombardijen vergeleken met Groot- & Oud-IJsselmonde en Beverwaard.

	Lombardijen	Groot & Oud IJsselmonde
Aantal inwoners per uur beroepskracht voor de fusie	44	230
Aantal inwoners per uur beroepskracht na de fusie	45	93

Naast de vaste krachten zijn in Lombardijen per januari 2003 nog 32 aan de SIJW verbonden personen werkzaam in additioneel verband. Het gaat om één sportassistent, drie beheerders, drie assistent-groepshulpen en één assistent-administratie. De groepshulpen zijn werkzaam op de terreinen kinderwerk/speel-O-theek, Arabische les en vormingswerk. Voorts zijn bij de uitvoering van de verschillende activiteiten in totaal ongeveer zeventig vrijwilligers betrokken, evenals bijna twintig vakkrachten. Zowel de additionele medewerkers als de vrijwilligers worden bij de uitvoering van hun werkzaamheden begeleid door de vaste beroepskrachten.

De deelnemers aan activiteiten van SIJW-Lombardijen zijn vanzelfsprekend voornamelijk bewoners van Lombardijen, zij vormen verreweg de grootste deelnemersgroep. Maar ook

bewoners van andere wijken in de deelgemeente IJsselmonde en van omringende deelgemeenten maken gebruik van het aanbod van de beide buurthuizen. Naar leeftijd bestaat de grootste groep uit volwassenen, gevolgd door kinderen in de basisschoolleeftijd. Jongeren tussen de 13 en 24 jaar behoren aanmerkelijk minder vaak tot de bezoekers. Deze leeftijdsgroep is tevens de doelgroep van het ambulant jongerenwerk. In het bijzonder betreft dat de jongeren die rondhangen op straat en overlast veroorzaken.

Een belangrijk deel van de activiteiten van SIJW-Lombardijen is gericht op allochtone groepen. Uit de deelnamecijfers komt ook het beeld naar voren dat allochtonen steeds beter de weg naar het buurthuis weten te vinden. Vrijwel al deze activiteiten hebben de integratie van deze groepen in de Nederlandse samenleving in het algemeen en de Lombardijense in het bijzonder op het oog. Voorbeelden hiervan zijn taalcursussen, fietscursussen en voorlichtingsactiviteiten. Daarnaast is er aandacht voor cultuureigen en multiculturele activiteiten. Daarmee wil de SIJW bijdragen aan het verbeteren van de verstandhouding tussen de verschillende bevolkingsgroepen.

Naast het fungeren als onderkomen voor de eigen activiteiten bieden de buurthuizen tevens onderdak aan andere voorzieningen, zoals het maatschappelijk werk en het sociaal raadsliedenwerk. Het Algemeen Maatschappelijk Werk IJsselmonde is centraal gehuisvest in het centrum van de deelgemeente, maar heeft een wekelijks spreekuur op afspraak in De Kameleon. Mensen met vragen of problemen op juridisch gebied kunnen twee ochtenden per week terecht op het spreekuur van de sociaal raadvrouw, eveneens in De Kameleon. Voor hulpverlening aan jongeren is er JIB (Jongeren Informatie Balie). Ook de buurtagenten houden in beide buurthuizen een wekelijks spreekuur.

In een wijk als Lombardijen met een groot aantal oudere bewoners is een voorziening als het Ouderenwerk IJsselmonde van grote betekenis. Dit geldt temeer waar de deelgemeente er naar streeft om ouderen zo lang mogelijk zelfstandig te laten wonen (zie: Ouderennota Deelgemeente IJsselmonde, 2002). Dit streven staat in het teken van een algehele verschuiving van

intramurale zorg naar extramurale zorg in samenhang met veranderende behoeften en (woon)wensen van ouderen.

Ondanks het feit dat het aantal ouderen in de wijk de laatste jaren afneemt, neemt het beroep op de diensten van het Ouderenwerk toe. De toename is niet beperkt tot Lombardijen, maar omvat de hele deelgemeente. De toename betreft vooral het aantal vragen om begeleiding en ondersteuning, en zal, mede als gevolg van extramurale ontwikkelingen, ook in de toekomst blijven bestaan. In Lombardijen onderhoudt het Ouderenwerk een wekelijks spreekuur op afspraak in het wijkcentrum.

Het Ouderenwerk streeft naar verbreding van haar bereikbaarheid, onder meer door het instellen van een telefonisch spreekuur buiten kantoortijden. Daarnaast gaat de aandacht versterkt uit naar het bereiken van de groep allochtone ouderen. Momenteel ontwikkelt het Ouderenwerk daarvoor specifiek beleid en vraaggerichte werkwijzen. Het gaat vooralsnog om een betrekkelijk kleine, maar wel sterk groeiende groep. Tussen 1997 en 2002 is het aantal allochtone 50-plussers toegenomen met 187 personen, ofwel 72%, terwijl het aantal 70-plussers onder hen een toename laat zien van 25%. Het eerste groeipercentage staat tegenover een afname van 7% van de autochtone 50-plussers over dezelfde periode. Daarmee lijkt zich inderdaad een nieuwe doelgroep aan te dienen en bovendien een groep met een grote mate van onderlinge verscheidenheid aan gewoonten en gebruiken.

De Stichting Ouderenwerk IJsselmonde participeert in een deelgemeentelijk samenwerkingsverband van instellingen op het gebied van zorg en welzijn. Dit samenwerkingsverband bestaat verder uit vijf verpleeghuizen, zes verzorgingshuizen, Stichting Thuiszorg Rotterdam-locatie Groene Tuin, Thuiszorg Humanitas, Gezondheidscentrum Beverwaard, St. Claraziekenhuis en de Riagg-Zuid. Huisartsen participeren in het samenwerkingsverband als waarnemende leden, terwijl de deelgemeente deelneemt als adviserend lid. Doel van het samenwerkingsverband is het bevorderen van de samenhang op het gebied van zorg en welzijn.

Voor jongeren tussen 16 en 30 jaar is er het poppodium Baroeg. Baroeg heeft een duidelijke functie in het deelgemeentelijk jeugdbeleid, met een accent op moeilijk bereikbare jongeren. Het programma van Baroeg speelt in op muziekstromingen als Metal/hardcore en Gothic met een tendens tot aandacht voor andere stromingen. Naast het programmeren van optredens biedt Baroeg ook oefenmogelijkheden voor lokale bands. Baroeg trekt veel publiek uit de directe omgeving maar geniet als poppodium ook regionale bekendheid.

Lombardijen beschikt over een uitgebreid pakket aan eerstelijnsvoorzieningen op het gebied van de gezondheidszorg. Zo kunnen bewoners voor hun lichamelijke gezondheid terecht bij vier huisartsenpraktijken met in totaal tien huisartsen. Voorts telt Lombardijen twee apotheken, vier praktijken voor fysiotherapie, één praktijk voor logopedie en kinderfysiotherapie en drie tandartspraktijken. In de Zonnetrap is een pedicure gevestigd. De trombosedienst houdt twee keer per week een zitting in het wijkcentrum voor bloedprikken. In buurthuis De Kameleon kunnen bewoners terecht als het gaat om hun geestelijke gezondheid.

3.6 Conclusies

In Lombardijen bestaan verschillende vormen van op de wijk en zijn bewoners gerichte non-formele organisaties. Hun activiteiten zijn gericht op het behartigen van de belangen van bewoners, beheer van woning en woningomgeving, en het bieden van mogelijkheden tot ontmoeting en contact. De organisaties zijn nauw verbonden met organisaties uit de formele sociale infrastructuur (Stichting IJsselmonds Welzijnswerk, de stedelijke organisatie 'Opzoomer Mee' en VL Wonen).

Ruim de helft van de woningvoorraad is bezit van woningbouwvereniging VL Wonen. De rest is in handen van particuliere verhuurders of van eigenaar-bewoners. Een deel van de wijk (de buurten Horatius II en Zeno) is in de jaren '80 en '90 ingrijpend vernieuwd.

De woningen in Lombardijen kenmerken zich door de relatief grote voorraad aan goedkope woonruimte en de slechte

woonkwaliteit van voornamelijk flatwoningen. De grote hoeveelheid goedkope woningen maakt de wijk aantrekkelijk voor mensen met lage inkomens. Dat heeft de afgelopen jaren geleid tot een toename van het aantal kwetsbare en kansarme bewoners, veelal afkomstig uit andere delen van de stad. Mede om deze ontwikkeling te keren, maar ook vanwege de moeilijke verhuurbaarheid van voornamelijk flatwoningen wil VL Wonen in de komende jaren een deel van de oude woningvoorraad slopen en vervangen door nieuwbouw. De sloopplannen betreffen woningcomplexen in de buurten Homerus, Molière en Smeetsland. Een belangrijk deel van de nieuwbouw, maar met name in Homerus, is bestemd voor verkoop aan eigenaar-bewoners. De komende vernieuwingsslag dient volgens de plannen van VL Wonen te leiden tot een meer gelijkwaardige spreiding van verschillende bevolkingscategorieën en tot een versterking van het economisch draagvlak. Woningen voor senioren zijn voornamelijk te vinden in de buurten Homerus, Horatius en Zeno. Gezien de grote aantallen ouderen is het de vraag of dit voldoende is.

De wijk Lombardijen beschikt over een gevarieerd aanbod van winkels. Het is, mede dankzij de aansluiting op het bus- en tramnet van de RET en het treinstation, een goed ontsloten wijk. De bussen doen de verschillende buurten van de wijk echter niet aan.

In totaal zijn vijf basisscholen, één school voor voortgezet onderwijs, drie scholen voor speciaal onderwijs en twee scholen voor beroepsonderwijs in de wijk aanwezig. Voorts beschikt de wijk, verdeeld over zeven locaties, over 137 plaatsen in de buitenschoolse opvang voor kinderen in de basisschoolleeftijd, over 46 plaatsen in de kinderopvang voor kinderen van werkende of studerende ouders, op 1 locatie, en over 112 plaatsen in vijf peuterspeelzalen. In de Ouderkamer van de Catamaran worden voor allochtone ouders naast uitwisseling over school en opvoedingszaken taallessen en andersoortige laagdrempelige cursussen aangeboden. Doel van de Ouderkamer is ook allochtone bevolkingsgroepen meer te betrekken bij de wijk. Op het gebied van speel- en sportvoorzieningen voor kinderen en jeugdigen biedt Lombardijen op diverse locaties in de wijk mogelijkheden. Verhoudingsgewijs het grootste aantal daarvan heeft een multifunctionele functie voor kinderen in de leeftijd

tussen 0 en 12 jaar. Deze bevinden zich met name in de kinderrijke buurten Homerus/Horatius en Zeno. Sportvoorzieningen zijn bestemd voor kinderen en jongeren tussen de 7 en 18 jaar. Tussen de daadwerkelijke onveiligheid en de ervaring van onveiligheid van bewoners van Lombardijen bestaat een discrepantie. Het bevolkingsoordeel over geweld, vandalisme en overlast is in Lombardijen negatiever dan gemiddeld, terwijl het aantal meldingen van overlast in de wijk lager ligt dan het aantal meldingen in de stad. Ten opzichte van 1999 vinden meer wijkbewoners dat overlast van jongeren vaak voorkomt in de buurt. Volgens de Veiligheidsindex van 2002 werd Groot-IJsselmonde in vergelijking met de index van 2001 veiliger, terwijl Lombardijen minder veilig werd.

Tot eind jaren negentig beschikte Lombardijen voor een aantal functies van het welzijnswerk over wijkgebonden instellingen, zoals de Stichting Welzijn Lombardijen. In 2002 vond een organisatorische fusie plaats, waarbij 13 welzijnsinstellingen fuseerden in de Stichting IJsselmonds Welzijnswerk. De huidige welzijnsstructuur, bestaande uit de Stichting IJsselmonds Welzijnswerk (SIJW), Algemeen Maatschappelijk Werk IJsselmonde, de Stichting Ouderenwerk IJsselmonde en Sociaal Raadslieden IJsselmonde, ontstond. Deze structuur heeft een deelgemeentebrede functie, maar een deel van de uitvoering vindt op wijkniveau plaats. Elk van de genoemde stichtingen beschikt over centrale huisvesting in de deelgemeente en over dependances in de wijk Lombardijen.

De Stichting IJsselmonds Welzijnswerk biedt in haar buurthuizen en in het wijkgebouw onderdak aan diverse andere voorzieningen. Voor haar op Lombardijen gerichte voorzieningen beschikt de stichting over een wijkcentrum en twee buurthuizen (buurthuis Ricardo en buurthuis de Kameleon). Na de fusie is de formatie bij de SIJW in Lombardijen licht uitgebreid. Binnen het welzijnswerk beschikt Lombardijen, in vergelijking met andere wijken in de deelgemeente, over een groot aantal uren beroepskracht per inwoner. In totaal is er per week 1 uur beroepskracht op elke 45 inwoners beschikbaar. In de wijk Beverwaard zijn ongeveer evenveel beroepskrachten werkzaam, maar de wijk Groot-IJsselmonde en Oud-IJsselmonde is minder goed bedeed. Deelnemers van activiteiten van SIJW- Lombardijen zijn voornamelijk volwassenen en kinderen uit de basisschoolleeftijd.

Jongeren tussen de 13 en 24 jaar behoren minder vaak tot de bezoekers; deze leeftijdsgroep is de doelgroep van het ambulant jongerenwerk. Allochtonen weten lang niet altijd, maar steeds beter de weg naar het buurthuis te vinden.

Ouderen hebben, ondanks de afname van het aantal ouderen in de wijk, steeds meer vragen om begeleiding en ondersteuning van de Stichting Ouderenwerk IJsselmonde. De verwachting is dat het aantal spreekuurcontacten ook in de komende jaren zal toenemen. Deze ontwikkeling vindt ook in andere wijken van de deelgemeente plaats. De allochtone ouderen zijn vooralsnog een kleine, maar sterk groeiende groep, die door het Ouderenwerk volgens eigen zeggen nog te weinig bereikt wordt. In de nabije toekomst zal de Stichting Ouderenwerk meer aandacht besteden aan het bereiken van deze groep.

Lombardijen beschikt over een goede voorzieningenstructuur in de eerstelijnsgezondheidszorg, bestaande uit huisartsen, apothekers, fysiotherapeuten en een pedicure.

We zien in het voorgaande een groot aantal voorzieningen in de wijk Lombardijen. De vraag die opkomt, is de vraag naar de kwaliteit van de sociale infrastructuur. Deze vraag valt op verschillende wijzen te benaderen. We kiezen er in dit rapport voor om bewoners daarover aan het woord te laten. Dat doen we in het volgende hoofdstuk, waarmee ook de informele sociale infrastructuur uitgebreider aan bod komt.

4 Beelden van Lombardijen

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat de vraag centraal welke betekenissen betrokkenen geven aan (veranderingen in) de wijk en de verschillende buurten. Deze vraag beantwoorden we in drie gedeelten. Ten eerste komen de betekenissen aan bod die de bewoners aan hun eigen buurt geven. Uit de analyse van de bevolkingssamenstelling van de vier onderzochte buurten komt naar voren dat de wijk Lombardijen een samenstelling is van verschillende buurten met ieder een eigen geschiedenis en dynamiek en daaruit voortvloeiende potenties en bedreigingen. Om de betekenissen van deze ontwikkelingen beter in beeld te krijgen was onderzoek in verschillende buurten wenselijk. Daartoe organiseerden we groepsinterviews met bewoners die woonachtig zijn in één van de vier in de analyse betrokken buurten: Zeno, Homerus, Horatius en Molière. Ten tweede komen bewoners aan het woord over de wijk Lombardijen. Ten derde staan de resultaten vermeld van de gesprekken met de professionals. We sluiten af met conclusies. In bijlage 1 is een verantwoording te vinden van de ten behoeve van het onderzoek geïnterviewde groepen bewoners en professionals.

4.2 Bewoners over hun buurt

In het onderstaande worden voornamelijk de specifieke beelden besproken die bewoners van de verschillende buurten naar voren brachten. Onderwerpen die bij alle buurtgesprekken ter sprake kwamen, worden beschreven in paragraaf 4.3. Het spreekt voor zich dat, gezien de omvang en de samenstelling van de interviewgroepen, de beschrijvingen en de beelden die hieruit naar voren komen niet representatief zijn voor alle bewoners van de betrokken buurten, laat staan voor de buurten die niet in het onderzoek zijn opgenomen. Niettemin geven ze een stevige indruk van hoe de verschillende bewonersgroepen hun buurt en wijk en wat zich daarin afspeelt ervaren, welke betekenissen zij daaraan toekennen en van de variatie die zich daarin voordoet. Deze ervaringen bevatten belangrijke aanknopingspunten voor het betrekken van de bewoners bij de te ontwikkelen wijkvisie.

Zeno

De Groep

Aan het groepsinterview in Zeno namen acht bewoners deel. In leeftijd varieerden zij van dertigers tot zeventigers. Het aantal mannen en vrouwen was gelijk aan elkaar. De helft bleek actief als Opzoomeraar of als lid van een complexcommissie. Onder de deelnemers bevonden zich geen bewoners van allochtone herkomst.

De buurt Zeno en de wijk Lombardijen

Uit het groepsinterview komt Zeno, vergeleken met de andere buurten, naar voren als een relatief rustige buurt. De woningvoorraad bestaat uit relatief veel koopwoningen en huurwoningen in de duurdere sectoren. In de buurt zijn de afgelopen jaren verhoudingsgewijs minder allochtonen komen wonen dan in de andere buurten. Wel is hun aantal sinds 1997 groeiende, terwijl het de jaren daarvoor redelijk stabiel was. Over spanningen tussen autochtonen en allochtonen werd weinig gerept.

Sociale samenhang

Onder de geïnterviewden leeft een sterk besef van de eigen verantwoordelijkheid van bewoners als het gaat om het aanzien

en de leefbaarheid van de buurt. Volgens enkele enthousiaste Opzoomeraars heeft het Opzoomeren de buurt een goede stimulans gegeven. Een ander voorbeeld is dat van een groep actieve bewoners die samen met de jongeren uit de buurt hebben gezorgd voor de aanleg van een nieuwe skatebaan in de buurt. Ook worden er spontaan activiteiten georganiseerd, zoals een voetbaltoernooi en een Halloweenfeest. Gewezen wordt ook op het feit dat bewoners na Oud en Nieuw zelf de handen uit de mouwen steken om het vuurwerkafval op straat op te ruimen. Zo gezien bevinden zich in Zeno een aantal sterke buurtnetwerken. Toch kunnen niet alle door bewoners georganiseerde activiteiten rekenen op evenveel animo. Het bewonerscomité bijvoorbeeld, dat voornamelijk uit ouderen bestaat, moet veel moeite doen om bewoners bij zijn activiteiten, zoals een Kerst-inn, te betrekken. Ook zijn er groepen bewoners die bij het begin van het Opzoomeren erg actief waren, maar later afhaakten. Sommige bewoners moet je erg motiveren, willen ze ergens aan meedoen, zo wordt gesteld.

Volgens sommige bewoners is er sprake van een groeiende samenhang tussen de bewoners onderling. Volgens sommige geïnterviewden groeit deze vooral door de komst van jonge ouders met kinderen, die nieuw in de wijk komen wonen en willen investeren in hun toekomst. Ook door het opzoomeren wordt de samenhang versterkt. Ouderen en flatbewoners lijken daarentegen minder betrokken. Met name de flatbewoners laten zich minder gelegen liggen aan hun omgeving. In dit verband wijzen de geïnterviewde bewoners ook op de toegenomen doorstroom in de flats. Nieuwe bewoners bestaan voornamelijk uit starters, die na twee of drie jaar weer verhuizen. De relaties tussen jong en oud hebben soms te lijden van spanningen, zo wordt gesteld, met name wanneer een jong gezin naast een ouder echtpaar komt te wonen.

Veiligheid

Bewoners van Zeno voelen zich af en toe onveilig, aldus de geïnterviewden. Dit gevoel is nauw verbonden aan plekken aan de randen van de wijk. Vooral het nabijgelegen station wordt door hen ervaren als een onveilige plek vanwege de daar rondhangende jongeren. Het gaat vooral om jongeren die vanuit andere wijken naar Lombardijen komen. Een andere met naam

genoemde plek is het kruispunt van de Aristotelesstraat en de Molenvliet waar in de weekenden overlast ondervonden wordt. Voor het overige komt overlast van jongeren weinig voor. Andere gebeurtenissen die een gevoel van onveiligheid veroorzaken werden niet genoemd.

Instanties en voorzieningen

Een aantal van de bij de groepsbijeenkomst aanwezige bewoners weet de instanties goed te vinden. Rond het organiseren van de aanleg van een skatebaan voor jongeren, is veelvuldig contact geweest met de deelgemeente. Over deze contacten zijn de geïnterviewden echter niet altijd tevreden: de lijnen naar de deelgemeente toe zijn lang. Alleen volhouders kunnen iets van de deelgemeente gedaan krijgen.

Horatius

De Groep

De geïnterviewde bewonersgroep in Horatius bestond uit een gemengd gezelschap van dertien personen, waaronder negen vrouwen. Aanwezig waren een raadslid van de deelgemeente, een lid van een complexcommissie, een vrouw die actief is bij de buurtbemiddeling, moeders (van Marokkaanse, Iranese en Libanese afkomst) die betrokken zijn bij de Ouderkamer van de basisschool de Catamaran en medewerkers van de Ouderkamer, maar ook bewoners die niet bij deze of andere wijkactiviteiten betrokken zijn. Mede door de deelname van de moeders van de Ouderkamer bestond meer dan de helft van de groep uit allochtone bewoners. Dit betrof zeven deelnemers, waarvan één man. Daardoor was de gemiddelde leeftijd van deze groep ook lager dan van de andere groepen. Deze varieerde van twintigers tot zestigers. De aanwezigen waren woonachtig in zowel het oude deel van Horatius als het vernieuwde deel.

De buurt Horatius en de wijk Lombardijen

Een belangrijk thema in het gesprek met deze groep bewoners betrof de verhoudingen tussen verschillende bevolkingsgroepen. Opmerkelijk is het verschil in de beleving van de buurt en wijk. De aanwezige allochtone vrouwen wonen geen van allen langer dan vijf jaar in Lombardijen. Zij vinden zowel de buurt als de

wijk veilig en gezellig, een goede plek om te wonen met veel speelgelegenheid voor de kinderen. Ze hebben er bewust voor gekozen in Lombardijen te komen wonen. Dit geldt overigens ook voor de autochtone bewoners, zij het dat de laatste die keus enkele tientallen jaren geleden maakten. Nu hebben de autochtone bewoners meer oog voor de negatieve kanten van de veranderingen die in buurt en wijk plaatsvonden en -vinden. Alle geïnterviewden storen zich aan de verloedering van de wijk door rondslingerend vuil als gevolg van te kleine containers en vuilnisbakken. Sommigen wijzen daarbij ook op de verantwoordelijkheid die bewoners zelf hebben; volgens hen zijn bewoners vaak te gemakzuchtig als het gaat om opruimen van afval.

Sociale samenhang

Afgaande op de geïnterviewden kent Horatius nog redelijk veel sociale controle. De bewoners kennen elkaar en houden een oogje in het zeil als het gaat om ieders wel en wee. Sommigen zien elkaar vaak en gaan bij elkaar op de koffie. Opvallend is de goede wil bij zowel autochtone bewoners als allochtone bewoners als het gaat om elkaar te leren kennen.

Terwijl een deel van de geïnterviewde autochtone bewoners kritisch is over de toenemende instroom van nieuwe bewoners is een andere deel daarin veel gematigder en ook optimistischer gestemd. Daaruit blijkt ook dat de beleving te maken heeft met het oude en het nieuwe Horatius (zie hiervoor het vorige hoofdstuk). Bewoners van beide groepen vertellen over pogingen om over en weer contact te maken met de ander. Soms gaat dat goed. Een Marokkaanse moeder vertelt over haar goede contact met de Nederlandse burens, waar ze op bezoek gaat, op de flat past enzovoort. Maar bij anderen lopen dergelijke pogingen meestal op niets uit door miscommunicatie of onbegrip. Taal vormt vaak een forse barrière; dat is ook bij de Ouderkamer van de Catamaran de ervaring. Maar volgens andere geïnterviewden is dat soms ook een vooroordeel, wat er toe leidt dat men niet eens probeert om contact te leggen.

Hoewel de autochtone bewoners zoals gezegd meer oog hebben voor de negatieve kanten van de veranderingen weten met name de oudere geïnterviewde bewoners deze ontwikkelingen ook weer te relativeren. Zij wijzen er op dat Lombardijen in feite altijd al een migrantenwijk is geweest. De eerste bewoners kwamen ook

overal vandaan en brachten eveneens verschillende gewoontes mee. Saamhorigheid was ook toen niet vanzelfsprekend maar moest evengoed groeien. De eerste tijd ging dat ook met de nodige problemen gepaard. Maar het feit dat Lombardijen een nieuwe wijk was, dat iedereen er nieuw was, leidde uiteindelijk wel tot een bepaalde vorm van saamhorigheid. Dat moet ook nu mogelijk zijn, zo stellen ze vast.

De soms ongewenste ontwikkelingen betekenen niet dat de bewoners bij de pakken neer gaan zitten. De mogelijkheden voor versterking van de sociale samenhang worden ook benut. Er worden in de buurt verschillende activiteiten door bewoners georganiseerd. Opzoomeren is redelijk populair. Daarbij hebben sommige bewoners de ervaring dat activiteiten soms verziekt worden door jongeren die zich vervelen. Zulke ervaringen werken niet erg motiverend om vaker initiatieven te nemen. Een belemmering is wel de onevenredig grote in- en doorstroom in de buurt van mensen met andere gewoonten in de laatste jaren. Gevestigde bewoners hebben door de soms snelle wisselingen geen zicht meer op hun burens, wat hen de moed ontnemt voor nadere kennismaking. De bestaande kaders voor integratie kunnen deze toestroom niet aan.

Veiligheid

Volgens de geïnterviewden is er in Horatius veel overlast van rondhangende jongeren. Met name is dat het geval bij de supermarkt in de Pliniusstraat waar dagelijks veel jongeren hun vrije tijd doorbrengen. Hun aanwezigheid schrikt mensen af. Sommige bewoners durven 's avonds niet meer naar de supermarkt. Feitelijk gebeurt er echter niet veel. De bewoners geven ook aan dat de overlast van jongeren door gemeente, bewoners, de eigenaar van de supermarkt en basisschool de Catamaran goed wordt aangepakt. Desondanks blijft het gevoel van onveiligheid dat mensen hebben, vaak lang hangen. Wat de feitelijke onveiligheid betreft, geven bewoners aan dat er wel het een en ander gebeurt, maar dat het veelal in de vroege vooravond plaatsvindt, kleine criminaliteit omvat en incidenteel is.

Instanties en voorzieningen

Opvallend is dat de aanwezige allochtone vrouwen weinig van buurtactiviteiten en buurtprojecten op de hoogte blijken te zijn.

De groep is moeilijk te bereiken, folders werken niet doordat een groot aantal mensen ook analfabeet is. De medewerkers van de Ouderkamer van de Catamaran zien het dan ook als een belangrijke taak om de allochtone bewoners meer bij wijkactiviteiten te betrekken. De geïnterviewden zijn tevreden over de inzet van VL Wonen en basisschool de Catamaran voor de wijk. Die inzet blijkt uit het Vakantieproject voor jongeren en de inbreng van de Catamaran in de Werkgroep Horatiusbuurt (ter bestrijding van overlast van jongeren).

Homerus

De Groep

De bewoners waarmee we in Homerus spraken bestond uit zeven voornamelijk al wat oudere autochtone bewoners en één al 22 jaar in Lombardijen wonende allochtone bewoner.

De buurt Homerus en de wijk Lombardijen

De bewoners roemen Lombardijen om de ruimte. Ook zijn ze blij met de door VL Wonen geplande vernieuwing van de buurt. Een fors deel van de woningen in Homerus is verouderd en staat op de nominatie voor sloop. De voorbereidingen hiervoor zijn inmiddels gestart. Het gaat voornamelijk om flatwoningen. Een aantal bewoners vindt dat de buurt in hoog tempo achteruitholt. Nieuwe, voornamelijk allochtone bewoners houden zich niet aan de normen en zijn moeilijk te benaderen. Er zijn veel klachten over overlast van auto's die op de stoep worden geparkeerd en van fietsers en brommers die het trottoir als rijweg gebruiken. De opvatting van achteruitgang wordt niet door iedereen gedeeld. Een aantal bewoners geeft te kennen dat zij nog steeds tevreden zijn met hun buurt en er graag willen blijven wonen. Verschillende geïnterviewden van wie de woning gesloopt gaat worden, hopen na de vernieuwing op hun vertrouwde stek terug te kunnen keren. Hun verwachting is dat met de vernieuwing van de buurt ook veel van de huidige problemen verdwenen zullen zijn. Wel zijn ze bezorgd over de betaalbaarheid van de nieuw te bouwen woningen.

Sociale samenhang

Het beeld dat uit het interview over de netwerken van bewoners in Homerus naar voren komt is divers. Met sommige burens is intensief contact, met andere minder. In sommige delen van de buurt bespeuren de geïnterviewden weinig sociale samenhang. In deze delen van de buurt lijken bewoners elkaar minder makkelijk aan te spreken op zaken die overlast veroorzaken. Daarbij wordt opnieuw gewezen op de flats met een sloophominatie.

De aanwezige leden van de complexcommissie geven aan dat ze veel proberen te organiseren in de buurt, maar dat er maar weinig bewoners op hun activiteiten afkomen. Ook het Opzoome- loopt niet goed. Vooral jongeren zijn moeilijk te betrekken. Op de activiteiten komt slechts een handjevol ouderen af. Voorts wordt gewezen op het feit dat de buurt veel doorstromers trekt; er wonen veel jonge stelletjes die na een paar jaar verhuizen naar een betere woning.

Veiligheid

Er is, volgens de geïnterviewden, te weinig toezicht op straat. Hierdoor worden overtreders van wetten te weinig gecorrigeerd en neemt de verloedering toe. Overlast van burens valt volgens sommigen goed aan te pakken met een goed gesprek. Inschakelen van Buurtbemiddeling helpt ook, zo is de ervaring van enkele geïnterviewden. Anderen hebben minder goede ervaringen met hun burens.

Instanties en voorzieningen

De geïnterviewde bewoners zijn zich bewust van het feit dat bewoners zelf ook verantwoordelijk zijn voor de leefbaarheid in de buurt. Met buurtprojecten zijn ze weinig bekend, hoewel ze wel weten waar ze welke informatie kunnen vinden. Ook wordt aangegeven dat er voor de jeugd te weinig voorzieningen zijn.

Molière

De Groep

De meeste van de dertien aan het groepsinterview in Molière deelnemende bewoners – zeven mannen en zes vrouwen in leeftijd variërend van 30 tot 60 jaar (gemiddeld 40 jaar) – kennen elkaar goed. Een aantal bewoners is betrokken bij het Opzoome-

ren. De sfeer tijdens het interview straalt saamhorigheid uit. Aan dit interview nam één bewoner van allochtone herkomst deel. Een van de aanwezige bewoners is voorzitter van een Vereniging Van Eigenaren van een van de koopflats.

De buurt Molière en de wijk Lombardijen

Veel van de aanwezige bewoners zijn afkomstig uit andere wijken van Rotterdam, bijvoorbeeld de Millinxbuurt. Ze zijn naar Lombardijen verhuisd vanwege de ruimte, het groen en het rustige karakter in de wijk. Anderen wijzen het rustige karakter als kenmerk meteen naar het rijk der fabelen. Volgens hen levert met name de komst van allochtone bewoners spanningen op in de buurt. De laatste tijd zien zij steeds meer allochtonen in de koopwoningen trekken die vrijkomen doordat autochtone bewoners wegtrekken. Volgens deze geïnterviewden verhuizen autochtone bewoners tegen hun zin in naar Carnisselanden (Barendrecht). De allochtonen die al in de buurt wonen, trekken andere allochtonen aan. Het zou veelal gaan om familie van de reeds in Molière woonachtige allochtonen. Volgens sommige geïnterviewde bewoners is de achteruitgang van de buurt aan het beleid van VL Wonen te wijten; de woningcorporatie heeft toegestaan dat er zoveel allochtonen tegelijk kwamen wonen.

Sociale samenhang

De geïnterviewde bewoners zien in elke straat wel een vaste kern van mensen die wat doen voor de straat. Overal zie je wel initiatieven van mensen zelf ontstaan. Dit verschilt van het plaatsen van plantenbakken tot het opknappen van een plein. Jammer is echter dat het altijd dezelfde mensen zijn die wat doen. Deze mensen kennen elkaar, zijn betrokken op elkaar, maar kennen niet veel andere mensen uit de buurt. Voor nieuwkomers is het soms ook moeilijk om tussen de vaste kern van betrokken mensen te komen.

Ook de meeste aanwezigen kennen elkaar via het Opzoomeren, dat in Molière een tijdlang erg goed heeft gelopen en in sommige straten van de buurt nog steeds goed loopt. In andere straten ligt het Opzoomeren, doordat mensen verhuizen en nieuwe mensen moeilijk te vinden zijn, nagenoeg stil.

Volgens de voorzitter van de Vereniging Van Eigenaren van een van de koopflats in de buurt, is een belangrijke taak van de VVE

het bevorderen van de betrokkenheid in de flats. Als die betrokkenheid niet tot stand komt, ontstaan niet alleen in de flats, maar ook rond de laagbouwwoningen eromheen problemen. Echter, het organiseren van deze bewoners blijkt een moeilijke opgave. De bewoners van de koopflats zijn enkel met hun eigen flat bezig. De VVE weet, ondanks vele inspanningen, niet veel bewoners te bereiken.

Veiligheid

Naar aanleiding van een schietpartij hebben bewoners in Molière een enquête gehouden over de veiligheid in de buurt. Daaruit bleek dat vooral 's avonds veel mensen zich niet veilig voelen in de buurt. Met name oudere bewoners durven de deur niet meer uit. Kinderen durven niet meer op straat te spelen. Er zijn veel problemen met de jeugd tussen 12 en 18 jaar. Ze hangen rond op vaste punten in de wijk (de snackbar, bankjes op pleinen) en vallen mensen lastig door naar ze te roepen en aan de tas te trekken. De bewoners proberen de jongeren hierop aan te spreken maar dit lukt steeds minder op een normale manier. Daardoor neemt de tolerantie af. Op sommige plekken hebben bewoners terrein op de jongeren 'teruggewonnen' door zelf steeds op de bankjes te gaan zitten.

Naar aanleiding van de enquête over veiligheid in de buurt hebben de buurtbewoners bij de deelgemeente gevraagd om meer toezicht op straat. De deelgemeente heeft dit opgepakt met het plaatsen van stadswachten. Het extra toezicht blijkt echter geen echte oplossing te bieden. De stadswachten zijn na vijf uur 's avonds, dat is juist het moment waarop toezicht het harst nodig is, verdwenen. Ook blijken de toezichthouders niet altijd tegen overlastgevers op te treden. Volgens de geïnterviewde bewoners komt dit door angst en gebrek aan overwicht en bevoegdheden. Als grote veroorzaker van de onveiligheid in de buurt, wijzen de geïnterviewden op het feit dat VL Wonen tot voor kort zeer lage huren vroeg voor woningen die op de nominatie stonden voor sloot en verlaten werden door de oorspronkelijke bewoners. Daarmee wilde VL Wonen leegstand en kraken voorkomen. De lage huren hadden volgens de bewoners vooral een aanzuigende werking op alleenstaande jongeren en probleemgezinnen, waaronder daklozen, junks, illegalen, afkomstig uit andere delen van Rotterdam. Het aanbieden van deze 'anti-kraak'-woningen is

vanwege deze ongewenste bijeffecten inmiddels weer teruggedraaid. Desondanks ervaren bewoners rond deze woningen nog steeds veel overlast.

Instanties en voorzieningen

De geïnterviewden uit Molière weten de instellingen goed te vinden. Rond problemen in de wijk zoeken ze contact met de deelgemeente en er zijn goede contacten met de opbouwwerker die werkt vanuit de wijkwinkel. De geïnterviewden zijn teleurgesteld over betrokkenheid van de deelgemeente. Het duurt lang voor de deelgemeente wat doet. Daardoor hebben ze het idee gekregen dat 'alles uit henzelf moet komen'. Ze proberen praktische zaken als bijvoorbeeld kapotte lantaarnpalen, vuil op straat en overlast van jongeren, nu zelf op te lossen, maar vinden dat de deelgemeente ook wat moet doen aan de veiligheidssituatie in de buurt en wijk. De meesten van hen zijn niet van plan, zoals andere autochtone bewoners deden, uit hun buurt weg te trekken.

4.3 Buurten vergeleken

Maken we een tabel met de verschillende bevindingen per buurt, dan kan geen algemene tendens worden geconstateerd. De interessante verschillen in bevolkingssamenstelling tussen de verschillende buurten die vernieuwd zijn, die waar geen vernieuwing plaatsvindt en die waar vernieuwing staat gepland (zoals geconstateerd in hoofdstuk 2) lijken niet te leiden tot opvallende verschillen in de beleving van de buurt. In het algemeen lijken de ervaringen op het niveau van de straat belangrijker dan die op het niveau van de buurt. Tevens verwerken mensen in hun oordeel over straat, buurt en wijk diverse voorbeelden uit andere straten en buurten, verwerken ze beelden over andere bevolkingsgroepen, ervaringen met de deelgemeente en worden ideeën verwerkt over levenswijzen van andere leeftijdscategorieën. Er verschijnt daardoor geen keurige relatie tussen de kenmerken van een buurt enerzijds en de gegeven mening over die buurt.

4.4 Bewoners over de wijk Lombardijen

In deze paragraaf gaan we in op de overeenkomsten die we vonden in de verhalen van de bewoners uit de verschillende buurten. Daarnaast staan we stil bij de ervaringen die zij opdoen op het niveau van de wijk. In de weergave hiervan betrekken we ook de interviews die we hadden met leden van het bewonerskader, allochtone huiseigenaren, allochtone alleenstaande moeders en jongeren.

De wijk Lombardijen

Vanaf haar ontstaan in de jaren '60 in de vorige eeuw werd en wordt Lombardijen door de geïnterviewde bewoners over het algemeen gewaardeerd als een aantrekkelijke wijk om te wonen. In het bijzonder betreft dit de ruimte en het aanwezige groen. Het geeft de wijk een landelijk, bijna dorps karakter, wat door vrijwel alle geïnterviewden als het meest bijzondere kenmerk van de wijk wordt aangewezen. Daarnaast worden de goede bereikbaarheid, dicht bij voorzieningen van de stad, de vele speelmogelijkheden voor kinderen en mogelijkheden voor recreatie als positieve kenmerken ervaren. Lombardijen laat zich ervaren als een moderne stadswijk met goede voorzieningen, maar zonder de anonimiteit en gevaren die zo kenmerkend zijn voor de grote stad. Een wijk waar je goed en veilig kan wonen. Dit kenmerk was en is nog steeds voor veel mensen een belangrijke reden om te kiezen voor Lombardijen als woongebied. Uit gesprekken met allochtone huiseigenaren, blijkt dat de keuze voor Lombardijen voor deze groepen een positieve keuze is. Zij verhuisden vanuit andere wijken van Rotterdam (Zuid, Feyenoord, West) naar Lombardijen; vergeleken met deze wijken is Lombardijen een heerlijk rustige wijk.

Volgens met name gevestigde, autochtone geïnterviewden is er sprake van een toenemende druk op een aantal beeldbepalende kenmerken van de wijk. De ervaren druk wijten deze bewoners voornamelijk aan enerzijds het vertrek van veel oorspronkelijke bewoners en anderzijds de toenemende instroom van nieuwe bewoners met veelal een niet-westerse herkomst. Daarmee verdwijnt volgens sommigen ook de samenhang. Sommigen van hen vinden dat Lombardijen daardoor in een negatieve spiraal is beland.

De toestroom van allochtone bewoners leidt soms tot spanningen tussen bewoners. Die ontstaan door taalbarrières en verschillen in gewoonten. De (allochtone) nieuwkomers zelf, lijken zich minder bewust van veranderingen in de wijk. Zij zien de ontwikkelingen minder somber. Enkele allochtone bewoners die in hun buurt wel veranderingen waarnemen, zijn wel bezorgd over de toekomst van de wijk.

Zowel autochtone als allochtone bewoners pleiten voor meer spreiding van de verschillende groepen mensen over de wijk. Enkele geïnterviewde alleenstaande Turkse moeders hebben hier hun eigen redenen voor: veel Turkse mensen in de buurt versterkt de sociale controle binnen de Turkse gemeenschap, wat voor sommigen (met name gescheiden vrouwen) erg belemmerend kan zijn. Bewoners begrijpen dat er ook woningen moeten zijn voor mensen met een kleine portemonnee, maar deze mensen moeten niet allemaal in dezelfde buurten komen te wonen; dat leidt tot gettovorming.

Een groot aantal woningen voldoet niet meer aan de huidige eisen van goed en betaalbaar wonen. Met name is er een tekort aan betaalbare woningen voor ouderen, afgestemd op hun behoeften en mogelijkheden. De plannen van VL Wonen voor renovatie en sloop en nieuwbouw van deze woningen vinden dan ook een positief onthaal bij de geïnterviewde bewoners. Ze zien hierin nieuwe kansen voor de wijk. Niettemin uiten verschillende bewoners hun zorg als het gaat om mogelijkheden voor terugkeer naar de eigen buurt als deze vernieuwd is. "Zijn de woningen dan nog wel betaalbaar?", is de vraag die hen bezighoudt.

Mede door de plannen voor woningvernieuwing is er in de betrokken buurten de laatste jaren sprake van veel doorstroom van bewoners. De flats in deze buurten worden bewoond door starters, jongeren en alleenstaanden die vaak slechts korte tijd in de buurt blijven wonen. Sommigen bewoners vinden dit een negatieve ontwikkeling. Deze tijdelijke bewoners tonen in hun ogen weinig betrokkenheid bij de buurt. Daardoor neemt de sociale samenhang in de buurt af. Ander bewoners weten deze ontwikkeling wel te waarderen. De komst van jongeren en alleenstaanden in de buurt maakt de buurt levendiger.

Een aantal geïnterviewden maakt zich niet alleen zorgen over de instroom van veel allochtone bewoners, maar ook over de leefbaarheid van wijk. In het bijzonder betreft dit de toenemende

vervuiling op straat en het verkeer in de buurten. Overlast van vuil op straat wordt volgens de geïnterviewden enerzijds veroorzaakt door de gemakzucht van de bewoners, anderzijds door de Roteb, die minder vaak dan vroeger langskomt om containers en vuilnisbakken te legen. De hoeveelheid verkeer in de buurt is de laatste jaren toegenomen. Hierdoor ontstaan parkeerproblemen. Mensen gaan hun auto's op het trottoir parkeren. Ook wordt er vaak te hard gereden.

Sociale samenhang

Informele verbanden en sociale samenhang

Een aantal van de geïnterviewde bewoners is zeer positief over de contacten tussen mensen in Lombardijen; Lombardijenaren zijn gezellige en open mensen, die altijd tijd hebben voor een praatje. De sociale samenhang is in bepaalde straten en buurten van Lombardijen vrij groot te noemen. Met name bewoners van eengezins- koopwoningen vertellen over goede contacten met de burens en burenhulp. In sommige straten bestaan veelzijdige contacten tussen bewoners van verschillende nationaliteiten. Tegelijkertijd lijkt in sommige buurten en straten een voortgaande afname van de sociale samenhang plaats te vinden. De afname van de sociale samenhang in bepaalde buurten heeft een uitstraling naar de wijk als geheel. Bepaalde groepen oorspronkelijke bewoners en tevens de dragers van de samenhang, laten zich hierdoor afschrikken. Zij verlaten de wijk of trekken zich in toenemende mate terug achter hun voordeur.

Volgens de geïnterviewde bewoners is er in de mate van betrokkenheid verschil waar te nemen tussen mensen die wonen op een galerij en die welke wonen in een portiekwoning. "Rond een portiek kom je je burens tegen, op een galerij niet." Wat de laagbouw betreft leeft zowel onder autochtone als onder allochtone bewoners het beeld dat rond koopwoningen de contacten beter zijn dan rond huurwoningen. Vaak is het zo dat bewoners uit een rij laagbouwwoningen, goede onderlinge contacten hebben. Tegelijkertijd hebben ze nauwelijks contact met mensen in de flat die er tegenover staat. Volgens sommige bewoners zou je de mensen uit de flats en uit de laagbouw

daarom samen moeten brengen. Dit zou kunnen leiden tot meer onderlinge betrokkenheid.

Uit de interviews komt een behoorlijke mate van openheid en tolerantie ten opzichte van mensen uit andere culturen naar voren. Over het algemeen verwelkomen bewoners de diversiteit aan culturen omdat deze de wijk levendig maken en houden. Niettemin wordt het met name door autochtone bewoners steeds meer als een probleem ervaren dat veel nieuwe bewoners niet integreren in de bestaande verhoudingen en relaties. Taal, dat wil zeggen: het elkaar niet of nauwelijks kunnen verstaan, maar ook verschillen in gewoonten en gebruiken, speelt daarbij een belangrijke rol. Maar ook het feit dat nieuwkomers niet of nauwelijks te porren zijn voor wijkactiviteiten wordt breed als een belangrijk knelpunt gezien.

Een ander als knelpunt ervaren ontwikkeling vloeit voort uit de komst van gezinnen met jonge kinderen en jongeren in de puberleeftijd. Door hun komst is de aanvankelijke vergrijzing tot stilstand gekomen. Het knelpunt is dat het veelal gaat om allochtone gezinnen met andere opvoedingsgewoonten en bijbehorende opvattingen over verantwoordelijkheden voor het doen en laten van hun kinderen op straat. Niet alleen de jongeren, maar ook kinderen in de basisschoollleeftijd bevinden zich vaak nog tot 's avonds laat op straat. Dit leidt tot veel klachten van (geluids-) overlast. Volgens sommigen helpt het niet kinderen op hun gedrag aan te spreken, ze betonen zich onverschillig ten opzichte van de volwassenen. Het gedrag van kinderen en de mate waarin ouders (autochtoon en allochtoon) hun kinderen aanspreken op hun gedrag was een discussiepunt dat in een aantal gesprekken met bewoners terugkwam.

Doordat de sociale samenhang in sommige buurten de laatste jaren is verminderd, kennen bewoners elkaar minder goed en kunnen ze zich minder goed inleven in de situatie van een ander. Volgens de geïnterviewden loopt daardoor de communicatie tussen bewoners niet altijd even soepel. Sommige geïnterviewden hebben het idee dat bewoners in de buurt wel veel klagen en zeuren maar zelf geen actie ondernemen. Volgens hen durven deze bewoners anderen niet aan te spreken op hun gedrag, maar lijken ze ook teveel voor de ander te denken. Dat is ook de

ervaring van een van de buurtbewoners die zich bezighoudt met buurtbemiddeling. Ze merkt vaak dat mensen niet naar anderen toestappen omdat ze denken “dat ze toch geen Nederlands kunnen” of “dat er toch niet naar hen geluisterd wordt”, terwijl dat vaak wel het geval is. Taal is lang niet altijd een obstakel en veel mensen staan wel open voor aanmerkingen op hun gedrag.

Verminderde sociale samenhang leidt ook tot eenzaamheid. Een als vrijwilligster bij de wijkwinkel betrokken bewoonster geeft aan dat steeds vaker eenzame buurtbewoners uit gebrek aan sociale contacten naar de wijkwinkel of buurtbemiddeling toestappen, enkel en alleen om hun verhaal kwijt te kunnen.

Bewoners en hun organisaties

De betrokkenheid van bewoners bij Lombardijen komt vooral tot uitdrukking in de mate en wijze waarop bewoners zich in georganiseerd verband inzetten voor buurt en wijk. In Lombardijen hebben bewoners zich onder meer georganiseerd binnen het Huurdersplatform en in verschillende complexcommissies.

Voorts zijn verschillende bewoners als vrijwilligers actief in de wijkwinkel, bij de buurtbemiddeling, als Opzoomeraar, of als organisator van diverse cursussen voor Stichting de Ontplooiers. Tezamen vormen zij het bewonerskader.

Het Huurdersplatform en de complexcommissies bestaan voor het merendeel uit oudere autochtone bewoners, die al jaren actief zijn voor hun straat of buurt. Het blijkt voor hen moeilijk om nieuwe groepen, jongeren of allochtonen, te interesseren voor de activiteiten. Maar ook andere organisaties zoals de Stichting de Ontplooiers kampen met dit probleem. Voor de nabije toekomst is het onduidelijk wie straks, als de vrijwilligers van nu met het werk gaan stoppen, de activiteiten voortzetten.

Een ander beeld komt naar voren als het gaat om Opzoomeren. In sommige buurten (o.a. Zeno en Molière) zijn bewoners nog steeds enthousiast bezig en loopt het Opzoomeren nog goed. Het versterkt de contacten tussen bewoners; bewoners krijgen het gevoel ‘ergens bij te horen’. Maar er zijn ook buurten waar de populariteit van het Opzoomeren over haar hoogtepunt heen lijkt te zijn. Daar worden nog nauwelijks Opzoomeractiviteiten ontplooid.

De geïnterviewden leggen hierbij zelf een verband met de sociale samenhang. In buurten met veel sociale samenhang trekt Opzoomeren nog steeds veel deelnemers, terwijl in buurten waar juist een gebrek aan contacten tussen bewoners is, het Opzoomeren een kort leven was beschoren. Het lijkt erop dat activiteiten als Opzoomeren bijdragen aan de sociale samenhang waar die al aanwezig is, maar dat die aanwezigheid tegelijkertijd een voorwaarde is om tot Opzoomeren te komen.

Alle bewonersorganisaties wijzen op de moeite die ze hebben met het betrekken van allochtone groepen bij activiteiten voor de buurt of wijk. Veel projecten met betrekking tot leefbaarheid (zoals het vakantieproject voor jongeren van VL Wonen en Opzoomeren) en activiteiten van bewonersorganisaties blijken bij allochtone bewoners ook niet bekend. Als oorzaken wordt gewezen op de taalbarrière, (veel Marokkaanse vrouwen kunnen bijvoorbeeld niet lezen en schrijven), het feit dat mensen zich bewegen in andere circuits (allochtonen zullen volgens de moeders van de Ouderkamer niet gemakkelijk buiten de eigen kring van familie om hulp vragen) en drempelvrees. Het feit dat sommige groepen mensen moeilijk te betrekken zijn bij wijkactiviteiten heeft nog meer oorzaken. Uit de gesprekken met bewoners bleek dat voor sommige groepen (m.n. werkende mensen met jonge kinderen) het niet deelnemen aan wijkactiviteiten veroorzaakt wordt door een gebrek aan tijd. Andere groepen bewoners (zoals bijvoorbeeld sommige alleenstaande moeders) leiden door persoonlijke problemen een dermate geïsoleerd leven, dat deelname aan wijkactiviteiten absoluut niet in beeld komt.

De Ouderkamer speelt een belangrijke rol in het bereiken van allochtone bewoners en wil ook in de toekomst hier een rol in blijven spelen. Ze vormt een brug tussen allochtone ouders en de wijk. De allochtone vrouwen waar we in het gesprek over de buurt Horatius mee spraken, gaven aan dat ze via de Ouderkamer veel nieuwe mensen hebben leren kennen. De Ouderkamer vormt voor deze vrouwen een neutralere ontmoetingsplek dan het buurthuis de Kameleon. Sommigen krijgen van hun man geen toestemming om de Kameleon te bezoeken, maar mogen wel naar de Ouderkamer, omdat deze verbonden is met de basisschool. Volgens een geïnterviewde Turkse moeder wordt de ouderkamer

echter vooral bevolkt door Marokkaanse vrouwen; vrouwen van andere nationaliteiten (zoals de Turkse) zijn er welkom, maar zij voelen zich er toch minder thuis dan elders. Dit brengt ons bij een kwestie die het betrekken van bewoners bij activiteiten moeilijk maakt; het feit dat de verschillende bewonersgroepen en hun activiteiten even zovele van elkaar afgescheiden eilandjes vormen. Hierdoor voelt niet iedereen zich overal thuis. Uit de interviews ontstaat een beeld van diverse groepen bewoners die op bepaalde locaties dominant zijn en andere groepen bedoeld of onbedoeld buiten de deur houden. Zo lijken autochtone bewoners zich buitengesloten te voelen in buurthuis de Kameleon, waar onder andere een groepen Turkse vrouwen en een groep Marokkaanse mannen regelmatig komt.

De buurtwerker van de Petrakerk wijst op het gebrek aan neutrale ontmoetingsplekken in de wijk waar mensen zich welkom en 'veilig' voelen en elkaar ongedwongen kunnen ontmoeten. In dit verband weerhoudt ook een gebrek aan toezicht op straat bewoners er soms van activiteiten te organiseren. Bewoners zouden ook graag meer toezicht op hun spelende kinderen hebben.

Veiligheid

Bronnen van (gevoelens van) onveiligheid

Van oorsprong is Lombardijen en rustige en veilige buurt. Inbraken, overvallen, moord en doodslag waren lange tijd zaken die behoorden tot de stad, waar je alleen in de krant over las. De laatste jaren is, met name onder oudere autochtone bewoners, echter sprake van toenemende (gevoelens van) onveiligheid. De geïnterviewden wijzen daarvoor twee oorzakelijke categorieën aan. De eerste betreft de werkelijke toename van de criminaliteit door de komst van mensen die behoren tot het criminele circuit of daar tegenaan hangen. De tweede houdt verband met het toegenomen aantal jongeren en hun gedrag.

Het gevoel van onveiligheid vloeit onder meer voort uit de toename van criminaliteit. Inbraken en berovingen, al of niet gepaard aan lichamelijk geweld, vinden volgens sommige geïnterviewden in toenemende mate plaats. Debet daaraan is de sterk verbeterde verbinding van de wijk met de rest van de stad.

Dit brengt de stad dicht bij de wijk, maar het omgekeerde is eveneens het geval. Kwaadwillende lieden uit bijvoorbeeld het centrum zijn zo snel in en uit de wijk. Vooral deze ontwikkeling baart bewoners grote zorgen.

De tweede en tevens belangrijkste categorie omvat opgeroepen gevoelens van onveiligheid door het gedrag van jongeren. De uitkomsten van de bewonersenquête welke we in het vorige hoofdstuk aanhaalden, worden in de gesprekken met bewoners bevestigd. Deze vorm van onveiligheid betreft niet zozeer direct aanwijsbaar crimineel gedrag, maar veel meer het met veel stoer vertoon rondhangen van jongeren op plekken waar veel mensen komen. Daarbij horen ook; fietsen en brommen op trottoirs, naroeppen en brutale reacties bij het aanspreken van deze jongeren op hun gedrag. Soms komen jongeren vanuit het centrum van Rotterdam en Charlois met hun brommertjes en vertonen intimiderend gedrag. Volgens de geïnterviewde bewoners is er veel rivaliteit tussen de jongeren uit Lombardijen en de jongeren uit het centrum. Een van de bewoners geeft te kennen dat jongeren uit Lombardijen in feite niet veel meer doen dan wat rondhangen op bankjes, wat roken en wat afval achterlaten. Vooral ouderen voelen zich bij het gedrag van jongeren in de wijk niet veilig. Een groot aantal van hen durft zich zeker in de avonduren niet meer op straat te begeven, of enkel in gezelschap van anderen. Sommige geïnterviewde bewoners geven aan dat niet alle bewoners van Lombardijen last hebben van jongeren; in hun buurten merken zij daar weinig of niets van. Vooral de winkelgebieden, de buurten met flatwoningen (Horatius en Homerus) en de omgeving van het station worden genoemd als de plekken waar jongeren overlast geven.

Overlast van jongeren wordt het meest ondervonden in de buurten Horatius, Homerus en Molière. De overlast in Homerus en Horatius wordt veroorzaakt door een min of meer vaste groep, voornamelijk allochtone jongeren, tussen de 12 en 16 jaar. Uit gesprekken met deze groep kwam naar voren dat de overlast veroorzaakt wordt door verveling. Ze brengen hun vrije tijd voornamelijk door in de buurten Homerus en Horatius, maar voor jongeren in deze leeftijdscategorie is in deze buurten en de wijk als geheel slechts weinig te doen.

De geïnterviewde bewoners, waaronder de jongeren zelf, wijzen op het gebrek aan ontmoetingsplekken voor deze jongeren, onder

meer in de buurthuizen. In het verleden konden de jongeren terecht bij het buurthuis de Kameleon. Maar sinds enkele incidenten is er voor de groep in het buurthuis geen plek meer. De geïnterviewde jongeren menen dat er voor hen geen alternatief is; op de grasvelden in de parken van Lombardijen kan niet gevoetbald worden vanwege de hondenpoep of omdat ze vol water staan. Bij de basketbalveldjes in de wijk worden ze weggestuurd, omdat volgens de geïnterviewde jongeren, oudere jongeren (ouder dan 18) uit andere wijken de velden domineren. Daarom wordt er maar wat op straat rondgehangen en rotzooi getrapt. De enige afleiding wordt verzorgd door de ambulante jongerenwerker; de door hem op poten gezette wekelijkse internet-avonden in het e-centrum in de Catamaran worden druk bezocht. Sinds kort ook heeft de Snackbar aan de Pliniusstraat een computer waarop de jongeren kunnen internetten. Geïnterviewde bewoners wijzen in dit verband ook op het feit dat het ambulante jongerenwerk veel kan en ook doet met deze jongeren – men is vol lof hierover –, maar dat het over te weinig capaciteit en middelen beschikt om de overlast afdoende in te perken. De jongeren geven zelf aan dat ze behoefte hebben aan een plek waar ze na schooltijd, 's avonds en in de weekenden welkom zijn en rustig kunnen zitten 'chillen'.

De jongeren weten dat mensen in de buurt last van ze hebben. Wel geven ze aan dat het altijd dezelfde mensen zijn die klagen; soms lijken klachten vooral te komen van mensen die niets te doen hebben. Overigens hebben niet alle bewoners last van ze; er zijn ook bewoners die op een leuke manier een praatje met ze maken en zelfs dingen voor ze regelen. Zo regelde een wijkbewoonster een voetbalveldje voor de jongeren en zorgden bewoners van Zeno samen met de jongeren voor de komst van een skate-baan.

Met betrekking tot voorzieningen voor jongeren in de buurten Molière en Zeno is vanuit de gesprekken met bewoners en jongeren geen volledig beeld verkregen. De ambulante jongerenwerker is in die buurten niet werkzaam. Uit de gesprekken met jongeren komt een bepaalde vorm van rivaliteit tussen de jongeren uit de verschillende buurten en andere wijken naar voren.

De geïnterviewde jongeren uit Horatius en Homerus blijken zich sterk te richten op het gebied tussen de spoorlijn, Spinozaweg en

de Pascalweg. Deze groep jongeren met een leeftijd van 12-16 jaar, is wellicht nog te jong om zich op andere buurten en wijken te oriënteren, waar jongeren van 18 en ouder dat wel doen.

Het is duidelijk dat niet alle geïnterviewden de ongerustheid over de veiligheid in de wijk delen. Tijdens de gesprekken verbaasden sommige bewoners zich over de negatieve verhalen van anderen. Allochtone bewoners spraken in mindere mate dan autochtone en gevestigde bewoners over een toename van de onveiligheid. Met name oudere autochtone bewoners voelen zich door de ontwikkelingen de laatste jaren onveiliger, zoeken hun veiligheid elders en keren de wijk de rug toe.

Aanpak van onveiligheid en overlast

Door de toegenomen criminaliteit in de wijk, dreigen twee eigenaars van supermarkten met sluiting. Uit een gesprek met de voorzitter van de winkeliersvereniging aan de Pliniusstraat bleek dat de winkeliers overvallen proberen te voorkomen door het maken van onderlinge afspraken. De winkeliers maken foto's van daders van overvallen die ze onderling verspreiden. Daarnaast is het belangrijk goede regels voor het personeel te hebben. Een winkelier moet zelf zorgen voor een goede beveiliging met poortjes, camera's en strikte discipline rond openingstijden. Tegelijkertijd is het van belang de jongeren die rond de winkel overlast geven, te kennen zodat ze respect voor de winkelier krijgen en minder snel iets uit zullen halen. De voorzitter van de winkeliersvereniging aan de Pliniusstraat is overigens zeer tevreden over de medewerking van de politie, die als er iets aan de hand is, meteen ter plekke is.

De ondervonden overlast van jongeren leidt overigens niet alleen tot afwijzing van deze jongeren. Integendeel, er is ook sprake van het nodige begrip. De geïnterviewde bewoners delen de mening dat de overlast mede veroorzaakt wordt doordat er voor jongeren te weinig te doen is in de wijk. Naast toezicht, wordt vooral meer positieve aandacht voor jongeren in de vorm van activiteiten en eigen ontmoetingsruimten breed gezien als een belangrijk middel voor het wegnemen van de overlast en daarom als een essentieel verbeterpunt op het gebied van veiligheid.

Dat aandacht schenken helpt blijkt wel uit de initiatieven die ondernomen worden. Daar is niet alleen stevast veel belangstelling voor onder jongeren, maar ook verminderen die, zij het vaak maar tijdelijk, de overlast op straat. Een vaak genoemd goed voorbeeld is ook het vakantieproject van VL Wonen en de buurtconciërges, waarmee jongeren in de zomervakantie van 2002 benaderd werden voor het verrichten van kleine klussen in de sfeer van onderhoud en beheer. Daarvoor bestond veel animo, terwijl de overlast in die periode waarneembaar minder was. De waardering onder de bewoners voor deze jongeren leidde tot nieuwe contacten tussen hen, wat op zijn beurt bijdroeg aan begrip voor elkaar.

Onder aandacht schenken verstaan de jongeren zelf ook het betrekken van jongeren bij plannen voor de wijk. Naar aanleiding van de overlast van jongeren in de buurt Horatius is door verschillende organisaties de Werkgroep Horatiusbuurt opgericht. Binnen deze werkgroep wordt gepraat over de aanpak van de overlast. De jongeren zijn hier niet bij betrokken en vinden het vervelend dat anderen over hen praten en dingen voor hen beslissen.

Instanties en voorzieningen

Als het gaat om voorzieningen speelt de wijk een belangrijke rol. Veel voorzieningen worden op wijkniveau aangeboden. Mensen uit de hele wijk bezoeken de winkelstrip aan de Spinozaweg, de wijkwinkel aan de Catullusweg, het wijkgebouw aan de Menanderstraat, de buurthuizen aan de Homerusstraat en de Van der Woudenstraat enzovoort. Ook het Spinozapark speelt als ontmoetingsruimte een belangrijke rol. Ouders komen bij mooi weer met hun kinderen naar de speeltuin, terwijl in Lombardijen werkzame personen niet zelden hun lunchtijd doorbrengen in het park. Het zijn plekken waar bewoners elkaar ontmoeten buiten de vertrouwdheid van de onmiddellijke omgeving van de eigen woning. Dit maakt de inrichting en situatie van dergelijke plekken belangrijk. Ook daar willen bewoners zich veilig voelen en mensen kennen. Het voorzieningenniveau wordt door de geïnterviewde bewoners als goed gekwalificeerd; mede door de toegenomen bereikbaarheid van het centrum van Rotterdam, heb je in Lombardijen 'alles bij de hand'.

Tot voor een aantal jaren terug werd het winkelaanbod als goed gekwalificeerd. Er was sprake van een breed en voor elke beurs toegankelijk aanbod. Dat is nog steeds het geval, zij het dat zich ook daarin volgens bewoners verschuivingen hebben voorgedaan. Door onvoldoende omzet sloten de buurtsupermarkten een voor een hun deuren. Vanwege concentratie van het winkelasortiment in supermarkten verdwenen om dezelfde reden de slager, de bakker en de groenteboer uit het buurtwinkelcentrum. Dat leidde in enkele gevallen tot langdurige leegstand, wat verpaupering en vernieling in de hand werkte. In andere gevallen werd hun plaats overgenomen door de Islamitische slager, de Turkse bakker enzovoort. De houding van de bewoners tegenover het laatste verschilt. Terwijl sommigen (met name oudere autochtone bewoners) de komst van een meer exotisch assortiment zien als verlies, zien anderen hierin juist een verrijking. De sluiting van banken baart de bewoners eveneens zorgen. Een aantal bewoners met lagere inkomens geeft aan goedkope winkels als een Basismarkt en een Lidl in de wijk te missen.

De oordelen van de geïnterviewden over de kwaliteit van de vervoersvoorzieningen wisselen. Gewezen wordt op de goede ontsluiting van de wijk met het openbaar vervoer – met name door de snelle tramverbinding is ‘de stad’ meer binnen handbereik gekomen – en de nabijheid van snelwegen. Tegelijkertijd wordt het openbaar vervoer in de wijk zelf als matig tot slecht beoordeeld. Ook hierin wijzen de geïnterviewden op achteruitgang. De bus komt niet meer in de buurt waardoor een loopafstand van maximaal tien minuten tot bus- of tramhalte in grote delen van de wijk niet wordt gehaald. Dat is vooral voor ouderen en gehandicapten een probleem.

Instanties reageren in de ogen van de geïnterviewde bewoners te traag op klachten. Daarbij wijzen de geïnterviewden vooral op de deelgemeente door wie zij zich vaak niet serieus genomen voelen. Het is moeilijk wat van de deelgemeente gedaan te krijgen. Het lijkt de deelgemeente te ontbreken aan een luisterend oor en aan de wil om daadwerkelijk iets te doen met de ideeën en initiatieven die vanuit de wijk naar voren komen voor de aanpak van problemen. Tegelijkertijd hebben bewoners het idee dat als ze

ergens het initiatief (bijvoorbeeld in het geval van de skatebaan voor jongeren) voor nemen, ze daar door de instanties niet echt in worden gesteund; de instanties lijken van bewoners te verwachten dat ze het dan ook allemaal zelf wel doen.

Negatieve ervaringen met de politie zijn er ook. Die betreffen het als ontmoedigend ervaren aangiftebeleid – niet serieus genomen worden en lang moet wachten voordat de aangifte opgenomen wordt – en de in de ogen van bewoners gebrekkige daadkracht van de politie. Over de medewerking van VL Wonen zijn bewoners meestal wel tevreden. Daar wordt aanmerkelijk sneller gereageerd als er iets aan de hand is. Over de gang van zaken rond sloop van woningen in de Molièrebuurt zijn de bewoners wat minder tevreden.

De bereikbaarheid is vooral verslechterd door de centralisatie van een aantal voorzieningen op de gemeentelijk niveau. Dit had een verminderde aanwezigheid van deze voorzieningen in de wijk tot gevolg. Daarnaast blijken slechts bewoners die zich binnen bewonersorganisaties hebben georganiseerd bekend met zaken die in het wijkgebouw of in buurthuis de Kameleon georganiseerd worden. Andere bewoners zijn nauwelijks op de hoogte.

De verschillende geïnterviewde bewoners wijzen op de lawine aan onderzoeken en adviesbureaus die de laatste jaren over de wijk is uitgestort en waar men vervolgens weinig of niets meer van hoorde. Het wekt dan ook geen verbazing dat er scepsis te beluisteren valt met wat de deelgemeente met het onderhavige onderzoek voorheeft. Sommigen geven ook uiting aan hun verwondering voor de keus van de in het onderzoek betrokken buurten. Zij wijzen op andere buurten waar de wijkproblematiek niet minder is en soms zelfs nog groter van omvang. Maar meer nog is men kritisch over het feit dat de wijk niet betrokken is geweest bij de opzet van het onderzoek.

4.5 Visies van professioneel betrokkenen

De wijk Lombardijen

Naast bewoners interviewden we ook een aantal professioneel bij de wijk betrokken personen. We bevroegen hen over hun beelden over de wijk en zijn bewoners, maar ook over hoe zij vanuit hun

betrokkenheid te werk gaan. Onder meer betrof dit het bereiken van de respectievelijke doelgroepen, de aansluiting van ieders aanbod op de veranderende behoeften van bewoners, de vormen van samenwerking en de afstemming op elkaars werk. Hieronder geven we weer wat zij over de onderwerpen te berde brachten. Daarbij valt als eerste op dat de meeste professionals van instellingen geen duidelijk zicht blijken te hebben op de afzonderlijke buurten. Hun werkterrein is de wijk Lombardijen, of zelfs de deelgemeente IJsselmonde; onderscheid tussen buurten is daarom moeilijk te maken.

De opvattingen van professionals over de positieve en negatieve kanten van Lombardijen sluiten grotendeels aan bij de opvattingen van bewoners. Naast het groen en de ruimte wijzen zij ook op het voorzieningenpeil als een van de pluspunten. In de afgelopen decennia hebben veel van deze voorzieningen echter de nodige ontwikkelingen doorgemaakt. Die houden verband met veranderend beleid van overheid en instellingen. Vooral het laatste heeft, aldus verschillende professionals, ervoor gezorgd dat voorzieningen op bijvoorbeeld het gebied van zorg- en dienstverlening en van het sociaal-cultureel werk in omvang daalden. Tegelijkertijd wijst een aantal van de geïnterviewde professionals er op dat de wijk zich de laatste jaren meer en meer tot een oord van probleemgroepen heeft ontwikkeld. Er wonen steeds meer mensen die niet over de vereiste basisbestaanszekerheid beschikken van waaruit ze kunnen investeren in hun woonomgeving. Volgens verschillende professionals is er sprake van 'verborgen problemen'. De jongerenwerker bijvoorbeeld, ziet dat veel jongeren uit probleemgezinnen komen, waar agressiviteit normaal is, en ouders moeite hebben met het opvoeden van hun kinderen. Het Algemeen Maatschappelijk Werk signaleert steeds meer bewoners met schuldenproblematiek en opvoedingsproblemen.

Sociale samenhang

Als professioneel betrokkenen kijken de geïnterviewden van buitenaf naar de netwerken van bewoners. Zij lijken doorgaans positiever over de betrokkenheid tussen bewoners te oordelen dan de bewoners zelf. De betrokkenheid van bewoners in Lombardijen wordt door de professionals genoemd als een

bijzonder kenmerk. Het is een van de sterke punten van de wijk. Deze betrokkenheid komt onder meer tot uitdrukking in de mate en wijze waarop bewoners zich inzetten voor elkaar en voor de wijk, zowel op basis van dagelijkse individuele contacten als in georganiseerd verband. Traditioneel speelt het kerkelijk en verenigingsleven daarbij een grote rol, maar ook komt dit tot uitdrukking in activiteiten als Opzoomeren en buurtbemiddeling. Een punt van aandacht daarbij is de eilandcultuur die de professionals signaleren. Zoals vroeger de sociale samenhang vooral georganiseerd was vanuit en rondom de verschillende geloofsrichtingen, zo is de samenhang tegenwoordig georganiseerd rond verschillende thema's, maar dan vaker spontaan en met een sterker informeel karakter. Maar, zoals vroeger de protestantse bewoners zich niet bemoeiden met de katholieke, zo is dit tegenwoordig niet alleen het geval als het gaat om de verschillende etniciteiten maar ook rond verschillende buurt- en wijkactiviteiten. De sociale samenhang was en is vooral een kwestie van eilandjes, in de vorm van buurtjes of verenigingen, met veel interne maar weinig onderlinge relaties en contacten.

Ook als het gaat om bewoners van de vele verschillende (etnische) bevolkingsgroepen signaleren de professionals weinig onderlinge relaties en contacten tussen deze groepen. Tegelijkertijd wordt door verschillenden van hen gewezen op de openheid en tolerantie van autochtone bewoners ten opzichte van mensen uit andere culturen. Een goed voorbeeld van deze openheid is Stichting de Ontplooiers. Vrijwilligers van deze stichting gingen twaalf jaar geleden, toen de eerste allochtonen kwamen, les geven aan nieuwkomers. Ook wijzen ze op de verscheidenheid in culturen die de eerste bewoners met zich meebrachten. Ook dat gaf wel eens spanningen.

Ondanks de openheid ten opzichte van mensen met andere gewoonten zien professionals van diverse instanties, evenals bewoners, problemen in de communicatie tussen mensen. Ze zien dat nieuwe bewoners niet meer komen kennismaken met de burens. Bewoners missen sinds de komst van grote aantallen nieuwkomers, het praatje dat ze eerder in de straat met hun burens hadden. Professionals signaleren bij veel bewoners een soort onzekerheid over hoe je met anderen om moet gaan.

Meerdere van de geïnterviewde professionals delen met de bewoners de zorg om de ouderen in de wijk. Deze groep mensen ziet de wijk snel veranderen, vertrouwde gezichten verdwijnen. Met als gevolg dat men eveneens naar elders verhuist of, indien dit niet tot de mogelijkheden gerekend wordt, zich terugtrekt achter de voordeur. Hierin speelt mee dat er in Lombardijen te weinig geschikte huisvesting voor ouderen is. Althans, er is wel aanbod, maar de woningen zijn erg klein en moeilijk aan te passen wanneer dat vereist is.

De betrokkenheid van bewoners bij buurt of straat moet volgens de professionals van diverse instellingen tegenwoordig meer georganiseerd worden. Vroeger ondernamen bewoners meer spontaan. Nu probeert VL Wonen de betrokkenheid van bewoners bij de wijk te bevorderen door bijvoorbeeld het ondersteunen van de Ouderkamer op basisschool de Catamaran, PION en de Lemon-enquête¹⁸. Tegelijkertijd proberen VL Wonen en de deelgemeente gezamenlijk bewonersinitiatieven zoveel mogelijk te steunen, om te voorkomen dat mensen de moed verliezen.

Het feit dat de sociale samenhang in Lombardijen vooral een kwestie is van eilandjes, in de vorm van buurtjes, straten of verenigingen, met veel interne maar weinig onderlinge relaties en contacten, heeft zo zijn oorzaken, aldus de geïnterviewden.

Onder meer heeft dit te maken met het feit dat de deelgemeente de laatste jaren steeds minder subsidie verstrekte aan diverse (bewoners) organisaties die opereren op het vlak van sociaal-cultureel werk, leefbaarheid en welzijn.

In de tijd dat diverse (bewoners)organisaties binnen de wijk nog werden gesubsidieerd door de deelgemeente, werden bijvoorbeeld het sociaal-cultureel ouderenwerk en de wijkwinkel veel meer gesteund door beroepskrachten. Later moesten vrijwilligers zelf de activiteiten draaiende houden. Maar, zo geven enkele professionals aan, vrijwilligers hebben soms te weinig capacitei-

¹⁸ Lemon is een enquêteringsstelsel om de leefbaarheid en het woongenot in de wijken te kunnen meten. Naar aanleiding van deze enquête heeft VL Wonen in 2002 bewonersbijeenkomsten georganiseerd. De ideeën van bewoners werden verder uitgewerkt in een leefbaarheidsprogramma en omgezet in projecten.

ten om goed samen te werken en zaken op elkaar af te stemmen. Sommige vrijwilligers krijgen teveel invloed in de organisatie, wat de toegang van buitenstaanders tot de activiteiten kan belemmeren.

Bewoners hebben soms moeite verder te kijken dan hun eigen domein, hun eigen eilandje of organisatie of hetgeen gebeurt in hun eigen straat. Groepen bewoners zijn voornamelijk actief op hun eigen terrein. Daardoor heeft geen enkele groep bewoners zicht op wat er in totaal in de wijk gebeurt. Volgens professionals betrokken bij welzijnswerk, bestonden er vroeger bewonersorganisaties die adviesbevoegdheden hadden. Die zijn verdwenen. Maar daarmee is, zo lijkt het, ook de zelfstandigheid van bewoners om zelf dingen op te pakken is verdwenen. Een goed voorbeeld hiervan is te zien binnen het Huurdersplatform en de bewonerscommissies. Binnen het Huurdersplatform (HPL) wordt overlegd met alle vertegenwoordigers van de complexcommissies. Het HPL is er om te overleggen over problemen van de hele wijk. Maar volgens geïnterviewden van VL Wonen is het voor de vertegenwoordigers van de complexcommissies vaak moeilijk om het niveau van de eigen straat te overstijgen. Tussen de Nederlanders die in de complexcommissies zitten, bestaan ook veel cultuurverschillen die de onderlinge communicatie belemmeren. De grote diversiteit aan bewoners in de wijk maakt het vinden van een gezamenlijke manier van werken moeilijk.

Veiligheid

Op het gebied van veiligheid stemmen de beelden van de geïnterviewde professionals op hoofdlijnen overeen met die van de bewoners. De toename van onveiligheid in Lombardijen baart hen eveneens zorgen, maar tegelijkertijd brengen zij ook de nodige nuances aan. Dat valt ook te verwachten voorzover het gaat om professionals die niet tevens wijkbewoner zijn. Sommigen van hen zijn dat wel, maar ook dan is er sprake van meer nuance en rationalisering. Zo wijzen ze als een van de oorzaken van de toename van onveiligheidsgevoelens op het feit dat er lange tijd te weinig politie op straat was, de politie te weinig mogelijkheden had om daders op te pakken en daders vanwege het cellentekort te weinig gestraft werden. Daardoor is lange tijd teveel getolereerd en is normvervaging opgetreden. Volgens sommige professionals wordt er op beleidsniveau soms te breed

naar veiligheid gekeken. In hun ogen heeft het veiligheidsbeleid niet zozeer schone straten als prioriteit, maar het oppakken van daders en het organiseren van activiteiten om jongeren van de straat te houden. Andere professionals vinden dat schone straten wel een bepaalde rol spelen in de gevoelens van onveiligheid van bewoners. De buurten in Lombardijen vervuilen steeds meer. In portieken, bosjes en liften wordt bijvoorbeeld steeds vaker geplast, bewoners klagen over het vuil op straat en over brommers/fietsers/automobilisten die gebruik maken van trottoirs. Voeg daar aan toe de komst van vele nieuwe bewoners met andere leefstijlen en gewoonten, waarmee je als bewoner niet kan communiceren zoals je altijd gewend was te doen, en bewoners voelen zich niet meer thuis in hun buurt of wijk. Ze gaan zich onzekerder en juist daardoor ook onveiliger voelen.

Bij de aanpak van de onveiligheid speelt de politie vanzelfsprekend een belangrijke rol. Lombardijen beschikt momenteel over een team van acht wijkagenten. Daarvan zijn er vier operationeel als buurtagent, voor elk kwadrant één buurtagent. De bedoeling is dat zij zichtbaar en voor de bewoners direct aanspreekbaar aanwezig zijn in de wijk. Hoe dit in Lombardijen gestalte krijgt was een belangrijk onderdeel van het interview met een van de buurtagenten. Maar ook de andere geïnterviewde professionals lieten zich hierover uit. Daaruit komt het volgende naar voren. Het politiewijkteam neemt deel aan verschillende vormen van overleg, zoals het wijkoverleg van deelgemeente, wijkwinkel, politie, opbouwwerker en vrijwilligers en het wijkoverleg beheer, waaraan naast de politie eveneens de deelgemeenten en VL Wonen deelnemen. Beide overlegvormen hebben betrekking op de openbare ruimte; het eerste op praktisch niveau, het tweede op beleidsmatig niveau. De politie is daardoor sneller en beter op de hoogte van wat er speelt. Het wijkteam neemt zelf het initiatief voor een project, zoals de aanpak van overlast rond de parkvilla's. Betrokkenheid is er ook bij projecten die naar aanleiding van gebeurtenissen opgezet worden. De aanpak bestond steeds uit het opzetten van een netwerk en het vandaaruit benaderen van ouders van de overlast veroorzakende jongeren. Dat heeft goed gewerkt.

Met name door de buurtagent zelf worden enkele kanttekeningen geplaatst bij de huidige mogelijkheden van de inzet van

buurtagenten. Deze betreffen twee kwesties, namelijk 1) de feitelijke mogelijkheden met betrekking tot hun aanwezigheid in de wijk en 2) de werkwijze.

Wat het eerste punt betreft: de buurtagenten zijn gehuisvest op het politiebureau in Beverwaard en daarmee op betrekkelijk grote afstand van Lombardijen zelf. Het vervoer tussen de wijk en het politiebureau neemt daardoor een aanmerkelijk deel van hun werktijd in beslag. Vanuit de wijk wordt van verschillende zijde al langer geijverd voor huisvesting in de wijk tezamen met wijktoezichthouders, inclusief ruimte waarin men opgepakte wetsovertreders tijdelijk kan onderbrengen om van daaruit overgebracht te kunnen worden naar het politiebureau. Tot nu toe zonder resultaat.

Het tweede punt betreft zoals gezegd de werkwijze. Die is noodgedwongen voornamelijk reactief en repressief. Voor een meer preventieve aanpak is er te weinig of geen capaciteit. Een wellicht belangrijkere belemmering voor een meer preventieve benadering is het lage bereik van het regulier jongerenwerk onder jongeren, terwijl ook het ambulant jongerenwerk over een beperkte capaciteit beschikt. Jongeren hebben het gevoel dat ze nergens terecht kunnen. Ze dolen rond op straat. Niemand heeft daardoor meer zicht op wat ze uitspoken totdat er iets gebeurt. Dat komt volgens de buurtagent steeds vaker voor en het vergt veel tijd van de politie en toezichthouders, waardoor het steeds lastiger wordt preventief op te treden.

Een uitzondering op de repressieve aanpak is het Schooladoptieplan, waarin elke buurtagent een school in zijn buurt adopteert en daar les geeft aan groep zeven en acht aan de hand van gebeurtenissen, zoals conflicten die zich op de school voordoen en voorlichtingsactiviteiten. Dit laatste vindt plaats aan de hand van lesbrieven. Lesbrieven gaan onder meer over winkeldiefstal, vandalisme en verkeer. Op die manier leren de buurtagenten de kinderen goed kennen, ook de 'aankomende crimineeltjes' die daardoor beter in de gaten gehouden kunnen worden.

In de aanpak van overlast en onveiligheid zijn voorzieningen voor jongeren belangrijk. Naast de bewoners, spraken ook de professionals unaniem hun waardering uit voor het werk dat de ambulante jongerenwerker in de wijk verricht. Tegelijkertijd wijzen zij unaniem op het tekort aan capaciteit en voorzieningen

voor jongeren. Ook is het werk van de jongerenwerker de laatste jaren zwaarder geworden. Op activiteiten voor jongeren komen zoveel jongeren af dat de betrokken jongerenwerker het niet aan kan. De jongerenwerker heeft het idee dat er tegenwoordig meer jongeren met meer problemen op straat zijn dan dertig jaar terug.

Instanties en voorzieningen

Relatie tussen bewoners en instanties

Sommige voorzieningen, zoals het maatschappelijk werk en het ouderenwerk, zijn, op een wekelijks spreekuur na, vertrokken uit de wijk. Volgens de geïnterviewde professionals zijn deze voorzieningen daardoor minder bereikbaar en toegankelijk geworden voor met name oudere en gehandicapte bewoners. Een toenemend aantal bewoners wordt volgens hen belemmerd in het benutten van deze voorzieningen, terwijl zij daar vanwege hun situatie wel behoefte aan hebben. Bovendien belemmert dit de betrokken instanties in het effectief en efficiënt uitvoering kunnen geven aan laagdrempelig en vraaggericht werken.

Het aanbod op het gebied van het sociaal-cultureel werk is sterk veranderd en verminderd. Er moet een groter beroep worden gedaan op het eigen initiatief en organiserend vermogen van bewoners en gebruikers. Daarin wordt maar mondjesmaat voorzien. Goede voorbeelden waarbij dat volgens de professionals nog wel lukt zijn het sociaal-cultureel ouderenwerk, de Stichting de Ontplooiers, de Ouderkamer van de Catamaran, Opzoomeren en het project buurtbemiddelaars. Zo draagt het werk van de Ontplooiers, de Ouderkamer, het vormingswerk en de buurtbemiddelaars bij aan de reductie van spanningen tussen de verschillende bewonersgroepen.

Een veel gehoord probleem is het onvoldoende kunnen betrekken van bewoners bij de organisatie en uitvoering van activiteiten. Dat is niet alleen de ervaring van leden van het bewonerskader, maar ook van de professionals. Het vinden en het vasthouden van voldoende vrijwilligers wordt een steeds groter probleem. Vroeger meldden bewoners uit de wijk zich spontaan als vrijwilliger bij bijvoorbeeld buurthuizen of het ouderenwerk. Bewoners meldden zich om 'iets te doen voor een ander of de buurt als geheel'. Dat gebeurt niet veel meer. Organisaties moeten actief op zoek naar vrijwilligers. Ze maken ook meer gebruik van

vrijwilligers die zich aandienen via Onbenutte Kwaliteiten. Deze vrijwilligers vormen een gemêleerder gezelschap dan vroeger, het zijn bijvoorbeeld vaak geen bewoners uit de wijk. Deze nieuwe groep vrijwilligers vraagt vanwege hun achtergrond ook meer begeleiding van professionals.

Organisaties moeten veel moeite doen om allochtone groepen te bereiken en te verstaan. Het feit dat men te maken heeft met veel verschillende culturen, maakt het werk voor professionals vaak moeilijker. Organisaties moeten alle verschillende bevolkingsgroepen met even verschillende identiteiten, gewoonten en gebruiken zien te benaderen en aan zich trachten te binden. Sommige allochtone bewoners kennen nog een intensieve familieband. Als men gewoon is elkaar bij te staan hebben ze ook minder behoefte aan steun vanuit georganiseerde verbanden en instanties. Bovendien is volgens sommige professionals de drempel om 'formele' hulp te vragen voor allochtone bewoners hoger. Er rust vaak nog een taboe op het zoeken van hulp bij de daartoe geëigende instanties.

Het Ouderenwerk heeft weinig contact met allochtone ouderen. Het aantal allochtone ouderen dat in Lombardijen woont is echter ook nog klein. De professionals van het ouderenwerk betreuren dat in dit verband het sociaal-cultureel ouderenwerk nog weinig doet met het thema 'omgaan met nieuwkomers voor ouderen'.

Volgens de geïnterviewde professionals stellen bewoners zich steeds afhankelijker op ten opzichte van de lokale overheid, VL Wonen of andere instanties. Mensen lijken steeds meer het idee te hebben dat op straat anderen voor hen moeten zorgen, dat ze niet zelf verantwoordelijk zijn voor de leefbaarheid in hun buurt.

Samenwerking tussen instanties

De voor Lombardijen relevante instanties schuwen het samenwerken met elkaar niet, zo valt af te leiden uit de interviews met de professionals. Sommige samenwerkingsverbanden zijn na het samengaan van Lombardijen met de deelgemeente IJsselmonde verloren gegaan. Er was bijvoorbeeld lange tijd een breed en goed lopend welzijnsoverleg. Hieraan namen alle organisaties uit de wijk deel. Daardoor was men over en weer bekend met elkaars werk, hetgeen bijdroeg aan de inhoudelijke afstemming tussen de

organisaties. De grondslag hiervoor bestond uit het verdelen van subsidie van de gemeente, aldus de geïnterviewden. Later werd de subsidie door de deelgemeente IJsselmonde zelf verdeeld en verdween voor de betrokkenen de noodzaak om samen om de tafel te gaan zitten. De goede samenwerkingsverbanden die toen bestonden, werden te laat door de deelgemeente serieus genomen. De deelgemeente heeft, volgens de professionals, later nog geprobeerd de samenwerking nieuw leven in te blazen via het convenant wijkbeheer, maar dat lukte niet meer, het sociale kapitaal, de kennis, de netwerken en de verbanden die voorheen bestonden, waren al verloren gegaan.

Momenteel zien zowel de deelgemeente als de instellingen het belang van samenwerking steeds meer in. De samenwerking is groeiende. Momenteel zijn er twee verschillende platforms waarbinnen over de wijk overlegd wordt:

- Het buurtoverleg, waarin afstemming omtrent het fysieke beheer van de wijk wordt gezocht. Deelnemers: VL Wonen, een beleidsassistent van de deelgemeente, vertegenwoordiger van de ROTEB, Gemeentewerken, opbouwwerk, NCO. Dit overleg heeft een budget om kleine dingen op te lossen.
- Werkgroep Horatiusbuurt. Opgezet n.a.v. ernstige overlast van jongeren in de buurt. Deelnemers zijn de buurtagent, de Catamaran, VL Wonen, de deelgemeente, Stichting IJsselmonds Welzijnswerk, vertegenwoordiger van het Jouwproject van Humanitas. Het overleg staat nog in de kinderschoenen. De werkgroep beperkt zich nu nog tot de Horatiusbuurt, maar wil zich in de toekomst op de hele wijk Lombardijen gaan richten.

Volgens verschillende geïnterviewde professionals komt de samenwerking tussen instanties steeds meer op een spontane manier tot stand; professionals weten elkaar steeds meer te vinden. Het ouderenwerk speelt een rol bij de totstandkoming van het ouderenbeleid van de deelgemeente. Daarom werken de deelgemeente en de Stichting Ouderenwerk IJsselmonde nauw samen. Andere samenwerkingspartners van het ouderenwerk zijn de woningcorporaties en de zorginstellingen, zorgaanbieders en de stichting Thuiszorg. Ook met het Algemeen Maatschappelijk Werk en de Stichting IJsselmonds Welzijnswerk wordt samenge-

werkt. De samenwerking met de zorginstellingen loopt eveneens goed.

Rond gezondheidszorg zijn een aantal goed functionerende samenwerkingsverbanden actief. Huisartsen houden zich vooral bezig met gezondheidszorg en zijn georiënteerd op een groter schaalniveau dan de wijk. Hun netwerk bestaat voornamelijk uit andere huisartsen van hun huisartsengroep, fysiotherapeuten, het Algemeen Maatschappelijk Werk en de RIAGG. Banden met welzijnsorganisaties op het wijkniveau zijn er niet of nauwelijks. Dit bemoeilijkt de samenwerking met de welzijnsinstellingen. Dat komt doordat het welzijnsveld lange tijd sterk versnipperd was. De welzijnsinstellingen die nu in de SIJW gefuseerd zijn, werkten voorheen weinig samen. Deze situatie belemmerde niet alleen de afstemming en samenwerking tussen de welzijnsorganisaties onderling, maar ook die tussen de welzijnsorganisaties en andere organisaties. Sinds de fusie van de welzijnsorganisaties in de SIJW worden er nieuwe pogingen in het werk gesteld om tot samenwerkingsverbanden te komen. Daartoe is inmiddels een 'sociaal convenant' afgesloten.

Door sommige professionals waaronder de huisartsen wordt een zorgnetwerk in Lombardijen gemist. Na onderhandeling met de deelgemeente wordt deze per 1 juni 2003 opgericht. Ook missen betrokkenen in Lombardijen de inbreng van enkele stedelijke werkende organisaties zoals GGD, Stichting Jeugdzorg en de Stichting Welzijn Antillianen. Deze organisaties lijken weinig oog te hebben voor de problemen in Lombardijen. Ze zijn meer gericht op de klassieke achterstandwijken als Millinxbuurt en Feijenoord.

Een ander aspect omtrent de zorgstructuur wordt ingebracht door de geïnterviewde huisartsen. De huisartsengroep wilde haar samenwerking graag concretiseren in een gezamenlijk, centraal in de wijk gesitueerd, gebouw. Zo zouden wisselingen in diensten gemakkelijker opgevangen kunnen worden en zouden de artsen zich niet zo alleen voelen staan. Zij hebben daarvoor lange tijd vergeefs bij de deelgemeente gepleit. De huisartsen voelen zich aan het lijntje gehouden. In hun ogen deed de deelgemeente er geen enkele moeite voor. Nu zeggen sommige huisartsen in de wijk "zo houden wij het hier niet vol" en zij hebben het voornemen om te vertrekken.

De relatie van instanties met de deelgemeente

Lombardijen behoort sinds 1989 tot de deelgemeente IJsselmonde. Tot die tijd was er sprake van een directe relatie met de Coolsingel (zoals de toenmalige relatie met de gemeente verwoord werd). Diensten, voorzieningen en projecten waren tot dan een verantwoordelijkheid van de gemeente Rotterdam. Evenals dat bij de bewoners het geval is, betreurt een aantal professionals de toedeling tot de deelgemeente IJsselmonde, vanwege het ontnemen van de Lombardijense eigenheid aan verschillende instellingen. Door fusies met zusterinstellingen in IJsselmonde is het eigen Ouderenwerk, Maatschappelijk werk en Welzijnswerk opgegaan in grotere gehelen. Met name het Maatschappelijk werk en het Ouderenwerk hebben daardoor aan herkenbaarheid moeten inleveren, wat mede bijdraagt aan de in fysiek opzicht verminderde bereikbaarheid en toegankelijkheid. De betrokken instellingen zijn van mening dat voor een goed bereik en contact met bewoners je midden in de wijk moet staan.

Evenals bewoners, voelen ook de professionals zich niet altijd even serieus genomen door de deelgemeente. De ambtenaren bij de deelgemeente lijken volgens hen alleen de mooie, groene kanten van de wijk en de voorzieningen die redelijk in stand zijn gebleven te zien, maar hebben te weinig oog voor de problemen. Ambtenaren bij de deelgemeente blijken de wijk vaak niet goed genoeg te kennen, waardoor de deelgemeente af en toe verrast wordt door ontwikkelingen die professionals van diverse instanties al lang vantevoren aan zagen komen. De professionals wijten dit onder meer aan de snelle wisselingen binnen het ambtelijk apparaat. Hierop aansluitend pleiten verschillende geïnterviewde professionals onafhankelijk van elkaar voor meer aandacht voor de problemen van Lombardijen. Lombardijen heeft nu nog geen slechte naam, maar de professionals vragen zich ondertussen af of de wijk eerst een slechte naam moet krijgen voordat er aandacht komt voor de wijk.

4.6 Conclusies

Zowel bewoners als professionals noemen als sterke punten van de wijk Lombardijen het groen, de ruimte, en het voorzieningen-

peil. Deze punten vormen een belangrijke aantrekkingskracht van de wijk.

Een groot aantal woningen voldoet echter niet meer aan de huidige eisen van goed en betaalbaar wonen. Met name is er een tekort aan betaalbare woningen voor ouderen, afgestemd op hun behoeften en mogelijkheden. De plannen van VL Wonen voor renovatie, sloop en nieuwbouw ondervinden brede instemming bij de geïnterviewde bewoners. Wel is er onduidelijkheid over eventuele terugkeervoorwaarden en betaalbaarheid van de (ver)nieuw(d)e woningen. Er zijn, met name in Molière, slechte ervaringen met de tijdelijke verhuur van woningen die op de nominatie voor sloop staan.

Onder een aantal bewoners leeft het idee dat de instroom van nieuwkomers de laatste jaren sterk is toegenomen. Bewoners geven aan grote waarde te hechten aan het spreiden van nieuwe bewoners over de diverse buurten. Volgens hen kunnen nieuwkomers door een betere spreiding gemakkelijker binnen bestaande structuren worden opgevangen. Gevestigde bewoners trekken weg, enerzijds door een tekort aan goede woningen, anderzijds volgens bewoners door instroom van nieuwkomers en veranderingen in de wijk.

Sociale samenhang

Bewoners zijn over het algemeen tevreden over de betrokkenheid op elkaar en de sfeer in Lombardijen. Op straatniveau spreken mensen elkaar aan op dingen, op buurtniveau niet. Op wijkniveau zijn bewoners betrokken via de voorzieningen die op wijkniveau te vinden zijn. Bewoners van flats zijn minder tevreden over de contacten tussen bewoners dan bewoners van eengezins- of koopwoningen. Ook zijn bewoners van buurten waar de laatste jaren veel nieuwkomers zijn komen wonen, minder positief over de betrokkenheid van bewoners dan bewoners van buurten waar minder veranderingen hebben plaatsgevonden. De afname van de sociale samenhang in bepaalde buurten heeft een uitstraling naar de wijk als geheel; sommige bewoners krijgen hierdoor het idee dat de sociale samenhang in de hele wijk verminderd is.

De professionals zijn positiever over de betrokkenheid van bewoners in Lombardijen dan de bewoners zelf. Zij noemen de betrokkenheid van bewoners bij de wijk (die blijkt uit het grote aantal bewonersinitiatieven en bewonersorganisaties) een sterk punt van Lombardijen. Bewoners en professionals hebben de indruk dat de sociale samenhang in de wijk de laatste jaren onder druk staat. Volgens een aantal bewoners raakt de samenhang verstoord door de komst van de grote hoeveelheid nieuwe bewoners en het vertrek van de gevestigde bewoners, tevens dragers van de bestaande sociale samenhang. Dit leidt af en toe tot een moeizame omgang tussen diverse groepen bewoners. Professionals merken op dat er weinig relaties tussen verschillende etnische bevolkingsgroepen bestaan. Het lukt (bewoners)organisaties niet om allochtone groepen bij hun activiteiten te betrekken. Waar het betrekken van (nieuwe) bewoners moeizaam verloopt wordt dit door zowel professionals als bewoners, ook geweten aan het feit dat de instroom van nieuwe bewoners voor een belangrijk deel bestaat uit kwetsbare en kansarme groepen.

De veranderde samenstelling van de bevolking leidt ook tot spanningen tussen jong en oud. Oudere autochtone bewoners lijken zich steeds meer achter hun eigen voorkeur terug te trekken en verliezen de aansluiting met de buurt en haar bewoners. Begrip opbrengen voor kinderen en jongeren die uit verveling op straat rondhangen is soms moeilijk. Professionals maken zich zorgen om de positie van ouderen in de wijk; zij verdienen extra aandacht.

Een ander gevolg van de verminderde sociale samenhang in de wijk is dat (bewoners)organisaties steeds meer moeite hebben met het vinden van vrijwilligers, en met het betrekken van bewoners bij diverse activiteiten. Dit wordt versterkt door het feit dat Lombardijen volgens zowel bewoners als professionals van oudsher wordt gekenmerkt door een *eilandjescultuur*; de bewonersorganisaties in de wijk hebben een besloten karakter, tussen actieve bewoners die bij de organisaties betrokken zijn, bestaat weinig uitwisseling. Dit heeft tot gevolg dat het voor nieuwkomers moeilijk is om ergens tussen te komen. Hierin speelt wellicht ook mee dat verschillende groepen nieuwkomers

meer behoefte lijken te hebben aan onderling contact dan aan contact met de autochtone bevolking.

De professionals concluderen dat betrokkenheid van bewoners bij straat en buurt niet langer een gegeven, iets wat spontaan ontstaat, is, maar tegenwoordig steeds meer georganiseerd moet worden. Bij nieuwkomers met andere gewoonten gaat het overigens niet alleen om allochtonen.

Veiligheid

De gevoelens van onveiligheid zijn volgens de (met name autochtone oudere) bewoners toegenomen door overlast van rondhangende jongeren op bepaalde plekken in de buurten. Bewoners en professionals benadrukken in dit kader het belang van voorzieningen voor jongeren. De jongeren zelf geven aan voornamelijk behoefte te hebben aan eigen ontmoetingsruimten. Ook spelen in de gevoelens van onveiligheid gevoelens van onbehagen en onzekerheid over de veranderde samenleving mee. Bewoners voelen zich met hun klachten over onveiligheid niet serieus genomen door politie en deelgemeente. De inzet van stadswachten en toezichthouders wordt wisselend gewaardeerd. Volgens sommigen is de veiligheid in buurten waaraan deze functionarissen zijn toegewezen, verbeterd. Anderen zijn daarover kritischer, waarbij hun kritiek betrekking heeft op de beperkte aanwezigheid en bevoegdheden van de functionarissen. De inzet van buurtagenten wordt breed gewaardeerd. Helaas wordt hun feitelijke aanwezigheid in de wijk belemmerd doordat het hen ontbreekt aan een eigen ruimte als uitvalsbasis. Het ervaren ontmoedigingsbeleid bij aangiftes wordt door vele bewoners gehekeld. Volgens bewoners werkt de aanpak van de overlast van jongeren in de buurt Horatius. Met betrekking tot het verminderen van de overlast door jongeren worden het vakantieproject van VL Wonen en de inzet van de ambulante jongerenwerker genoemd. Ook de professionals zijn er tevreden over.

Professionals zijn minder persoonlijk en emotioneel betrokken bij het veiligheidsvraagstuk; ze praten meer afstandelijk over de veiligheid en gevoelens van onveiligheid, ze nuanceren de meningen van bewoners. Ondanks het feit dat de daadwerkelijke

veiligheid lager ligt dan de bewoners denken, is de veiligheid in Lombardijen, ook volgens professionals, de laatste jaren verminderd. De professionals geven aan dat een oorzaak hiervan ligt in het feit dat lange tijd teveel overtredingen door de politie en samenleving gedoogd werden. Daarnaast is de veiligheid afgenomen door de betere vervoersverbindingen tussen het centrum van Rotterdam en Lombardijen. Sinds er een directe tramverbinding is, komen volgens de geïnterviewden vaker criminelen vanuit het centrum naar Lombardijen, om daar hun slag te slaan. Een aantal winkeliers aan de Spinozaweg ondervindt hier de gevolgen van. Problemen op het gebied van veiligheid beperken zich tot bepaalde plekken in de wijk (Spinozaweg, NS-station, Pliniusstraat).

Instanties en voorzieningen

Over de aanwezigheid van voorzieningen zijn bewoners over het algemeen tevreden. Wel maken bewoners zich zorgen over het verdwijnen van winkels en banken. Hierdoor kunnen winkelstrips gemakkelijk verpauperen. Bewoners en professionals geven aan dat er voor jongeren te weinig voorzieningen in Lombardijen zijn. De ambulante jongerenwerker heeft op dit terrein al veel bereikt, maar heeft volgens de inwoners te weinig formatieve capaciteit om aan de vraag te kunnen voldoen. Ook de mogelijkheden van het opbouwwerk kunnen volgens verschillende geïnterviewden vanwege capaciteitsproblemen onvoldoende benut worden. Bewonersinitiatieven komen dikwijls niet van de grond of doven weer uit wegens gebrek aan ondersteuning. Uit de gesprekken met bewoners viel op dat (met name allochtone) bewoners slechts met weinig projecten in de wijk bekend zijn. Professionals geven toe dat dit mede wordt veroorzaakt door het feit dat diverse instanties niet zijn meegegroeid met de veranderingen in de behoeften van bewoners, zoals ontstaan door de veranderingen in de bevolkingssamenstelling van de wijk.

Zowel professionals als bewoners zijn ontevreden over de bereikbaarheid van voorzieningen. Sommige bewoners geven aan dat de fysieke bereikbaarheid van voorzieningen voor ouderen te wensen overlaat. De professionals zelf zijn kritisch met betrekking tot de bereikbaarheid van instellingen die op de gemeentelijk niveau opereren en in Lombardijen veelal over niet meer dan

een wekelijks spreekuur beschikken. Hierdoor hebben professionals minder zicht op de wijk en de bewoners. Maatwerk en afstemming is echter ook afhankelijk van samenwerking en uitwisseling tussen de diverse instanties. Daar ontbrak het volgens de professionals een tijd lang aan. Momenteel wordt, naar eigen zeggen, weer hard gewerkt aan het van de grond krijgen van het hiervoor benodigde overleg.

Maatregelen voor centralisatie van welzijnsvoorzieningen op deelgemeentelijk niveau hebben ook een meer emotionele impact. Verschillende geïnterviewde bewoners ervaren door deze maatregelen een ontkenning van de eigen identiteit van Lombardijen door de deelgemeente. Nog steeds betreuren ze de toedeling van Lombardijen bij de deelgemeente IJsselmonde. Ze zien in de centralisatie van de voorzieningen naar het deelgemeentelijk niveau een bevestiging van de in hun ogen stiefmoederlijke behandeling van Lombardijen door de deelgemeente.

5 Naar een sociale wijkvisie

5.1 Inleiding

Wat zijn problemen en kansen waar in een sociale wijkvisie rekening mee gehouden kan worden? Ten eerste verwoorden we hieronder een zevental thema's waaraan de sociale wijkvisie aandacht dient te besteden. Een volgende stap is dan te bedenken wat er moet gebeuren. Deze stap maken we op twee verschillende manieren. Ten eerste doen we dat via een verslag van een conferentie waar aan betrokkenen de vraag werd gesteld wat er – gezien de resultaten uit hoofdstuk twee, drie en vier – gedaan moet worden. Ten tweede doen we dat via meer algemene aanbevelingen van de onderzoekers.

5.2 Aandachtspunten voor de sociale wijkvisie

Hieronder verwoorden we een zevental thema's die in de sociale wijkvisie aan de orde dienen te komen. Deze thema's zijn met elkaar verbonden. Er kunnen ook preciezere opmerkingen worden gemaakt die in het algemene beeld hieronder niet aan de orde komen. Dit betreft met name opmerkingen van bewoners in hoofdstuk vier en opmerkingen over voorzieningen in hoofdstuk drie.

Bevolkingssamenstelling en renovatie

De instroom van nieuwe bewoners bestaat in Lombardijen voor een belangrijk deel uit alleenstaande jongeren, eenoudergezinnen en mensen uit allochtone bevolkingsgroepen. De instroom bestaat voor een groot deel uit sociaal-economisch gezien kwetsbare groepen. Renovatie heeft duidelijke effecten op de bevolkingssamenstelling. De ontwikkeling in vernieuwde buurten is te kenmerken als trendbreuk. In deze buurten is sprake van terugkeer van ouderen. Daarnaast is het aandeel allochtonen in de vernieuwde buurten aanmerkelijk lager dan in overige buurten.

De sociale wijkvisie zal in ieder geval een standpunt in moeten nemen over de vernieuwing van buurten. De plannen van VL Wonen voor renovatie, sloop en nieuwbouw ondervinden brede instemming bij de geïnterviewde bewoners, maar ook gaat de aandacht uit naar de betaalbaarheid van de nieuwe woningen voor lage inkomensgroepen. Ook voor deze groepen dient ruimte te zijn.

De periode voorafgaand aan de vernieuwing van buurten levert problemen op. De delen van buurten die op de nominatie voor sloop staan, kenmerken zich door een versnelde instroom van nieuwkomers; de leefbaarheid en sociale cohesie in deze buurten laat te wensen over. Aandacht voor de leefbaarheid van de omgeving voorafgaand aan de sloop is daarom noodzakelijk.

Ouderen en een veranderende wijk

In Lombardijen wonen relatief veel oudere bewoners, waaronder veel bewoners van het eerste uur. In de interviews kwam deze categorie bewoners regelmatig aan de orde. In sommige gevallen lijken oudere bewoners de aansluiting met de buurt te verliezen. Deze opmerking slaat op verschillende constatering. De inkomenspositie van relatief grote groepen ouderen is zorgwekkend. Er lijkt een tekort te zijn aan betaalbare woningen voor ouderen, afgestemd op hun behoeften en mogelijkheden. Als bewoners ontevreden zijn over de bereikbaarheid van voorzieningen dan wordt vaak de fysieke bereikbaarheid van voorzieningen voor ouderen genoemd.

Ouderen hebben meer kans om veranderingen in de wijk te beantwoorden met gevoelens van onbehagen, onveiligheid en onzekerheid. Dit uit zich in ervaren

overlast van jongeren en in moeite hebben met de verschillende leefstijlen die jongeren, gezinnen en allochtone groepen met zich meebrengen. Nieuwe bewoners zullen de wijk hoe dan ook 'overnemen', maar de ouderen hebben ontmoetingspunten nodig en hun mobiliteit moet worden gestimuleerd. Daarnaast verdienen de inkomenspositie, de woonsituatie van ouderen en de bereikbaarheid van voorzieningen aandacht.

Jongeren en overlast

In Lombardijen vindt een verjonging van de wijk plaats. De ambulante jongerenwerker mag volgens verschillende geïnterviewden meer ruimte krijgen, evenals het opbouwwerk. Inmiddels is de formatie jongerenwerk fors toegenomen. Opmerkingen van bewoners en professionals over een groter voorzieningenaanbod voor jongeren lijken niet (alleen) voort te komen uit het meedenken met de jongeren, maar (ook) te worden gemaakt vanuit de gedachte dat ervaren overlast daarmee te bestrijden zou zijn.

Eind 2002 is de formatie voor jongerenwerk substantieel uitgebreid. Daardoor is er in Lombardijen meer jongerenwerk dan in de andere wijken van de deelgemeente. Ook staan jongeren allerlei voorzieningen ter beschikking, met name in de openbare ruimte. De geïnterviewden, zowel bewoners als professionals, wijzen echter op het feit dat er voor jongeren te weinig intramurale voorzieningen in Lombardijen zijn. Dit signaleerde tekort verdient aandacht.

Allochtone en autochtone bevolkingsgroepen

In Lombardijen wonen steeds meer mensen uit allochtone bevolkingsgroepen. Bewoners geven aan grote waarde te hechten aan het spreiden van nieuwe bewoners (en hier wordt breder gesproken dan slechts over allochtonen) over de diverse buurten omdat deze dan gemakkelijker binnen bestaande structuren worden opgevangen. Allochtone bewoners maken weinig gebruik van voorzieningen van het welzijnswerk, waar ze dat wel doen leidt dit soms tot het wegblijven van autochtone bewoners. Het beperkte gebruik van de voorzieningen wordt mede veroorzaakt doordat diverse instanties niet zijn meegegroeid met de veranderingen in de bevolkingssamenstelling van de wijk.

In de sociale wijkvisie behoort het aanbod van welzijnsvoorzieningen voor mensen uit allochtone groepen onderwerp van aandacht te zijn, evenals de betrokkenheid van allochtone groepen bij de wijk. Er dient nagedacht te worden over de wijze waarop meer ontmoeting tussen bevolkingsgroepen plaats kan vinden en nieuwkomers ondersteund kunnen worden in het 'vinden van een thuis in de wijk'.

Sociale samenhang

De sociale samenhang in de wijk staat onder druk. Redenen van de afname van de onderlinge betrokkenheid zijn allereerst het vertrek van gevestigde bewoners en de komst van veel nieuwkomers. Daarnaast dragen de verschillen in levensstijlen met name tussen jongeren en ouderen en de grotere instroom van sociaal-economisch kwetsbare groepen een steentje bij. Bewonersorganisaties hebben moeite met het betrekken van bewoners bij activiteiten. Bewonersinitiatieven komen dikwijls niet van de grond of doven snel weer uit, wat beter ondersteund kan worden. De sociale samenhang in straten en buurten kan behoorlijk verschillen van het beeld van de wijk als geheel, waarbij de afname van sociale samenhang in bepaalde buurten uitstraling heeft op de wijk als geheel.

Ondanks de verminderde samenhang, geven geïnterviewden aan dat bewoners van Lombardijen veel eigen initiatief nemen, en dat veel bewoners betrokken zijn bij Lombardijen en de buurten en straten binnen de wijk. Gesproken wordt van een 'Lombardijen-gevoel'. Vanuit dit gevoel hebben bewoners de indruk dat de deelgemeente IJsselmonde beperkte aandacht heeft voor Lombardijen. Dit denken ze onder meer af te lezen uit het feit dat steeds meer instellingen vanuit het deelgemeentelijk niveau georganiseerd worden, en niet meer vanuit de wijk.

Opvallend is de discrepantie tussen het 'Lombardijen-gevoel', de sterke betrokkenheid bij de wijk en de 'eilandjescultuur' die tegelijkertijd onder diverse bewonersgroepen in Lombardijen lijkt te bestaan. Tussen diverse groepen georganiseerde bewoners bestaat weinig interactie.

De sociale wijkvisie dient aandacht te besteden aan de sociale samenhang op buurtniveau. Bewonersinitiatieven verdienen, teneinde een nieuwe impuls te kunnen krijgen, meer ondersteuning. Daarbij dient rekening te worden

gehouden met de diversiteit van de buurten en de diversiteit van groepen bewoners. Het vertrouwen in de deelgemeente kan hierbij niet als vanzelfsprekend worden aangenomen.

Veiligheid

In de gevoelens van onveiligheid - verwerkt in de Veiligheidsindex - spelen onbehagen en onzekerheid mee over de veranderde bevolkingssamenstelling, de mix van verschillende leefstijlen en het gevoel dat de sociale cohesie vermindert. De gevoelens van onveiligheid zijn volgens met name de autochtone oudere bewoners toegenomen door overlast van rondhangende jongeren op bepaalde plekken. De bewoners verhalen ook over hun ervaringen met vandalisme, viezigheid en overlast. Ten aanzien van het verkeer wijken de opvattingen van de bewoners af van de Veiligheidsindex. Door de geïnterviewde bewoners wordt het verkeer regelmatig genoemd als onveilig en overlast veroorzakend. Te roekeloos rijgedrag, fietsen en brommen waar dat niet is toegestaan en parkeeroverlast zijn zaken waar veel klachten over zijn. Problemen op het gebied van veiligheid beperken zich tot bepaalde plekken in de wijk (Spinozaweg, NS-station, Pliniusstraat).

Bewoners voelen zich met hun klachten over onveiligheid niet altijd serieus genomen door politie en deelgemeente. Alle veiligheidsmaatregelen worden gewaardeerd, maar sommigen zijn van mening dat er meer moet gebeuren en sommigen vragen zich af of bijvoorbeeld het inzetten van meer stadswachten wel effectief kan zijn.

De veiligheidsbeleving verdient aandacht in de volle breedte, zowel door het terugdringen van de overlast als door mensen te leren omgaan met situaties die ze nu ervaren als onveilig. Discussie over een locatie voor de politie in Lombardijen is zinvol. Het veiligheidsgevoel kan ook worden verbeterd als de sociale samenhang en de contacten tussen bewoners, autochtoon en allochtoon, oud en jong, worden versterkt. Hiermee kunnen gevoelens van onsamenhangendheid en verpaupering in specifieke buurten worden verminderd. Bewoners geven aan zelf ook hun steentje te willen bijdragen, maar ze kunnen het niet alleen.

Instanties en voorzieningen

Zowel bewoners als professionals noemen als sterke punten van de wijk Lombardijen het groen, de ruimte en het voorzieningenpeil. Deze punten vormen een belangrijke aantrekkingskracht van de wijk. Wel maken bewoners zich zorgen over het verdwijnen van winkels en banken. Behoud van winkelvoorzieningen op buurtniveau betekent namelijk ook het behoud van ontmoetingspunten in de buurt. Sommige bewoners zijn ontevreden over de fysieke bereikbaarheid van voorzieningen voor ouderen. Sommige professionals zijn kritisch over de bereikbaarheid van instellingen die in Lombardijen over niet meer dan een wekelijks spreekuur beschikken. Hierdoor hebben professionals minder zicht op de wijk en de bewoners. Professionals nemen zich voor beter samen te werken waardoor het zicht op de wijk kan verbeteren en de toegankelijkheid en het gebruik van voorzieningen verbeterd kan worden.

In de sociale wijkvisie dient de samenwerking tussen instellingen en de bereikbaarheid van voorzieningen expliciet aan de orde te komen. Daarnaast kunnen mogelijkheden worden gezocht om het aantal winkels en de kwaliteit daarvan op peil te houden, wellicht via de instroom van een groep koopkrachtigere nieuwe bewoners.

5.3 Conferentie Sociale Kwaliteit van Lombardijen

Om handreikingen voor actie te verschaffen en de betrokkenheid van bewoners bij de wijkvisie te bevorderen, zijn de bevindingen uit de analyse teruggekoppeld naar de bij het onderzoek betrokken bewoners en organisaties. Daartoe werd op donderdag 13 maart 2003 een wijkconferentie belegd in de vorm van een zogeheten implementatieconferentie (zie onder meer: Lammerts en Brugman, 1999 en Lammerts en Swinnen, 1999).

De deelnemers (bijlage 2) namen in de werkgroepen zeer actief deel aan de discussie. In het bijzonder werd de combinatie van zowel professionals als bewoners aan de werkgroepen gewaardeerd; beide groepen konden wat van elkaar opsteken. De discussies in de werkgroepen vertoonden veel gelijkenissen. Dit betreft zowel de mate van instemming met de door de onderzoe-

ker geformuleerde conclusies als de daarbij geplaatste opmerkingen en nuanceringen. Dat karakteriseert de eenheid in ideeën over de sociale kwaliteit van Lombardijen. Hoewel de stellingen (bijlage 3) en de bijbehorende toelichtingen in de ogen van de deelnemers de sociale kwaliteit van Lombardijen goed beschreven, was op sommige onderdelen meer of minder nuancering noodzakelijk. De nuancering betrof met name de algemene stelling, die betrekking had op de invloed van woningvernieuwing op de bevolkingssamenstelling van de wijk. Woningvernieuwing voorkomt volgens de aanwezigen niet per definitie dat gevestigde bewoners wegtrekken; soms zorgt woningvernieuwing er juist voor dat mensen wegtrekken. Daarnaast bepaalt het soort huizen dat je bouwt, welke groepen mensen nieuw in de wijk komen wonen. Dus woningvernieuwing voorkomt niet per definitie het wegtrekken van gevestigde bewoners en een onevenwichtige instroom van nieuwe bewoners.

In de vier werkgroepen is op creatieve wijze nagedacht over de belangrijkste problemen in de wijk en ideeën om deze problemen op te lossen. Opvallend was dat alle groepen ideeën ontwikkelden over de omgang met problemen met jongeren in de wijk. Bij zowel bewoners als professionals is veel draagvlak voor meer voorzieningen voor jongeren. Ook de onderwerpen ontmoeting en ouderen kregen in alle groepen aandacht. We bespreken de verbetervoorstellen aan de hand van zeven aandachtspunten die in de discussies in de werkgroepen aan bod kwamen.

1. Ontmoeting tussen verschillende groepen bewoners

Het onderwerp ontmoeting kwam in alle werkgroepen in de fase van het ontwikkelen van verbeterideeën veelvuldig aan de orde. Gesproken werd over het bevorderen van ontmoeting tussen: jong en oud, mensen van verschillende bevolkingsgroepen, gevestigde bewoners en nieuwkomers. De ontmoeting tussen professionals en bewoners op de werkconferentie zelf werd als zeer vruchtbaar gezien, sommigen gaven aan vaker op een dergelijke wijze met professionals van gedachten te willen wisselen. Uit de nadruk op ontmoeting blijkt de interesse voor de ander, die onder de aanwezige wijkbewoners leeft. Het geeft blijk van een gezonde nieuwsgierigheid. Bewoners lijken behoefte te hebben aan meer menselijk en persoonlijk contact. Dit klinkt ook

door in de roep om meer aandacht van de kant van de deelgemeente.

Volgens een aantal aanwezigen heeft de sociale samenhang op buurt- en straatniveau een nieuwe impuls nodig; bewoners zouden meer met elkaar moeten communiceren, elkaar aan durven spreken, open staan voor anderen, proberen elkaar beter te begrijpen. Enkelen noemen daarbij als eerste vereiste het spreken van de Nederlandse taal. Ontmoeting tussen jong en oud kan het wederzijds begrip tussen beide groepen vergroten en problemen van overlast van jongeren doen verminderen. Ontmoeting voorkomt isolement van bepaalde groepen bewoners, zoals ouderen. Het vergroten van mogelijkheden van ontmoeting tussen bewoners bevordert de veiligheidsgevoelens van mensen; door meer buurtbewoners te kennen voelen mensen zich veiliger en zijn ze ook beter in staat te communiceren met medebuurtbewoners.

Belangrijk in het geven van een nieuwe impuls aan de sociale samenhang in de wijk blijft het geven van aandacht aan introductie van nieuwelingen in de wijk. In dit kader is er de roep om een goed alternatief voor het PION-project.

Enkele ideeën om ontmoeting tussen bewoners te stimuleren waren:

- Maak een culturele wereldreis door de wijk – bewoners met verschillende gewoonten gaan bij elkaar eten.
- Samenwerking tussen Opzoomergroepen.
- Meer (gezellige) activiteiten in de buurt voor jong en oud.
- Sport als bindmiddel.
- Wijkfeesten.
- Organiseer een internetcafé voor jong en oud: jongeren leren ouderen omgaan met internet.
- Organiseer overdracht van kennis en ervaring tussen ouderen en jongeren.
- Zorg voor een goede introductie van nieuwkomers in de wijk.

2. Het bereiken (en organiseren) van groepen bewoners

Zowel op de conferentie aanwezige bewoners als professionals geven aan dat instellingen de laatste jaren te weinig rekening hebben gehouden met de veranderingen in de bevolkingssamen-

stelling in Lombardijen. Ze hebben hun manieren om bewoners te bereiken niet aangepast aan de veranderde vragen en behoeften van nieuwe wijkbewoners. Hierdoor kunnen sommige organisaties bepaalde groepen wijkbewoners slechts moeilijk bereiken. Organisaties en bewoners zouden moeten zoeken naar nieuwe vormen en methodes waarmee wijkbewoners enthousiast gemaakt kunnen worden voor activiteiten in de wijk, of betrokken kunnen worden bij door organisaties geboden voorzieningen en diensten. Hiervoor is volgens betrokkenen nodig: betere informatie van deelgemeente en VL Wonen naar bewoners toe, meer direct (en persoonlijk) contact tussen professionals van instellingen en de deelgemeente en bewoners, vernieuwing in de benadering van allochtonen, vraaggericht werken, het betrekken van bewoners bij beleid en plannen van instellingen.

Een ander belangrijk punt is het vrijwilligersbeleid. Bewonersorganisaties in Lombardijen hebben er steeds meer moeite mee om vrijwilligers te betrekken bij hun werkzaamheden. Een goed vrijwilligersbeleid is volgens de aanwezigen op de werkconferentie van groot belang.¹⁹ Mensen hebben tegenwoordig niet meer de tijd om hele dagen van hun week te besteden aan vrijwilligerswerk. Daarom is het van belang naar vrijwilligers toe duidelijk te formuleren wat je van ze verwacht; en afgebakende taken te formuleren. 'Geef vrijwilligers een heldere structuur en wees zuinig met ze'. Bewonersorganisaties hebben behoefte aan begeleiding bij het ontwikkelen van hun vrijwilligersbeleid. De deelgemeente en in de wijk werkzame organisaties als het welzijnswerk, zouden deze begeleiding kunnen geven in de vorm

¹⁹ In de vrijwilligersnota van de deelgemeente IJsselmonde (2001) staat het vrijwilligersbeleid van de deelgemeente beschreven. De deelgemeente heeft een aantal instrumenten (de IJsselmondepenning, de sportprijs, de vrijwilligersspeld en 't Zonnetje) ontwikkeld ter waardering van het werk van vrijwilligers. Vrijwilligers kunnen voor ondersteuning veelal terecht bij hun eigen organisatie (Stichting Ouderenwerk IJsselmonde, Stichting Onbenutte Kwaliteiten IJsselmonde (O.K.IJ.), de vrijwilligersraad van de Stichting IJsselmonds Welzijnswerk voor vrijwilligers binnen het sociaal cultureel werk, etc.). Ook wordt in de nota van 2001 aangegeven dat de deelgemeente onderzoekt in hoeverre het opzetten van een deelgemeentelijk 'servicebureau vrijwilligerswerk' haalbaar is.

van cursussen over het ontwikkelen van een goed vrijwilligersbeleid, naast de reeds aanwezige mogelijkheid voor vrijwilligers om cursussen te volgen.

Enkele ideeën om groepen bewoners beter te bereiken waren:

- Informatie via folders werkt niet; Sluit in de benadering van mensen aan op hun leefpatroon. Organiseer dingen rond knooppunten op de dag of op plekken waar bewoners toch al vaak komen. De ouderkamer is een succes omdat het aansluit op de basisschool, waar moeders voor hun kinderen al komen.
- Maak gebruik van 'ambassadeurs', vertegenwoordigers van verschillende bevolkingsgroepen die de anderen bij activiteiten kunnen betrekken.
- Laat bewoners die wel naar organisaties en instellingen in de wijk toe komen introducés meenemen; laat ze anderen stimuleren ook deel te nemen aan activiteiten.
- Bevorder de betrokkenheid van bewoners bij de werkzaamheden van voorzieningen en instellingen; laat hun plannen voor de wijk toetsen door bewoners uit een wijkpanel.
- Stimuleer persoonlijk contact tussen professionals en burgers.
- Organiseer een wijkraad met daarin van iedere instelling een afgevaardigde.
- Organiseer activiteiten rond de buurtconciërge als contactpersoon; deze heeft persoonlijk contact met alle buurtbewoners.
- Zorg voor een goed, in samenwerking met deelgemeente en wijkorganisaties vormgegeven vrijwilligersbeleid (organiseer bijvoorbeeld cursussen vrijwilligersbeleid voor bewonersorganisaties).
- Geef de OK-Bank meer bekendheid. Niet alleen werklozen kunnen bij de OK-bank terecht, ook werkende mensen die voor een paar uur in de week vrijwilligerswerk willen doen, kunnen hiervoor naar de OK-Bank toekomen. Bij de Ok-bank worden vrijwilligers goed begeleid.

3. Aandacht voor jongeren

Opvallend is de betrokkenheid van zowel bewoners als professionals bij de jeugd. Allen denken dat de overlast van jongeren in de wijk voornamelijk veroorzaakt wordt door het gebrek aan

voorzieningen voor jongeren tussen de 12 en 18 jaar. Dit gebrek aan voorzieningen lijkt voort te komen uit een gebrek aan jongerenwerkers, gebrek aan faciliteiten (en geld) en gebrek aan locaties waar de jongeren terechtkunnen. Met name voor probleemjongeren is nergens plaats; deze groep is binnen buurthuizen moeilijk te handhaven. Men mist de dynamiek om het buurthuis naar de wensen van de groep jongeren in te richten. Als men dat zou doen, zou men daarmee andere bewoners uit het buurthuis jagen. Ondertussen is deze groep nergens welkom. Wat nodig is, is een grotere locatie, een basisfaciliteit alleen voor jongeren en wat meer centraal (ook voor jongeren in de buurt Molière) in de wijk gelegen. De vraag is op welke plek dit geen overlast geeft.

Enkele ideeën om meer aandacht te geven aan jongeren, waren:

- Jongeren en hun ouders confronteren met de gedragingen van de jongeren.
- Rivaliserende groepen jongeren onderling laten integreren; daarmee voorkom je wellicht dat bepaalde groepen jongeren zichzelf een speelplek toe gaan eigenen.
- Stimuleer ideeën van jongeren zelf; geef ze een plek waar ze kunnen sleutelen.
- Geef ze een plek waar jongeren zelf verantwoordelijk voor zijn; stuur op zelforganisatie en verantwoordelijkheid.
- Breng (met name voor kinderen) het Duimdrop-project, spelen onder toezicht, in de wijk.
- Jongeren meer betrekken bij wijkproblemen en samen nadenken over de oplossing ervan.
- Jongere wijkbewoners klusjes laten opknappen voor oudere wijkbewoners.

4. Aandacht voor ouderen

In Lombardijen woont een grote groep oudere bewoners. Ouderen zijn doorgaans minder mobiel dan jongere bewoners. Voor deze groep zijn zaken als ontmoeting, bereikbaarheid en toegankelijkheid van voorzieningen extra belangrijk. De ouderen in Lombardijen hebben de wijk in snel tempo zien veranderen en blijken moeite te hebben met het gedrag van jongeren in de wijk. Dit zijn redenen om extra aandacht voor de groep ouderen in de wijk te hebben.

Extra aandacht voor ouderen en daarmee het voorkomen van sociaal isolement kan bevorderd worden door:

- Huisbezoeken/contactbezoeken aan ouderen.
- Woongroepen voor ouderen bevorderen een gevoel van veiligheid.
- Jongeren kunnen klusjes voor ouderen verrichten; daarmee kan het begrip tussen jong en oud gestimuleerd worden.
- Het goed ondersteunen van bewonerscommissies in servicecomplexen.
- Onveiligheidsbeleving wegnemen door ondersteunende activiteiten.
- Meer passende woningen voor ouderen midden in de wijk.
- Verbeter openbaar vervoer.
- Voorzieningen bereikbaar houden of maken.
- Koppel ouderencomplexen aan een wijkservicepost, zorg voor fysieke aanwezigheid van organisaties voor ouderen in de wijk.

5. Eigen verantwoordelijkheid burger

Zowel tijdens de werkconferentie als tijdens de interviews met bewoners bleek dat bewoners veel ideeën hebben over hoe ze dingen in hun buurt of wijk aan zouden kunnen pakken. Ze blijken zeer bereid zelf de handen uit de mouwen te steken en doen dit ook veelvuldig. De deelgemeente zou meer kunnen profiteren van de zelfredzaamheid van buurtbewoners; ze kan initiatieven van bewoners voor buitenruimten belonen en stimuleren, hetgeen een uitstraling naar de rest van de wijk heeft. Door de bewoner eigen verantwoordelijkheden te geven en hier geld voor beschikbaar te stellen, wordt de betrokkenheid van de bewoners bij de buurt en wijk versterkt. De eigen verantwoordelijkheid van bewoners kan gestimuleerd worden door:

- Te werken met straat-, buurt- of wijkbudgetten voor bewoners.
- Bewoners voor bepaalde dingen in de straat verantwoordelijk te stellen.

6. Verantwoordelijkheid deelgemeente/ organisaties op wijkniveau

Uit de interviews komt naar voren dat bewoners dikwijls het idee hebben dat de deelgemeente hen niet serieus neemt. Ook vanuit

de conferentie kwam van bewoners de vraag om meer aandacht voor de wijk Lombardijen. Bewoners hebben het idee dat de deelgemeente en organisaties in de wijk langzaam reageren op zaken (klachten over overlast, onveiligheid, vuil op straat, verkeer) die bewoners bij hen aankaarten. Ook hebben bewoners het idee dat ze door de deelgemeente soms slecht geïnformeerd worden.

Volgens de aanwezigen op de werkconferentie is het de verantwoordelijkheid van de deelgemeente en de organisaties op wijkniveau om:

- Initiatieven van bewoners serieus te nemen.
- Snel te reageren op initiatieven van bewoners.
- Ook met financiële middelen te investeren in de wijk.
- Kortere lijnen tussen bewoners en de deelgemeente te hebben en daarmee ook betere contacten.
- Te zorgen voor meer financiële middelen en mankracht ter bevordering van de veiligheid in de wijk.
- Niet alleen te reageren op ontwikkelingen, maar ontwikkelingen en problemen ook proberen te voorkomen.

7. Samenwerking tussen instellingen

In enkele werkgroepen kwam het belang van een goede samenwerking tussen instellingen ter sprake. Belangrijk zijn daarbij volgens betrokkenen: korte lijnen, doorverwijzen naar elkaar, elkaar op de hoogte houden. De aanwezige professionals geven aan dat er al veel wordt samengewerkt. Soms werken instellingen door de onderlinge concurrentie echter niet optimaal samen.

5.4 Terugblik en aanbevelingen

Het onderzoek betrof allereerst de veranderingen in de samenstelling van de bevolking en de daarmee verbonden sociale dynamiek in de wijk. Daarnaast is de kwaliteit van de sociale infrastructuur tegen het licht gehouden. Deze sociale infrastructuur is beoordeeld door bewoners. In het onderzoek hebben we daarmee omstandigheden en ontwikkelingen benoemd waar aandacht aan besteed moet worden in de sociale wijkvisie. We

hebben vervolgens gekeken naar de ideeën van betrokkenen om hier wat mee te doen. Voor we het geheel afsluiten met aanbevelingen, is het belangrijk te beseffen dat het onderzoek beperkingen heeft. Naast het gebruik van statistische gegevens en de gegevens over het voorzieningenaanbod, wordt relatief zwaar geleund op de meningen van bewoners. We hebben gepoogd een grote diversiteit aan mensen te benaderen, maar representatief voor de gehele wijk is het niet geworden (zie bijlage 1). Belangrijk is het ook te beseffen welke rol de meningen precies spelen. Als een bewoner zegt dat de buurt onveilig is, hoeft dat niet zo te zijn. Als iemand zegt dat de deelgemeente niets doet aan jongerenbeleid, is dat zijn mening. En als iedereen vindt dat er meer geld moet komen, is dat niet plotseling aanwezig. Maar we hebben geen analyse gepleegd van het beleid van de deelgemeente of de praktijk van het jongerenwerk. Sterker nog, soms weten we dat meningen niet geheel kloppen. Dat doet er echter niet toe. Het is een feit dat mensen specifieke meningen hebben. De communicatiewetenschap leert ons dat het dan niet de beste reactie is te gaan uitleggen hoe het wel precies zit. Beter is het energie te steken in gemeenschappelijke probleemdefinities, en te nemen acties, waarbij de verschillende gesprekspartners gaandeweg meningen veranderen.

1. Gebruik de bewonersinitiatieven.

Het gebruik van de ideeën die hiervoor (paragraaf 5.4) staan opgesomd is de allereerste en belangrijkste aanbeveling die hier kan worden gedaan. Dit is niet alleen belangrijk vanwege de inhoud, maar ook vanwege het proces. Hierboven staan namelijk ook klachten van bewoners. De energie die door de bewoners in de verbetervoorstellen is gestopt, is ook in de toekomst te gebruiken. Bewonersorganisaties en andere vrijwilligersinitiatieven kunnen hulp gebruiken. Betrek bewoners bij het vormgeven van hun leefomgeving, zoals in verschillende projecten reeds gebeurt.

2. Besef wat de relatief sterke kanten zijn van de wijk en bouw deze uit.

We hebben kunnen constateren dat Lombardijen vooral een woonwijk is. De wijk kenmerkt zich door rust, groen en speelplekken voor de jeugd. Het voorzieningenniveau wordt als

goed beoordeeld. Daarbij is het belangrijk te beseffen dat de wijk mensen aantrekt die het, gegeven hun mogelijkheden, in Lombardijen beter hopen te krijgen dan voorheen. Deze mensen moeten verleid worden te investeren in hun nieuwe leefomgeving. Gezinnen met jonge kinderen zijn relatief goed te betrekken bij activiteiten voor straat of buurt. Verbeter het aanbod van woningen als het beleid is om minder kwetsbare groepen naar Lombardijen te halen.

3. Investeer in kwetsbare mensen.

In de wijk wonen kwetsbare en kansarme groepen mensen. De wijk trekt ook kwetsbare groepen aan. Het lijkt er op dat deze mensen in Lombardijen lang niet altijd worden bereikt met het bestaande voorzieningenaanbod. In de categorie oudere bewoners bijvoorbeeld, verliezen mensen voor hun gevoel aansluiting met de wijk. Nieuwe bewoners zullen de wijk hoe dan ook 'overnemen', maar de ouderen hebben ontmoetingspunten nodig en mobiliteit moet worden gestimuleerd. Speciale aandacht vergen ook mensen uit de diverse categorieën allochtonen, omdat deze moeizaam worden bereikt. Maar onder hen zijn er ook uitzonderingen, die juist betrokkenheid bij de wijk en zijn bewoners tonen. Een aantal investeert in het betrekken van andere allochtonen bij de wijk. Ondersteuning van die investeringen draagt bij aan het bereiken van moeilijk bereikbare groepen.

4. Bestrijd overlast(gevoelens).

Niet iedereen voelt zich altijd veilig en sommigen ervaren overlast. Speciaal voor jongeren dienen activiteiten te worden georganiseerd enerzijds ter 'lering en vermaak', anderzijds ter stimulering van een groter verantwoordelijkheidsgevoel. Voor ouderen zijn activiteiten van belang om te leren omgaan met de voor hun nieuwe dynamiek in de wijk, zonder alles direct als onveilig te betitelen. In Lombardijen is de score op de Veiligheidsindex verslechterd. De veiligheidsbeleving verdient aandacht in de volle breedte, maar kan ook worden verbeterd als het gevoel van onsamenhangendheid en verpaupering in specifieke buurten kan worden verminderd. Bewoners geven aan zelf ook hun steentje te willen bijdragen, maar ze kunnen het niet alleen.

5. Handel vanuit de diversiteit van de buurten.

Besef dat buurten en straten binnen de wijk een enorme diversiteit vertonen in bijvoorbeeld bevolkingssamenstelling, sociale cohesie en ervaren overlast. Stem daar de te nemen acties op af. In het geval van buurten met weinig contacten tussen verschillende bevolkingsgroepen en veel doorstroom, lijkt het bijvoorbeeld weinig zin te hebben uitgebreid te investeren in netwerken van bewoners. Voor de buurten waar sloop plaats gaat vinden is specifieke aandacht nodig voor hoe dat proces ingericht wordt. Het tijdelijk aanbieden van zeer goedkope huurwoningen blijkt negatieve effecten te hebben op de sociale samenhang.

6. Werk waar nodig en mogelijk samen.

Er worden veel voorbeelden gegeven van goed lopende projecten, maar er leven bij zowel bewoners als professionals wensen voor een betere samenwerking.

6 Literatuur

Actieplan werk 2002 (2002). Rotterdam: deelgemeente IJsselmonde.

Beleids- en werkplan 2003/2004 (2003). Rotterdam: Stichting IJsselmonds Welzijnswerk.

Contourenschets Sociale Wijkvisie (2001). OTB & Verwey-Jonker Instituut. Den Haag: Ministerie van VROM.

Haren, F. van e.a. (2002). *Quickscan Werkgelegenheidsaanpak (deel)gemeente(n) Rotterdam. Doelgroepen, beleid en programma's*. Rapportage deelgemeente IJsselmonde. Rotterdam: Mobiflex BV en Seinpost Adviesbureau.

Lammerts, R. en H. Swinnen (1999). *Perspectief door samenwerking en solidariteit*. Sociale activering in Schiedam. Verwey-Jonker Instituut, Utrecht.

Lammerts, R. (2000). *Samen actief, de methode activerend interview*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Lammerts, R. en M. Brugman (2001). *Drempels weg voor baanlozen. Sociale activering in Nieuwegein*. Verwey-Jonker Instituut, Utrecht.

Mückenberger, U. en J-Y. Boulin. (jaartal onbekend). *Times of the city – new ways of citizens' involvement*.

Ouderennota. Een kansrijk IJsselmonde voor ouderen & kansrijke ouderen voor IJsselmonde (2002). Rotterdam: deelgemeente IJsselmonde.

Overzicht huidige en toekomstige situatie fusie IJsselmonde (2001). Rotterdam: Stichting Novum.

Probleemstelling Sociale Analyse Lombardijen (2002). Rotterdam: deelgemeente IJsselmonde.

Raspe, A. (1998). *Wijkvisie Beverwaard, bouwstenen voor de versterking van samenlevingsopbouw.* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Speelruimte- en buurtgroenonderzoek IJsselmonde (1999). Dienst Recreatie Rotterdam.

Startnotitie Wijkvisie Lombardijen (2002). Rotterdam: deelgemeente IJsselmonde.

Vrijwilligersnota. Vrijwilligerswerk in verandering. Veranderende vrijwilligers (2001). Rotterdam: deelgemeente IJsselmonde.

Woonvisie Lombardijen (2001). Rotterdam: VL Wonen.

Wijkanalyse Deelgemeente IJsselmonde. Rapportage bevolkingsenquête januari 2002 en feitelijke criminaliteitsgegevens en deelgemeentegerelaten over 2001 (2002). Rotterdam: Programmabureau Veilig.

Bijlage 1: Verantwoording interviews

Bewoners

In totaal interviewden we 71 bewoners. Daarvan namen er 42 deel aan de groepsinterviews in de buurten Homerus, Horatius, Molière en Zeno.

Deze bewoners zijn benaderd met behulp van VL Wonen, de Catamaran en het opbouwwerk in de wijk. Sommigen hebben zich op eigen initiatief gemeld. Tijdens de interviews bleek eenderde van deze deelnemers op de een of andere wijze actief betrokken te zijn bij buurt- of wijkorganisaties. Sommigen, voornamelijk oudere autochtone bewoners, zaten in een bewonerscommissie. Anderen waren betrokken bij het Opzoomen. Maar ook de niet als zodanig actieve bewoners gaven blijk van grote betrokkenheid, zowel bij hun eigen straat en buurt als bij de wijk in haar geheel. Naar geslacht bestonden deze buurtgroepen gezamenlijk uit 19 mannen en 23 vrouwen. Hoewel deze groepen in leeftijd varieerden van twintigers tot zeventigers, waren de oudere autochtone bewoners oververtegenwoordigd. De meesten van hen wonen, zonet vanaf het begin, dan toch al zeer geruime tijd in Lombardijen.

De pogingen tot het bereiken van bewoners via de ambulante jongerenwerker en de allochtonenwerkers hebben in eerste instantie niet tot het gewenste resultaat geleid. Daardoor bleef de deelname van allochtonen in de meeste buurtgroepen beperkt tot een enkeling. Een uitzondering hierop vormde de bewonersgroep uit Horatius, waaraan een relatief groot aantal merendeels jonge allochtone vrouwen deelnam, van Marokkaanse, Iraanse en

Libanese afkomst. De meesten van hen waren als deelnemer betrokken bij de activiteiten van de Ouderkamer van de basisschool de Catamaran en zijn ook via dit kanaal benaderd. Opvallend was dat in Molière een groot deel van de bewonersgroep gezamenlijk naar de bijeenkomst kwam. De groep in Zeno bestond als enige in haar geheel uit autochtone bewoners. Jongeren in de leeftijd tussen 15 en 20 jaar waren in geen van de groepen vertegenwoordigd.

Het uitblijven van de gewenste deelname door allochtonen en jongeren heeft in overleg met de opdrachtgevers geleid tot een tweede, geïntensiveerde benadering van deze groepen. Daarbij hebben we ons, naast jongeren, specifiek gericht op allochtone huiseigenaren en allochtone alleenstaande ouders. Deze inspanning mondde uit in drie aanvullende groepsinterviews en drie telefonische interviews. De groepsinterviews betroffen een groep van vier allochtone huiseigenaren (van Surinaamse en Turkse afkomst), een groep van eveneens vier allochtone alleenstaande (uit Turkije afkomstige) moeders en een groep van tien voornamelijk allochtone jongens in de leeftijd van twaalf tot zestien jaar (het merendeel was 14 à 15 jaar oud). De telefonische interviews namen we af bij drie allochtone huiseigenaren die verhinderd waren deel te nemen aan het betrokken groepsinterview, maar wel bereid waren om telefonisch enkele vragen te beantwoorden. Alle in deze ronde geïnterviewde bewoners zijn woonachtig in de buurten Homerus en Horatius. Ze zijn benaderd via VL Wonen, de ambulant jongerenwerker en een allochtonenwerkster van buurthuis De Kameleon.

In onderstaande tabel staan kenmerken vermeld van de bewoners die deelnamen aan de groepsinterviews.

	Aantal	Mannen	Vrouwen	Allocht.	Leeftijd
Zeno	8	4	4	0	30-70 jr
Horatius	13	4	9	6	20-60 jr
Homerus	7	4	3	1	30-70 jr
Molière	13	7	6	1	30-60 jr
Jongeren	10	10	0	9	12-16 jr
Allochtone kopers	4	2	2	4	30-40 jr
Allochtone kopers (telefonisch)	3	1	2	3	30-40 jr
Alleenstaande moeders	4	0	4	4	30-40 jr

Bewonerskader

Naast deze bewonersgroepen interviewden we voorts een groep van acht bewoners die deel uitmaken van het bewonerskader, ofwel bewoners die zich als vrijwilliger actief inzetten voor hun buurt of de wijk. We spraken met Opzoomeraars, vrijwilligers van de Wijkwinkel, de stichting De Ontplooiers, de buurtbemiddeling, het Huurdersplatform Lombardijen en de medewerker van Kerk en Buurtwerk van de Petrakerk. Aan deze groep namen geen allochtonen of jongeren deel. Daarnaast werd er een telefonisch interview afgenomen met de voorzitter van de Winkeliersvereniging van het winkelcentrum aan de Pliniusstraat.

Professionals

In totaal spraken we met twaalf professioneel betrokken personen, bestaande uit beleidsmedewerkers van de deelgemeente IJsselmonde en VL Wonen, vertegenwoordigers van het Ouderenwerk IJsselmonde, de Stichting Algemeen Maatschappelijk Werk IJsselmonde en de Stichting IJsselmonds Welzijnswerk, huisartsen en een buurtagent van de politie.

Instelling	
Stichting IJsselmonds Welzijnswerk	• Dhr. Henderson, wijkmanager • Harold Sauer, ambulant jongerenwerker • Irene Bodhoe, activiteitenbegeleidster vormingswerk • Rene de Jongh, opbouwwerker
VL Wonen	• Ineke de Maaier, woonserviceconsulent • Charley Urselita, buurtconciërge
Deelgemeente IJsselmonde	• Marc van Akkeren, wijkcoördinator
Ouderenwerk IJsselmonde	• Marleen van Zijp, ouderenwerkster • Karla Verolme, ouderenwerkster
Stichting Algemeen Maatschappelijk Werk IJsselmonde	• Hetty Linger, maatschappelijk werkster
Politie	• Dhr. Lankhaar, buurtagent
Huisarts	• De heer en mevrouw Pleumeekers

Werkwijze interviews

Alle interviews werden gevoerd aan de hand van een uitgebreide lijst van gespreksonderwerpen. Vanwege het tijdbeslag dat een gelijke behandeling van alle onderwerpen zou vergen, kregen deze niet allemaal evenveel aandacht. Dit verschilde per interview en hing af van de accenten die de deelnemers zelf aangaven in hun antwoorden op de eerste vragen van het interview. Deze vragen werden in een kennismakingsrondje aan iedere deelnemer afzonderlijk gesteld. Daarmee wilden we achterhalen wat zij bijzonder vinden aan Lombardijen en hun buurt en wat volgens hen de sterke en zwakke kanten zijn van de wijk, respectievelijk de buurt. Afhankelijk van wat hieruit naar voren kwam kregen sommige onderwerpen meer en andere minder aandacht. Dat verschilde per buurt of per professional. Deze werkwijze bood de geïnterviewden veel ruimte om hun verhaal over de buurt en wijk of instantie te vertellen. Soms gaf dat aanleiding om toch nog wat dieper in te gaan op aspecten die in eerste instantie minder belangrijk leken.

Bijlage 2: Deelnemers Implementatieconferentie

Voor de conferentie waren 50 mensen uitgenodigd, namelijk alle bewoners en professionals die aan de gesprekken hebben deelgenomen. Acht bewoners en zes professionals konden niet aanwezig zijn, waardoor aan de conferentie uiteindelijk 25 bewoners en 12 professionals deelnamen.

Bewoners buurten

Homerus:

5 bewoners

Molière:

6 bewoners

Horatius:

5 bewoners

Zeno:

4 bewoners

Bewonerskader

Vrijwilliger opzoomen

Vrijwilliger wijkwinkel

Buurtwerker Petrakerk Lombardijen

Vrijwilligers Huurdersplatform Lombardijen

Bestuurslid Stichting de Ontplooiers

Professionals

Marleen van Zijp, Ouderenwerk IJsselmonde
Dhr. Henderson, Stichting IJsselmonds Welzijnswerk
Harold Sauer, Stichting IJsselmonds Welzijnswerk
René de Jongh, Stichting IJsselmonds Welzijnswerk
Dhr. Van der Aa, Openbare Basisschool de Catamaran
Dhr. Lankhaar, buurtagent
Ineke de Maaier, VL Wonen
Charley Urselita, VL Wonen
Rob Rook, VL Wonen
Ad Raaijmakers, VL Wonen
Theo van Dijk, Deelgemeente IJsselmonde
Marc van Akkeren, Deelgemeente IJsselmonde

Bijlage 3: Thema's en stellingen

implementatieconferentie

De thema's van de werkgroepen van de implementatieconferentie waren sociale samenhang, voorzieningen, veiligheid en ouderen. Per thema zijn meerdere stellingen geformuleerd. Er was één algemene stelling, die in alle werkgroepen ter discussie is gesteld.

In onderstaande tabel staan de stellingen van de verschillende thema's beschreven.

Algemeen	• <i>Woningvernieuwing voorkomt het wegtrekken van gevestigde bewoners en een onevenwichtige instroom van nieuwkomers.</i>
Sociale Samenhang	• Bewoners die voor zichzelf geen toekomst in de wijk zien, zijn niet betrokken bij de wijk. • Door de aanwezigheid van veel starters op de woningmarkt vermindert de betrokkenheid tussen mensen in Lombardijen. • Met respect voor elkaar samenleven is niet genoeg om ervoor te zorgen dat de sociale samenhang in Lombardijen bewaard blijft. • Organisaties van bewoners blijken onvoldoende in staat om nieuwe vrijwilligers aan te trekken. Dit vormt een bedreiging voor de wijk. • Het vinden van nieuwe vrijwilligers met name voor organisaties van bewoners is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de

	organisaties, wijkinstellingen en de deelgemeente.
Voorzieningen	• Door betere samenwerking tussen instellingen kan de toegankelijkheid en het gebruik van voorzieningen verbeterd worden. • Allochtone bewoners maken nog onvoldoende gebruik van voorzieningen. Waar ze dat wel doen leidt dit (soms) tot het wegblijven van autochtone bewoners. • De informatie over buurtprojecten aan allochtone nieuwkomers kan verbeterd worden. • Het jongerenwerk in de buurthuizen is eenzijdig en weinig aantrekkelijk voor een breed publiek van jongeren. • Behoud van winkelvoorzieningen op buurtniveau betekent behoud van ontmoetingspunten in de buurt. • De overname van leegkomende winkelpanden door allochtone ondernemers biedt nieuwe mogelijkheden voor ontmoeting tussen verschillende bevolkingsgroepen in Lombardijen en is daarmee een kans voor het wijk- en buurtleven.
Veiligheid	• De versnelde instroom van nieuwe bewoners wordt onterecht gezien als een achteruitgang van de wijk. • Problemen op het gebied van samenleven en veiligheid beperken zich tot bepaalde plekken in de wijk en zijn daardoor goed te lokaliseren en aan te pakken. • De kanttekeningen bij de aanwezigheid in de wijk van de buurtagenten dienen serieus genomen te worden; aanwezigheid van buurtagenten is een belangrijke voorwaarde voor preventie. • De huidige aanpak van overlast van jongeren is succesvol en dient versterkt te worden.

Ouderen

- Lombardijen is verdeeld in homogene buurten en heterogene buurten.
- Het beeld van een massale uittocht van gevestigde oudere bewoners als gevolg van een algehele achteruitgang van de wijk stemt niet overeen met de feiten.
- De aansluiting van oudere ouderen met de buurt wordt in heterogene buurten bedreigd door de versnelde toename van het aantal jongeren en allochtonen.
- De positie van oudere ouderen vraagt om extra aandacht en is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van bewonersorganisaties en instellingen.
- De ontmoeting tussen jongeren en ouderen dient gestimuleerd en versterkt te worden.

Colofon

opdrachtgever	Deelgemeente IJsselmonde VL Wonen
auteurs	Drs. R. Lammerts, dr. F.B.J. de Meere, drs. M.E. Wentink
lokale redactie	Drs. W.J.F. Schakenraad
omslag	Korteweg Communicatie, Eindhoven
basisontwerp binnenwerk	Gerda Mulder BNO, Oosterbeek
opmaak	T.J. Dijkema
uitgave	Verwey-Jonker Instituut

De publicatie

De publicatie kan besteld worden via onze website:

<http://www.verwey-jonker.nl>.

Bestellen per fax of per e-mail kan ook: Verwey-Jonker Instituut,
Kromme Nieuwegracht 6, 3512 HG Utrecht, telefax 030-2300683,
e-mail secre@verwey-jonker.nl onder vermelding van 'De sociale
kwaliteit van Lombardijen' uw naam, factuuradres en aflever-
adres.

ISBN 90-5830-141-9

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2003

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.
Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt
vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.
Partial reproduction is allowed, on condition that the source is mentioned.